T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEVKÂNÎ'NİN *FETHU'L-KADÎR* TEFSİRİNDE HZ. ÂİŞE'NİN RİVAYETLERİ

AYŞENUR BUDANIR
1228253415

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMA GEYİN

EDİRNE-2024

ESER ADI: ŞEVKÂNÎ'NİN *FETHU'L-KADÎR* TEFSİRİNDE HZ. ÂİŞE'NİN RİVAYETLERİ

YAZAR: AYŞENUR BUDANIR

ÖZET

Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* Tefsirinde Hz. Âişe'nin Rivayetleri isimli çalışmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Araştırmamızın giriş bölümünde, yapılan tezin önemi, amacı, yöntem ve kaynaları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde kısaca Hz. Âişe'nin hayatından ve genel anlamda ilmi birikiminden detaylara girilmeden bahsedilmektedir.

İkinci bölümde; Kur'an'ı Kuran'la tefsiri, Kur'an'ı sünnet'le tefsiri, ictihâdı, sebeb-i nüzûl bilgisi, kırâat ve nesh'le ilgili rivayetleri ele alınarak Hz.Âişe'nin tefsirci yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde, Hz. Âişe'nin fıkhî konularla ilgili rivayetleri, muamelatla ilgili rivayetleri, Hz. Peygamber'in hanımları ile ilgili rivayetleri, ahvâl-i şahsiyye ile ilgili rivayetleri, Fezâilü'l-Kur'an ile ilgili rivayetleri ve son bölümde ise tek başlık altında toplanamayacak çeşitli konular'a dair rivayetleri yer almaktadır.

Yapılan araştırma sonunda *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz. Âişe'nin; yüz elli dört ayette, ikiyüz onaltı rivayeti olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda bunların hepsi incelenerek farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Hz. Âişe'nin Kur'an'ı Kerim'i tefsir etme metodu araştırılarak, onun tefsir alanına katkıları ve nasıl bir müfessir olduğu örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âişe, Tefsir, Fıkhî Tefsir, Kur'an, *Fethu'l-Kadîr*, Şevkânî

TITLE: IN ŞEVKÂNÎ'S INTERPRETATION OF FETHU'L QADÎR NARRATIVES OF AISHA

AUTHOR: AYŞENUR BUDANIR

ABSTRACT

Our study, titled “The Narrations of Hz. Aisha in Shawkani’s Tafsir *Fath al-Qadir*” consists of an introduction and three chapters.

In the introduction part of our research, information about the significance, purpose, methodology, and sources of the thesis is given.

The first chapter briefly discusses the life of Hz. Aisha and her general scholarly background without going into detailed specifics.

In the second section, the exegesis of the Qur’an through the Qur’an, the exegesis of the Qur’an through the Sunnah, her ijtihad, her knowledge of the causes of revelation (nuzul), and her narrations regarding qira’at and abrogation (naskh) are discussed to reveal the exegetical approach of Hz. Aisha.

In the third section, Aisha’s narrations in the *Fath al-Qadir* commentary are presented, including those related to Islamic jurisprudential matters (fiqh), Islamic transactions (mu’amalat), the wives of the Prophet, Islamic family law (ahwal al-shakhsiyya), and the virtues of the Qur’an (fada’il al-Qur’an). Additionally, in the last part, her narrations on various topics that could not be categorized under a single heading are included.

The research identified two hundred sixteen narrations of Aisha in one hundred fifty-four verses of the *Fath al-Qadir* commentary. All these narrations were examined, and their diffrences were highlighted. Aisha’s method of interpreting the Quran was investigated, and her contributions to field of exegesis and her role as an interpreter were explained with examples.

Keywords: Aisha, Tafsir, Quran, Jurisprudential Exegesis, Fath al-Qadir, Shawkani.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmamızda, Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz. Âişe'nin tefsir açısından rivayetlerini inceleme ve değerlendirmesini sunarak hem Şevkânî'nin zengin içerikli ve özlü bir tefsir olan *Fethu'l-Kadîr* isimli eserini ve hem de Müslümanlar için örnek bir şahsiyet olan Hz. Âişe'nin müfessir yönünü ortaya koyma gayretinde bulunduk.

Kur'an'ı Kerim, Allah tarafından Hz. Peygamber aracılığıyla dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek isteyen insanlara gönderilen ilahi bir yol gösterici olarak nâzil olmuştur. Kur'an'ın en güvenilir tefsir kaynağı bizzat Kur'an ve onu tebliğ etmek göreviyle gönderilen Hz. Peygamberdir. Kur'an tefsirinde, Hz. Peygamber'in tefsirinden sonra başvurulabilecek ikinci kaynak sahabe tefsiridir. Nitekim Hz. Peygamber'in açıklamada bulunmadığı ayetlerde sahabenin ictihâd etmesi Kur'an'ın tefsiri noktasında bilhassa zenginlik kaynağı olmuştur. Müfessirin mezkûr tefsiri, rivayet ve dirayet metodlarının memzuc edildiği, ancak rivayet yönü ağır basan klasik usulde yazılmış özlü bir tefsirdir. Tefsirde sahabeden rivayetlere çokça yer verilmiştir. Özellikle hanımlardan en çok Hz. Âişe'nin rivayetleri yer almaktadır.

Araştırmamız, giriş, üç bölüm ve sonuçtan ibaret olup 154 ayette 216 rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetler Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsiri bağlamında incelemek suretiyle benzer rivayetlerin anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmış ve Şevkânî'nin, tefsir rivayetlerini ele alış biçimi üzerinden Hz. Âişe'nin tefsir yöntemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sema GEYİN'e; mütevazı çalışmamızı baştan sona okuyarak şekillenmesinde kendilerinden müstefid olduğum Doç. Dr. Yakup Bıyıkoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Kaygısız'a, bu güne kadar üzerimizde emeği geçen bütün hocalarıma, son olarak manevi anlamda destek olan aileme ve yakın dostlarıma teşekkür ederim.

Ayşenur BUDANIR

Edirne-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR viii
GİRİŞ 1
Araştırmanın Konusu 1
Araştırmanın Önemi ve Amacı 2
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 3
1. BÖLÜM 5
HZ. ÂİŞE'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ 5
1.1. Hz. Âişe'nin Hayatı ve Kişiliği 5
1.1.1. Çocukluğu ve Yetiştiği Çevre 7
1.1.2. Hz. Peygamber ile Evliliği ve Evlendikten Sonraki Hayatı 10
1.2. Hz. Âişe'nin İlmî Kişiliği 12
1.2.1. Hz. Âişe'nin Hadis İlmindeki Yeri 14
1.2.2. Fıkhî Konulara Yaklaşımı 16
1.2.3. Fesahati 17
1.2.4. Tarih ve Neseb Bilgisi 18
1.2.5. Tıp Alanındaki Bilgisi 19
2. BÖLÜM 20
HZ. ÂİŞE'NİN TEFSİR İLMİNDEKİ YERİ 20
2.1. Hz. Âişe Döneminde Sahâbe'nin Tefsir Faaliyetleri 20
2.2. Medine Medresesinin Oluşmasına Etkisi 22
2.3. Hz. Âişe'nin Kur'an'ı Tefsir Şekilleri 25
2.3.1. Tefsirde Rivayetleri Kullanması 25
2.3.1.1. Kur'an'ı Kur'an ile Tefsiri 27
2.3.1.2. Kur'an'ı Sünnet ile Tefsiri 30
2.3.2. Esbab-ı Nüzûl Rivayetleri 36
2.3.3. Nesh Hakkındaki Rivayetleri 39

2.3.4. Kırâatlerle İlgili Rivayetleri 42
2.3.5. Hz. Âişe'nin İctihâdî Olarak Yaptığı Tefsirler 48
2.4. Şevkâni'nin Tefsirinde Hz. Âişe'nin Rivayetlerini Ele Alışı 52
2.4.1. Şevkânî'nin Hz. Âişe'den Naklettiği Rivayetler 52
2.4.2. Hz. Âişe'den Rivayette Bulunan Raviler 54
2.4.3. Şevkânî'nin Tefsirinde Hz. Âişe'den Rivayette Bulunduğu Ayetler 60
3. BÖLÜM 63
ŞEVKÂNÎ TEFSİRİNDE HZ. ÂİŞE'NİN RİVAYETLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ 63
3.1. Fıkhî Konulardaki Bazı Rivayetler 63
3.1.1. Teyemmüm-Abdest 64
3.1.2. Namaz 66
3.1.3. Necm Sûresinde Secde Yapması 68
3.1.4. Oruç 69
3.1.5. Hac 72
3.1.6. Yenilmesi Helal ve Haram Olan Hayvanlar 75
3.1.7. Namazda Fatiha Suresinden Önce Besmele Okumanın Hükmü 76
3.1.8. Namazda Fatiha'dan Sonra Âmin Lafzının Söylenmesi 76
3. 2. Muamelâta Dair Bazı Konularla İlgili Rivayetleri 77
3. 2. 1. Yetimler 77
3.2.2. Vasiyet 78
3.2.3. Tebettül Hayatı 79
3.2.4. Yemin 80
3.3. Hz. Peygamber'in Hanımlarıyla İlgili Rivayetleri 83
3.3.1. İfk Hadisesi 83
3.3.2. Tahyir 90
3.3.3. Hz. Peygamber ve Ailesine Hürmet 93
3.4. Ahvâl-i Şahsiyye İle İlgili Rivayetleri 95
3.4.1. Tesettür 96
3.4.2. Karı Koca Arası Sulh 98
3.4.3. Talak 100
3.4.4. İddet 103

3.4.5. Zıhâr 104
3.4.6. Biat 105
3.5. Hz. Peygamber ile İlgili Rivayetleri 107
3.5.1. İlk Vahiy 107
3.5.2. Hz. Peygamber'in Ahlâkı 108
3.5.3. Mi'rac 110
3.5.4. Hz. Peygamber'in Evlilikleri 111
3.6. Fezâilü'l-Kur'an 115
3.6.1. Besmelenin İndirilmesi-Fazileti 115
3.6.2. Sebu't-Tıvâl'i Okuma 116
3.6.3. A'lâ Suresi 116
3.6.4. İhlas Suresi 117
3.6.5. Muavvizeteyn Surelerinin Fazileti 117
3.7. Hz. Âişe'nin Çeşitli Konularla İlgili Rivayetleri 118
SONUÇ 122
KAYNAKÇA 125

TABLO LİSTESİ

Tablo: Fethu'l Kadîr tefsirinde Hz. Âişe'nin Rivayette Bulunduğu Ayetler…60

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.md.	:Adı geçen madde
a.s	:Aleyhisselam
b.	:ibn, bin
bnt.	:Bint
bkz.	:Bakınız
bty.	:Basım tarihi yok
byy.	:Basım yeri yok
C.	:Cilt
çev.	:Çeviren
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	:Editör
gös.yer	:Gösterilen Yer (aynı eserin, aynı sayfasından)
H.	:Hicri
Hz.	:Hazreti
haz.	:Hazırlayan
İFAV	:İlahiyat Fakültesi Araştırmaları Vakfı
nşr.	:Neşreden
ö.	:Ölüm tarihi
r.a.	:Radıyallahü anha
s.	:Sayfa
Sa	:Sayı
sad.	:Sadeleştiren
s.a.s	:Sallallâhü aleyhi ve sellem
SBE	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ta	:Tarih
TDV	:Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Thk.	:Tahkik
ts.	:Tarihsiz

Tsh.	:Tashih
Vb.	:Ve benzeri
Vdğr	:Ve diğerleri
Yay.	:Yayınları
y.y.	:Yıl yok

GİRİŞ

İslamı doğru anlamak Kur'an'ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'i doğru anlamakla mümkündür. Kur'an'ı doğru anlamada ilk kaynak, öncelikle Peygamberimizden, akabinde de sahabilerden ve tabiinden gelen rivayetlerdir. Son dönem müfessirlerden çok yönlü ilmi bir kişiliğe sahip olan Şevkânî, selefi bir anlayış çizgisine sahip olup selefin görüşüne büyük değer atfetmiştir. Müfessir, Kur'an ayetlerini tefsir ederken sahâbeden gelen rivayetlere de tefsirinde büyük ölçüde yer vermiştir. Hz Âişe, Şevkânî'nin selef görüşü olarak en çok nakilde bulunduğu hanım sahâbîdir. O, Hz. Peygamber'in yanında ve terbiyesinde yetişen, ilk ağızdan Kur'an'ı öğrenen, Kur'an'ın nüzûlüne şahit olan, küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberleyen, kendine ait mushafı olan ve yaşadığı dönemde pek çok dini konuda otorite kabul edilen mümtaz bir şahsiyettir. Hz. Âişe, gerek yaşadığı dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde ilim konusunda her zaman kendisine müracaat edilen âlim sahabilerdendir. Bu bakımdan onun Kur'an tefsiri hakkındaki rivayetleri büyük değer taşımakta olup bu alandaki bilgisinin Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i anlamak isteyenlere ışık tutacağı aşikârdır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *Fethu'l-Kadîr* adlı eserinde, Kur'an'ı doğru anlamak adına Hz. Âişe'nin tefsire müteallik rivayetleri tespit edilerek incelenmiştir.

Hz. Âişe'nin, Kurân'ı anlama noktasında vahyin nüzûlüne şahit olması ve Hz. Peygamber'den bizzat almış olduğu Kur'an'a dair bilgiler onun tefsir hakkındaki ilmi birikiminin esasını teşkil etmektedir. Bu bakımdan ondan kendi döneminde olduğu gibi her dönemde müstefîd olunacaktır.

Genellikle bu tür rivayete dayalı çalışmalar ilk dönem tefsirler üzerinden yapılmaktadır. Bununla beraber *Fethu'l-Kadîr* tefsiri, Şevkânî'nin rivayet ve dirayet metodlarını birlikte kullandığı, bu anlamda zengin içeriğe sahip bir

kaynaktır. Hz. Âişe de Kur'an ayetlerini açıklarken rivayet ve dirayet yöntemleri ile tefsirde bulunmuştur. Bu sebeple her iki müfessirin tefsir metodlarının aynı yöntemlere dayanmasının yanı sıra Şevkânî'nin sahâbe ve özellikle ehli beyte verdiği değer bu çalışmanın kendi içinde bir bütünlük oluşturacağını düşünmemizi sağlamıştır. Çalışmamızda Hz. Âişe'nin çeşitli ilimler hakkındaki bilgisi, rivayet birikimi, Kur'an tefsirine bakış açısı ve Kur'an'ın anlaşılması noktasında getirdiği çözümler *Fethu'l-Kadîr* tefsiri bağlamında ele alınmıştır. Şevkânî'nin Hz. Âişe'nin pekçok rivayetini naklettiği bu eserin incelenmesinin, tefsir alanında yapılan çalışmaların zenginleşmesine katkı sağlayacağını temenni ediyoruz.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Fethu'l-Kadir tefsiri, yakın dönemde yazılmış rivayet ve dirayet metodlarının ustaca harmanlandığı zengin bir muhtevaya sahip, kendi dönemine kadar olan belli başlı rivayet tefsirlerinin özeti mahiyetindedir. Bu bakımdan çalışmamıza da konu olan *Fethu'l-Kadîr* tefsiri İslam dünyasında ve özellikle Arap coğrafyasında pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Bununla beraber *Fethu'l-Kadîr* tefsiri, üzerinde daha pek çok araştırma ve incelemeler yapılabilecek değerde ve kıymette bir eserdir.

Çalışmamızda sahâbe görüşlerinin, Şevkânî'nin tefsirindeki yeri ve önemine dayanarak Hz. Âişe'den yapmış olduğu rivayetleri inceleyip müfessirin *Fethu'l-Kadîr* tefsiri ışığında Hz. Âişe'nin tefsir ilmindeki yeri ve tefsire katkılarını ele almak ve bu sayede Hz. Âişe'yi daha iyi anlamak ve anlatmak amaçlanmaktadır. Hz. Âişe hakkında yapılan çalışmalar genellikle onun hadis, fıkıh ve tarih alanındaki bilgi birikimi üzerinedir. Bununla beraber Hz. Âişe, Kur'an'ı anlama ve tefsir etme konusunda da önde gelen müfessir sahabilerdendir. Kur'an'ı daha iyi anlamak isteyen kişilerin yanı sıra tefsirde çalışma yapmak isteyen herkes için Hz. Âişe'nin hayatı boyunca bu uğurda yaptığı hizmetlerin temel bir referans ve motivasyon kaynağı olacağını düşünmekteyiz. Ayrıca onun ilmi öğrenme ve öğretmeye karşı olan iştiyakı ve gayreti bir hanım olarak günümüz kadınlarına rol model olması açısından da önem arz etmektedir.

Araştırmalarımıza göre çalışmamız, Şevkânî'nin tefsiri üzerinde pek çok çalışma yapılmasına rağmen, tefsirinde rivayette bulunduğu sahâbîler hakkında yapılan ilk tefsir çalışmasıdır. Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsiri üzerinde yapılan bu çalışma ile Hz. Âişe'nin tefsir yönündeki bilgisini Şevkânî'nin ele alış biçimiyle ortaya koyarak tefsir alanında yapılan çalışmaların zenginleşmesine destek olmak amaçlanmaktadır. Böylece hem böyle muteber bir tefsire karşı ilgi uyandırmayı ve hem de Müslümanlar için bir sembol niteliğinde olan Hz. Âişe'yi tefsir ilmiyle meşgul olanlar ve genç nesiller nezdinde gündeme getirmeyi ummaktayız. Bu çalışmamızın aynı zamanda tefsir ilmine ve tefsir alanında çalışma yapmak isteyenlere mütevazi bir katkı sağlaması en büyük arzumuzdur.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmamızın temelini teşkil eden Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* isimli tefsirinde tespit ettiğimiz 154 ayette, Hz. Âişe'den nakledilen 216 rivayetin incelenmesi ve değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde, Hz. Âişe'nin hayatına detaylara çok fazla girilmeden kısaca değinilmiş olup yine çok fazla irdelemeden genel ilmî yönünden bahsedilecektir.

İkinci bölümde Hz. Âişe'nin tefsir ilmine katkıları ve tefsir usulü hakkındaki bazı konular işlenecektir. Yani tefsir medreselerinin oluşumuna etkisi, esbab-ı nüzûl bilgisi, kırâat bilgisi, Kur'an'ı Kur'an'la, Kur'an'ı Sünnet'le ve Kur'an'ı kendi ictihâdıyla tefsiri gibi bazı başlıklar çerçevesinde onun metodu ve katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde; Hz. Âişe'nin rivayetlerini ele alışı, Hz. Âişe'den rivayette bulunan raviler ve Hz. Âişe'nin rivayette bulunduğu ayetler gibi konulara da yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise *Fethu'l-Kadîr* tefsiri bağlamında Hz. Âişe'den gelen tefsir rivayetleri çalışılmıştır. Bu rivayetler, Hz. Âişe'nin; bazı fıkhî konularla ilgili rivayetleri, muamelatla ilgili rivayetleri, Hz. Peygamber'in hanımlarıyla ilgili rivayetleri, ahvâl-i şahsiyye ile ilgili rivayetleri, Hz. Peygamber ile ilgili rivayetleri,

çeşitli bazı konularla ilgili rivayetleri ve Fezâilü'l-Kur'an'la ile ilgili rivayetleri, olmak üzere yedi ana başlık olarak ele alınmıştır.

Çalışmamızı ilgilendiren rivayetlerin bazısını olduğu gibi naklettik. Eğer bir konuda birkaç rivayet varsa en kapsamlı olanını tercih ettik. Birden fazla olan rivayetlerin arasında farklılıklar varsa onları belirttik. Bibliyografyayı ilk geçtiği yerde kapsamlı olarak gösterirken daha sonraki yerlerde kısaltmalarda belirttiğimiz şekliyle kaydettik. Araştırmada ismi geçen kişilerin ölüm tarihlerinden yalnızca ulaşabildiklerimize yer verdik. Ölüm tarihleri belli olmayanları ise belirtmeden geçtik.

Çalışmamızda yer verdiğimiz meal bilgilerinde, Diyanet İşleri Başkanlığının hazırlamış olduğu Türkiye Diyanet Vakfı meallerinden istifade edilmiştir.

Araştırmamız, genel olarak kaynak tarama yöntemi ve veri toplama tekniklerine dayanan nitel bir çalışmadır. Konuyla ilgili modern döneme ve klasik döneme ait tefsir kaynakları, tabakat ve teracim kitapları, Şevkâni'nin tefsir alanında yazmış olduğu diğer eserleri, bu alanda yazılmış makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenecek olup çalışmamız bu verilerden hareketle telif edilmiştir.

1. BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hz. Âişe'nin Hayatı ve Kişiliği

İsmi Âişe binti Ebi Bekir es-Sıddîk b. Ebi Kuhâfe b. Amir b. Kâb b. Sa'd Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüyeyy'dir.[1] Hz. Peygamber'le Hz. Âişe'nin nesepleri baba tarafından yedinci veya sekizinci kuşakta birleşmekteyken anne tarafından ise on birinci veya onikinci kuşakta birleşmektedir.[2]

İslam âlimleri, Hz. Âişe'nin Kureyş'in Teym kabilesinden olup babasının da Ebû Bekir[3] Abdullah b. Kuhâfe olduğu hakkında görüş birliği içerisindedirler. Hz. Âişe, ilk dönem islam tarihi kaynaklarında kabul gören görüşe göre nübüvvetin 4.[4] veya 5.[5] yılında dünyaya gelmiştir. Modern çalışmalarda ise bu görüşlere karşı çıkıldığını görmekteyiz.[6] Doğum tarihi ile ilgili tabakat kitaplarında net bir bilgi bulunmamaktadır.[7] Bununla beraber İslam âlimleri, yapmış oldukları araştırmanın neticesine de dayanarak Hz. Âişe'nin hicretten 8 yıl önce bi'setin 4. yılı miladi olarak da 614 yılında Mekke'de doğmuş olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[8]

---

[1] Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Meni'el-Kâtib el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* 2. Baskı, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmıyye*, Beyrut, 1996,* C. 8, s. 271; Mustafa Fayda, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1989), C. 2, s. 201.

[2],Mevlânâ Şiblî en-Numanî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saâdet: Peygamberimizin Sireti ve Hz. Âişe,* çev: Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul 1978, C. 3, s. 259.

[3]Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), C. 10, s. 101.

[4] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ,* C. 8, s. 270.

[5] İbn Hacer el- Askalânî, Ebû'l- Fazl Şihabeddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's- Sahâbe*, 1. Baskı, Thk. Adil Ahmed vdğr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1995, C. 7, s.187.

[6]*Mevlânâ Şiblî, a.g.e.,* c. 3, s. 264; Süleyman Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmi'l-Mü'minîn,* 2. Baskı, Daru'l-Kalem, Dımaşk 1431/2010, C. 5, s. 40.

[7] Seyyid Süleymân Nedvî, *a.g.e.*, C. 5, s. 21.

[8]Mustafa Fayda, *"Âişe"*, C. 2, s. 201; Sevgi Tütün, *et-Taberî'nin Câmiu'l-Beyan İsimli Eserinde Hz. Âişe'den Yapılan Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999, s. 12; Pınar Uslan, *Hz. Âişe'nin Bayan Öğrencileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*)* İzmir 2003, s. 1.

Hz. Âişe'nin künyesi Ümmü Abdullah'tır.[9] Bu künye Hz. Âişe'ye, bizzat Hz. Peygamber tarafından, künyesinin bulunmaması sebebiyle üzüntüsünü ona ifade ettiği bir sırada verilmiştir.[10]

Hz. Âişe'nin faziletine delalet eden pek çok lakabı[11] bulunmaktadır. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır: Ümmehâti'l-Mü'minîn[12], Habîbetü Rasûlillâh[13], Sıddîka[14], Tayyibe[15], Müberrâ[16], Muvaffaka[17] ve Hümeyrâ[18]' dır.

---

[9] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, C. 8, s.66.

[10] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, C. 8, s.51.

[11] Lakap, bir kimseye sonradan takılan ve asıl adından ayrı olan, methetme ya da zemmetme kastıyla verilen isimdir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Lakap", *DİA,* C. 27, s. 66-67.

[12] *Ümmü'l Mü'minîn* lakabı Hz. Peygamberin hanımları için kullanılan hususî bir sıfattır. Hz. Peygamberle evlenerek mü'minlerin anneleri konumuna yükselen eşlerinin boşanmaları halinde başkalarıyla evlenmeleri Kur'an hükmüyle yasaklanmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki *Ümmü'l-Mü'minîn* lakabını Peygamber hanımlarına bizzat Kur'an vermiştir: *"Peygamber mü'minlere kendi canından daha yakındır. Eşleri onların analarıdır."*el-Ahzâb, 33/6. Bu lakap ümmetin erkekleri için nikâh engeli olması hasebiyle saygı ifade etmekte, dolayısıyla Hz. Âişe'nin şerefine delâlet etmektedir.. Detaylı bilgi için bkz. Aynur Uraler, "Ümmehât'ül Mü'minîn", *DİA,* C. 42, s. 306-307.

[13] Hz. Peygamberin, Hz. Âişe'ye olan sevgisini ifade eden bu lakap, Allah Rasûlü (s.a.s)'nün sevgilisi anlamına gelmektedir. Nitekim O'na (s.a.s) hanımlarının içerisinden en çok kimi seviyorsun? diye sorulduğunda O'da (s.a.s.): "Âişe"[13] buyurmuşlardır. Bkz. Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 202.

[14] Sözlükte "Sözünde duran, doğrulukta zirve olan, kesinlikle yalan söylemeyen, doğruluğuna inandığı şeyi söylemekte tereddütte bulunmayan" anlamlarında sıdk mastarından isimdir. Sıddîk lakabını Hz. Peygamber, her durum ve koşulda kendisini tasdik etmesinden dolayı Ebû Bekir'e bizzat vermiştir. Bu sebeple babasının bu lakabına atfen Hz. Âişe'ye "Âişe Sıddîka (es-Sâdıka ya da binti's-Sıddîk) denilmiştir. Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l Arab,* C. 7, s. 307*;* Mustafa Çağrıcı, "Sıddîk", *DİA,* C. 37, s. 91; Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 202.

[15]. Tayyib kelimesi lügatte "güzel söz, verimli toprak, iffetli kadın, güzel koku, asil aile, helal kazanç" vb. manalarda kullanılmıştır. "Tayyib" tabiatındaki temizliği, güzelliği ve hoşluğu sebebiyle faydalı olan aklın ve dinin benimsediği şeyler hakkındaki Kur'anî bir ibare olup bir insan için sıfat olarak kullanıldığında "kötü ahlaktan ve çirkin davranıştan temizlenmiş, iyi davranışlarda bulunan kişi" anlamına gelmektedir. Bkz. el- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh Tâcü'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, I-II, 1. Baskı, Thk. Şihâbuddîn Ebû Amr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1418/1998, s.1, 185-186; İbn Manzur, *Lisânü'l Arab*, C. 8, s. 233-236; Adem Yerinde, "Tayyib" DİA, C. 40, s. 196. Ayrıca Beni Mustalik Gazvesi (627) dönüşünde; Hz. Âişe üzerinden (s.a.s.) Hz. Peygamberi karalamak için münafıklar tarafından uydurulan İfk hâdisesi gerçekleşmiştir. Bu durum üzerine bizzat Kur'an tarafından Hz. Âişe'yi temize çıkaran Nur suresinin ilgili ayetleri nâzil olmuştur:
"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler ise temiz kadınlara yaraşır. Bu sonuncular (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktır. Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır." (en-Nûr, 24/26) Bkz. Adem Yerinde, "Tayyib" DİA, C. 40, s. 196.
Söz konusu bu ayet Hz. Âişe hakkında nâzil olmuş ve onun "tayyibe" yani temiz olduğunu bildirmiştir. Bu hadiseden sonra Hz. Âişe hakkında "Tayyibe" lakabı kullanılmıştır.

[16] Müberrâ, sözlükte berî, münezzeh, arınmış, müstesna vb. anlamlara gelmektedir. İfk hadisesi meydana geldikten sonra Hz. Âişe'yi temize çıkaran Nur suresindeki ilgili ayetler (en-Nûr, 24/26) nâzil olmuştur. Bu ayetlerde Hz. Âişe münafıkların iftiralarından berî ve

1.1.1. Çocukluğu ve Yetiştiği Çevre

Her âlim ve âlimenin yetiştiği çevre, ilmi hayatının anlaşılmasında önem arz etmektedir. Zira insanın kişiliğinin oluşması, zekâsı, ahlakı vb. özellikleri yetiştiği aile ve sosyal çevreden ve onlar ile olan iletişiminden büyük ölçüde etkilenmektedir. Şöyle ki; çocuğun ebeveyninin değerleri ve eğitim istekleri, onların eğitim alanındaki ilgisini ortaya çıkarmakta ve bu ilgi çocukların akademik performansında önemli bir rol oynamaktadır. Eğitime dair değerler istekler ve beklentiler daimi olarak çocukları sosyalleştirmenin ve yetiştirmenin olumlu uygulamalarında görülmektedir. Böylece çocuklar, sosyalleşme sürecinde eğitimle ilgili değerleri istekleri algılamakta, içselleştirmekte ve dolayısıyla benimsemektedir. Anne-babaların değerleri, beklentileri ve olumlu tutumları çocukların öğrenme motivasyonlarını, kendi yeteneklerine güvenini ve inançlarını arttırmakta, çocukları daha çok öğrenmeye teşvik etmektedir.[19] Hz. Âişe'nin de yetiştiği aile ve sosyal çevresi onun tefsir alanı ve diğer ilimlerde olan başarısını etkilemiştir.

---

azade olduğu için ona "Müberrâ" lakabı verilmiştir. Bkz. İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, C. 8, s. 53; Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 202.

[17] Muvaffaka kelimesi, "başarılı, zeki, muktedir ve sonuç alan" anlamlarına gelmektedir. İbn Abbas'tan rivayet olunan bir hadiste Hz. Âişe'ye "muvaffaka" lakabının Hz. Peygamber tarafından verildiği görülmektedir. Rasûlullah (s.a.s): "Ümmetimden buluğa ermemiş iki çocuğunu kaybedeni Allah cennete sokar" buyurmaktadır. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Buluğu ermemiş bir çocuğunu kaybedenin durumu ne olacak?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur:
"Ya muvaffaka! (Ey başarılı ve zeki kadın!) buluğa ermemiş bir çocuğunu kaybedeni de Allah cennete sokacak. Bu durumda ümmetimin önde gideni ve şefaat verilecek ve şefaat verecek olanı ben olacağım ve onların benim gibi büyük kayıpları olmayacaktır. Bkz. Sâmî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî ed-Dimaşkî, *Peygamber Külliyatı*, çev. Halil İbrahim Kaçar, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2004, C. 11, s. 184; Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 202.

[18] "Hümeyra" lakabını Hz. Âişe'ye çok açık beyaz tenli olmasından dolayı Hz. Peygamber'in verdiği rivayet edilmektedir. İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, C. 8, s. 64 Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 202. Ayrıca Sahih hadis kaynaklarında rastlayamadığımız bir rivayette Zehebî'nin Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi kastederek *"Dininizin yarısını Hümeyrâ'dan alınız."* dediğini nakletmekle beraber hadisin sahih olmadığını belirtmektedir. Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, C. 3, s. 317; Zehebî *"Ya Hümeyrâ"* şeklinde başlayan hadisleri *"kîle"* lafzıyla nakletmiş sahih olmadığını bu şekilde ifade etmiştir. Bkz. ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin; *Tefsir Tarihi et- Tefsir ve'l-Müfessirûn Tercümesi*, çev. Halil Aldemir, Beka Yay., İstanbul 2018, C. 2, s. 167;

[19] Daha detaylı bilgi için bkz. Turhan Şengönül, "Anne-Baba İlgisinin Çocukların Okul Başarısı Üzerindeki Etksi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa 2019, Sa. 17, s. 283.

Hz. Âişe'nin çocukluğuna dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber ulaşabildiğimiz kadarıyla onun çocukluğundan ve ailesinden kısaca bahsedilerek, tefsir, Kur'an ve diğer ilimlerde bir âlim olarak nasıl bir sosyal çevrede yetiştiği ve bu ailenin ona nasıl katkılar sunduğu bir nebzede olsa resmedilmeye çalışılacaktır.

Hz. Âişe'nin doğduğu dönemlerde Kureyş'te mevsimler kurak geçmekte bu sebeple yeni doğan çocuklar Kureyş dışından gelen sütannelere ücret karşılığında emzirmesi için verilmekteydi. Hz. Âişe de emzirilmesi için Ebu'l-Kuays künyesiyle bilinen Vail'in hanımına verilmiştir.[20] Hicret ettiğinde sekiz veya dokuz yaşlarında olmasına rağmen hicreti tüm detaylarıyla anlatması onun daha küçük yaşlarda ne denli zeki olduğunu göstermektedir.[21]

Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden olup en yakın arkadaşı ve hicrette de yol arkadaşıdır. Hz. Peygamber tarafından "sıddîk" sıfatı verilen Hz. Ebû Bekir, "Aşere-i Mübebeşşere"[22] dendir. Hz. Ebû Bekir'in mensup olduğu Benî Teym kabilesi; şerefli, kahraman, güvenilir, isabetli görüş sahibi olarak bilinen bir kavimdir. Tüm bu güzel hasletlerin yanında Benî Teym'in diğer kabilelerden farkı, bu kavmin kadınlarına hususen iyi davranmalarıyla, onlara karşı merhametli ve adil olmalarıyla örnek gösterilen bir topluluk olmasıdır.[23] Hz. Ebû Bekir de tüm bu erdemli vasıfları kendisinde toplamış sözüne itibar edilen, merhametli, cömert ve Hulefâ-i Râşidîn[24]'in ilkidir. Babası olması hasebiyle Hz. Âişe'nin yetişmesinde ilk ve en etkili olan kişidir.

Hz. Âişe'nin annesi Âmir b. Uveymir'in kızı olan Ümmü Rummân, Kinâne kabilesindendir.[25] Ümmü Rummân'ınn esas adı Zeynep b. Abdurrahman'dır.[26]

---

[20] Ahmed b.Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Esadi'ş-Şeybânî; *Müsned-ü İmam-ü Ahmed b. Hanbel*, Thk. Şuayb Arnaût, Âdil Mürşit vdğr, Müesseretü'r-Risale, Beyrut 1421-2001, VI/1313.

[21] Pınar Uslan, *Hz. Âişe'nin Bayan Öğrencileri,* s. 1.

[22] Hz. Peygamber tarafından daha hayatta iken kendilerine cennete girecekleri müjdelenen on sahabî. Detaylı bilgi için bkz. Abdullah Aydınlı, İsmail Lütfi Çakan, "Aşere-i Mübeşşere", *DİA,* C. 3, s. 547.

[23] Âişe Abdurrahman bintü'ş-Şatı', "*Rasûlullâh'ın Annesi ve Hanımları*", 2. Baskı, çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya, 1994, C. 1, s. 237.

[24] Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda," Hulefâ-yi Râşidîn", *DİA,* C. 18, s. 324-338.

[25] İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, C. 8, s. 58.

Ancak Zeynep ismi künyesinden sonra unutulmuş "Ümmü Rummân" ismiyle tanınmıştır. İlk kadın sahabilerden ve Medine'ye hicret eden ilk Müslümanlardandır. Hz. Âişe: *"Aklım erdiğinden beri anne babamın, kendilerine İslam'ı din edindiklerini gördüm"*[27] sözü ile de bunu doğrulamıştır.

Hz. Âişe'nin dördü erkek ikisi kız olmak üzere altı kardeşi bulunmaktadır. Bunlardan ana baba bir olan kardeşi yalnızca Abdurrahman'dır. Baba bir olan anneleri ise farklı olan kardeşleri dört tane olup bunlar; Abdullah, Muhammed, Esma ve Ümmü Külsûm'dür. Anneleri bir olup babaları ayrı kardeşi ise Ümmü Rûmmân'ın ilk eşinden olan Tufeyl isimli kardeşidir. Kardeşlerinin tamamı Müslüman olmuştur.[28]

Hz. Peygamber, en yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir'in hanesini özellikle Ebû Bekir Müslüman olduktan sonra hemen her gün ziyaret ediyordu. Hz. Âişe, İslam davasının en ağır yükünü yüklenmiş bir evde yetişmesinin İslam'ı ve hayatı anlamasında, kişiliğinin oluşmasında büyük tesiri olmuştur. O, küçük yaşlardan itibaren İslam öğretileriyle yetişmiş, ailesiyle beraber İslamın ilk evrelerindeki tüm zorluklara şahit olmuş ve bu uğurda mesuliyetler yüklenmiştir. Böylece evlenmeden önce de şerefli ve saygın bir aileye sahip olan Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile evlenerek daha da üstün bir konuma ulaşmıştır.[29]

Hz. Âişe'nin, genç, dinamik, zeki ve kuvvetli hafızasının olması, evlenmeden önce ailesinin onun eğitimine karşı olan tutumu ve kendisinin de öğrenmeye meraklı, anlayışlı ve güzel konuşan bir hanım olması gibi etmenler; evlendikten sonra Hz. Peygamber'in yanında kendini daha da geliştirmesine vesile olmuştur. Özellikle Hz. Peygamberle evlendikten sonra Kur'an'a olan vukûfiyeti de arttığı için Kur'an'ı ezberleyen ve kırâatiyle meşhur olan sahâbîlerden

---

[26] İbni Hişam, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub el- Hımyerî Ebû Muhammed Cemalüddîn, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2. Baskı, thk. Mustafa es-Seka vdğr., Şirketü Mustafa el-Bâbi, Mısır 1975, C. 2, s. 299.

[27]el-Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cufî; *el-Câmi'ul-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar in Umûri Rasûlillah Sallallahü Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*, 2. Baskı, çev. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavki'n- Necâti, Beyrut 1422-2001, Fezâilü's- Sahâbe, 74; Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 201.

[28] Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayat ve Eşleri*, 5. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s.140.

[29] Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 170-176.

olmuştur.[30] Onun Tefsir, hadis, fıkıh ve daha pek çok ilmî alanda derinleşmiş olması, hem kendi asrında hem de sonraki asırlarda seçkin bir bilgin şahsiyet olarak tanınmasını sağlamıştır.

1.1.2. Hz. Peygamber ile Evliliği ve Evlendikten Sonraki Hayatı

Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile nikâh yaşı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Burada tartışmalı olan bu konu, çalışmamızın odağından ayrılmamak adına irdelenmeyecek olup kısaca bahsedilecektir.

Kaynaklar nişanlandığı sırada Hz. Âişe'nin altı[31] veya yedi[32] yaşında; evlendiğinde ise dokuz yaşında, Hz. Peygamber'in vefat ettiğinde ise on sekiz yaşında olduğunu bildirmektedir.[33] Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile nikâhı hicretten iki yıl önce (m. 620)[34] Şevval ayında, Hz. Hatice'nin vefatından üç yıl sonra Mekke'de gerçekleşmiştir.[35] Hz. Âişe, nikâhtan sonra iki yıl babasının evinde kalmış, nikâh olduğunda henüz ergenlik yaşına ulaşmadığı için hicretten sonra ergenlik yaşına ulaşınca evlilik akdi gerçekleşmiştir.[36]

Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber ile evliliği ve evlilik yaşı, tefsirciliğinin yanı sıra diğer İslam ilimlerini öğrenmesi ve nakletmesi açısından önemlidir. Zira Hz. Âişe'nin ilk öğretmeni daha önce de belirttiğimiz gibi babası Ebû Bekir'dir. Evlenene kadar babasından pek çok ilim öğrenmiştir. Bu ilimlerden "Hz. Âişe'nin

---

[30] Şemsüddin Ebü'l-Hayr ibnü'l-Cezerî, *en-Neşr Fî'l-Kırââti'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ', Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût ts, C. 1, s. 6.
[31] İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübrâ,* C. 8, s. 271; Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, s. 141.
[32] İbn Hişam*, Siret*, C. 4, s. 396.
[33] Buharî, Nikâh 39; İbn İshak, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muattalibi el- Kuraşî el- Medenî, *es-Sîre*, nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk 1396/1976, s. 280; Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s.141.
[34] Belâzürî, Ahmet b. Yahyâ b. Câbir Dâvud el- Belâzürî; Ensâbu'l-Eşraf, nşr. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Kahire 1959, C. 2, s. 39.
[35] Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'es-San'ânî el-Himyerî(ö. 211/826-27), *el- Musannef fi'l-Hadis*, thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyet'l-Ma'lûmât, Dâru't-Ta'sîl, Mısır 1436, C. 7, s. 390; Muhammed Hamidullah*, a.g.e.*, C. 2, s. 39; Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 201.
[36] Hamidullah, a.g.e.,c. 2, s. 562.

İlmi Kişiliği" bölümünde bahsedilecektedir. Bunun yanı sıra Hz. Âişe'nin tefsire ve Kur'an ilimlerine olan iştiyakı, küçük yaşta evlenmesiyle henüz zihnine İslam öğretilerine aykırı hiçbir yanlış düşünce bulaşmaması bakımından önem arz etmektedir.

Hz. Âişe, güzel yüzlü, beyaz tenli, ince yapılı, iri gözlü, dalgalı saçlı ve zekâ bakımından da üstün nitelikte olup Hz. Peygamber'in bakire olarak evlendiği tek eşiydi.[37] Tüm bunların yanı sıra hususen onun ilim öğrenme ve hıfz etmeye karşı gayretli olması, Hz. Peygamber'in en sevgili ve kıymetli eşi olmasını sağlamıştır.[38] Hz. Peygamber ona "Uveyş", "Aiş (Âyiş)" gibi hitaplarla sevgisini göstermiştir.[39] Hz. Âişe'nin çocuğu olmamıştır. O, evlendiği ilk günden itibaren Hz. Peygamber'in evinde varlığını hissettirmiş[40] ve O'nu (s.a.s) mutlu etme gayreti bakımından zevceleri arasında Hz. Âişe en önde geleni olmuştur.[41]

Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in evinde gelişmesi ve yetişmesi, şahsiyetinin kemale ermesine vesile olmuştur. O dikkatli meraklı, zeki ve heyecanlı oluşuyla Hz. Peygamber'den öğrendiği çok sayıda hadisi aktarmıştır. Çok genç olmasına rağmen ilim konusundaki gayreti onu tefsirde, hadiste ve İslam hukukunda önde gelen bir âlim konumuna yükseltmiştir.[42]

Hz. Peygamber'in Medine hayatına onunla evli olması sebebiyle yakından şahit olmuş böylece nübüvvet bilgilerini hem sahabilere hem de İslam müctehitlerine ulaştırmış olmasıyla İslam tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Sekiz buçuk-dokuz senelik evlilik süresi boyunca Hz. Peygamber'den ayrılmamış onun üzerinde müspet bir etki bırakmıştır.

Hz. Peygamber'e onun yanında iken vahiy gelmesi sebebiyle kuvvetli bir vahiy bilgisine vakıf olan Hz. Âişe'nin hakkında; teyemmüm, ifk, ilâ ve tahyîr

[37] Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, C. 1, s. 251.
[38] Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s.156.
[39] Mustafa Fayda, "*Âişe*", C. 2, s. 202.
[40] Âişe Abdurrahman, a.g.e., gös.yer.
[41] Âişe Abdurrahman, a.g.e., s. 254-255.
[42] Âişe Abdurrahman, a.g.e., s. 275.

hadiseleri ile ilgili Kur'an ayetleri inmiştir.[43] Hz. Âişe'nin evliliğinin ona sağlamış olduğu konum itibariyle Hz. Peygamber'den pek çok rivayeti ve içtihadı olmuştur. Etrafında her zaman ders dinleyen, hadis nakleden erkek ve kadınlardan oluşan pek çok sahâbe bulunmuş olması onun İslam dininin anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması hususundaki gayretini ve katkılarını ortaya koymaktadır.

Hz. Âişe, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra ilgili Kur'an ayetlerinin[44] emrine uyarak başkasıyla evlenmemiştir.[45] Hayatını dini hüküm ve esaslara göre ayarlamış, ömrünün sonuna kadar da buna riayet etmiş muttaki ve zühd sahibi, cömert bir insan olarak yaşam sürmüştür.[46]

Bununla beraber Müslümanları ilgilendiren sosyal olaylar karşısında geri planda kalmamıştır. Hulefa-i Râşidîn döneminin özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devirlerinde siyasete çok müdahil olmasa da Hz. Osman döneminde bazı eleştirilerde bulunmuştur. Hz. Osman'ın katlinden sonra çıkan Cemel Vakasına katılmış sonrasında herhangi bir savaşa ya da olaya katılmayarak Medine'de sakin bir yaşam sürdürmüştür. Ancak Muaviye döneminde yanlış gördüğü bazı uygulamaları tenkit etmiştir.[47]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra kırk yedi yıl daha yaşayan Hz. Âişe, Medine'de (59/678) vefat ettiğinde altmışaltı yaşında olup cenaze namazını da Ebû Hureyre kıldırmıştır.[48] Cenazesi Bâkī' mezarlığında medfundur.[49]

1.2. Hz. Âişe'nin İlmî Kişiliği

Hz. Âişe'nin İslamî ilimlerdeki yetkinliği, âlimler tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Nitekim o daha evlenmeden önce baba evindeyken, Kur'an ayetlerini

---

[43] Menar Gündüz, *Müsned-i Âişe*, 1. Baskı, Konevi Yayınları, Konya 2008, s. 14.
[44] *"Peygamber, Mü'minler için kendi nefislerinden daha evladır ve onun zevceleri de onların anneleridir (el-Ahzâb,33/6); Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz, ondan sonra eşlerini nikâhlamanız, Allah katında çok büyük günahtır." (el-Ahzâb, 33/53).*
[45] Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 202.
[46] Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 280-281.
[47] Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayat ve Eşleri*, s.183-185; Mustafa Fayda, a.g.md., C. 2, s. 203.
[48] İbn Sa'd, *Tabakat*, C. 8, s. 60-77.
[49] Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s.186.

ezberler, anlamlarını babasına ya da daha önce de belirttiğimiz gibi evlerine sık sık gelen Hz. Peygamber'e sorarak öğrenirdi. Dolayısıyla Kur'an'la ve İslamî öğretilerle küçük yaştan itibaren hemdem olmuş berrak aklını ve bilincini Kur'an ve sünnetle doldurmuştu. Bundan dolayı onun hayatı incelendiğinde ömrünün Kur'an ayetlerini en iyi şekilde öğrenmek, onu ümmete aktarmak ve hayatında tatbik etmek çabasıyla geçtiğini görmekteyiz.[50]

Hz. Âişe, baba evinde eğitim almış olsa da asıl eğitimini Hz. Peygamber ile evlendikten sonra almıştır. O, daima Hz. Peygamber ile beraber bulunduğu için her meseleyi bizzat ondan sorarak öğrenmiştir.[51] Buna ilaveten evi Mescid-i Nebî'nin yanında olması sebebiyle Hz. Peygamber'in sahabe ile yaptığı ilmî sohbetleri dinleme ve bu sohbetlere katılma fırsatı bulmuş, böylece ilmî konulardan anlayamadığı olsa bile onu hemen sorup öğrenme imkânına sahip olmuştur. Onun bu araştırma ve inceleme hususundaki özelliği, ilimde bir hazine olmasındaki en büyük etken olmuştur.[52]

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den almış olduğu ilimler sayesinde kendini yetiştirmiş Kur'an'ın tefsiri ve İslamî hükümlerin daha iyi anlaşılması için gayret göstermiştir. Onun bu konudaki çabası, Kur'an ve hadise olan vukûfiyeti İslam âlimleri tarafından takdir görmüştür.[53] Konu ile ilgili İmam Zührî: *"Âişe'nin ilmine nispeten Rasûlullah'ın diğer hanımları ve kadınların hepsinin ilmi toplansa Âişe'nin ilmi, daha üstün gelir"*[54] demiştir. Bundan dolayı İslam kültüründe Hz. Âişe, kadın telakkîsini ilimdeki yeri itibariyle farklı bir boyuta taşıyan âlim bir şahsiyet konumunda olmuştur.[55]

---

[50]Hatice Görmez, *Hz. Âişe'nin Tefsir Rivayetleri*, (Ankara Üniversitesi SBE, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilimdalı, Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara 2006, s. 29.
[51] Ziya Kazıcı, *a.g.e.,* s. 178.
[52] İbn Hanbel, *Müsned*, 6/ 110 (135); Nedvî, *Hz. Âişe*, s.52; Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 276.
[53] Süleyman Nedvî, *Hz. Âişe*, çev. Ahnet Karataş, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, s. 52.
[54] İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabeddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî; *el İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1. Baskı, thk. Adil Ahmed vdğr, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1995, C. 8, s. 140.
[55] Mehmet Emin Özavşar, *Hadis ve Kültür Yazıları*, 1. Baskı, Kitabiyat Yay, Ankara 2005, s. 87.

"Hz. Âişe, re'y ekolünün kurucularından kabul edilse de Medine ekolü olarak bilinen hadis ekolü üzerinde de tesiri büyük olmuştur. Hz. Âişe'nin meseleleri ele alış biçimi ve fikirleri, fukahâ için yol gösterici olmuş, özellikle Medine fıkhının temellerini bu görüşler oluşturmuştur."[56]

Hz. Âişe'nin evi Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Medine'de ilim yuvası olma özelliğini devam ettirmiştir. Bu ilim merkezinde büyük, küçük, kadın, erkek fark etmeksizin birçok kimse onun sohbetinden istifade etmiş, bilmediklerini ondan öğrenmişlerdir.[57]

Hz. Âişe, özellikle hanımların irşadına pek önem vermiştir. Yetiştirdiği kadın talebelerinin birçoğu ondan hadis nakletmiştir. Böylece kadınların ilimle meşgul olmaları gerektiğini hem bizzat hem de talebeleri vasıtasıyla şüpheye mahal bırakmaksızın göstermiştir.[58]

Hz. Âişe'nin ilmî tenkitlerdeki hareket noktası kitap ve sünnettir. Naslardan almış olduğu bu birikime kendi müşahede ve fikirlerini de katarak pek çok meseleyi aydınlığa kavuşturmuştur. Böylece hem kendi asrında ve hem de günümüzde İslam kültürünü aydınlatan bir müctehid şahsiyet olmuştur.

1.2.1. Hz. Âişe'nin Hadis İlmindeki Yeri

Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile dokuz yıl gibi kısa bir süre beraber olmuş olsa da en çok hadis rivayet eden sahâbîlerdendir. Bu süre zarfında 2210 hadis rivayetinde bulunarak "müksirûn"[59]'dan olup en çok hadis rivayet eden ilk yedi sahâbînin dördüncüsü olmuştur.[60]

---

[56] Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmil-Mü'minîn,* s. 217.
[57] Âişe Abdurrahman, *a.g.e.,* s. 277.
[58] Mustafa Fayda, "Âişe", *C. 2,* s. 204; Menar Gündüz, *Müsned-i Âişe*, s.14.
[59] "Müksirûn: Hadis İlminde, çok fazla hadis rivayet eden yedi sahâbî için kullanılan kelimedir. Bu sahâbîler: Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs, Câbir b. Abdullah ve Ebû Saîd el-Hudrî'dir." Detaylı bilgi için bkz. Cemal Ağırman, "Müksirûn", *DİA,* C. 31, s. 534.
[60] Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 204.

Pek çok kaynakta Hz. Âişe'nin sika bir ravî olduğunun delillerini görmekteyiz. Böyle vurgulanmasının hangi özelliklerine dayanarak yapıldığını özetle toplayacak olursak;

Hz. Âişe'nin hadis rivayet etmesindeki en karakteristik ve ayırıcı özelliği; Hz. Peygamber'den müşahede ettiği ya da işittiği her meseleyi iyice anlayıncaya kadar sorması, onunla müzakere etmesi ve öğrenmeye çalışmasıydı. İşittiği şekliyle anlamadığı durumlarda ise doğrudan aktarım yapmazdı. Bir rivayeti işittiğinde nakletmeden önce çok dikkatli davranarak; öncelikle senedini araştırır, metnini inceler ve ondan sonra rivayette bulunurdu.[61]

Yaşadığı dönemde hadis rivayetlerini inceleyerek, yanlış anlaşılan bir şey olmuşsa düzeltmiştir.[62] Bu özeliğiyle İslam dünyasında tenkit zihniyetinin gelişmesine de öncülük etmiştir.[63]

Hadisleri tenkit usulünde Kur'an'a arz metodunu kullanmıştır. Nakledilen rivayetleri incelerken özellikle Kur'an'a muhalif olmamasına dikkat eder, aksi durumda hemen müdahale ederek düzeltilmesini sağlardı. Hz. Âişe, bunlara ilaveten zaman içinde bir hükmün tedricen kaldırılması ya da tehir edilmesi gibi durumları iyi bilmektedir.[64] Bunun sebebi Peygamberin yanından hiç ayrılmamış olması ve öğrendiği şeyleri aklında tutmaya verdiği dikkat ve gayretidir.

Hz. Âişe'nin İslam ümmetine yapmış olduğu katkıların en önemlilerinden biri de kuşkusuz Hz. Peygamber'in kişiliğinin doğru anlaşılması ve aile hayatı ile ilgili çok değerli bilgileri bize ulaştırması noktasında olmuştur. O, Hz. Muhammed'in (s.a.s) bir kul ve insan olduğunu ümmete hatırlatmayı bir görev bilmiştir. Böylelikle Ümmet-i Muhammed'in yanlış vehimlere ve düşüncelere kapılmasının önüne geçmiştir.[65]

---

[61] Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 277.
[62] Âişe Abdurrahman, a.g.e., s. 278.
[63] Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı ve Peygamber Sonrası İslam Tarihindeki Rolü*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 227-230.
[64] Recep Erkocaaslan, *a.g.e.,* s. 223.
[65] Recep Erkocaaslan, *a.g.e.,* s. 228.

Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadislerin genel konuları incelendiğinde, öncelikle Allah Rasûlü'nün (s.a.s) peygamberliği, günlük yaşayışı, aile hayatı, ahlakı, savaşları, veda haccı ve vefatının oluşturduğunu görmekteyiz. Bununla beraber cahiliye dönemi tarihi, kadınlara dair hükümler, Müslümanların Mekke ve Medine dönemindeki muhtelif faaliyetleri, ibadetler ve ibadetler tarihi gibi muamelata dair meseleler ile ru'yetullah, gayba dair bazı konular, kıyamet, ölüm ve ahiret hayatına dair bazı kelâmî mesele ve haberleri ihtiva ettiği görülmektedir.

Hz. Âişe, kuvvetli hafızası, öğrenme iştiyakı, zekâsı ve mümtaz konumu sayesinde Hz. Peygamber'den işittiği hadisleri, onun fiil ve takrirlerini, nakletme ve koruma hususunda önemli hizmetlerde bulunmuştur.[66]

1.2.2. Fıkhî Konulara Yaklaşımı

Hz. Âişe'nin çok zeki ve muhakeme yeteneğinin kuvvetli olması onun fıkhî konularda ve özellikle de ferâiz alanında derin bir ilmî birikim elde etmesine sebep olmuştur. Nitekim talebelerinden Mesruk, "Ashâbın büyükleri ferâiz konusundaki meseleleri hep ona danışırlardı" demektedir.[67] Ayrıca Hz. Peygamber'den birçok meseleyi bizzat öğrenmesi sebebiyle yaşadığı dönemde Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ud, İbn Abbas, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit gibi en çok fetva veren sahâbîler arasında yer almıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'den birçok meseleyi bizzat öğrenmesi sebebiyle yaşadığı dönemde Hz. Ömer, Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Zeyd bin Sabit gibi en çok fetva veren sahâbîler arasında yer almıştır. Hatta bazı meselelerde münferit fetvalar vermişti. O dönemde müçtehitler kendi aralarında fikir alışverişi yaparken pek çok konuda kendi fikirlerini bırakıp Hz. Âişe'nin fikrine tabî olmuşlardır. Bazen müctehid konumunda olan sahâbîler, Hz. Peygamber'in aile yaşantısı, ibadetleri ve kadınlarla ilgili fetva isteyenleri Hz. Âişe'ye göndermişlerdir.[68] Medine fıkhının temeli onun görüşleri üzerine bina

[66] Mustafa Fayda, *"Âişe"*, s. 203-204; Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 276.
[67] İbn Hacer, *el-İsâbe*, 465; es- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr b. Muhammed, *Ayn'ül-İsâbe fi İstidrâki Âişe ale's-Sahâbe*, çev. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dâru'l-Îmân, Dımaşk 1403/1983, s. 28.
[68] "Hz. Ömer, Kadınlarla ilgili fetva verilmesi geren bir konu olduğunda Hz. Âişe'ye yönlendirirdi", Bkz. Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 183.

edilmiştir.[69] Hz. Âişe'nin Kur'an ve hadis yanında fıkha dair fetvalarının geçerli olmasının sebebi, İslamın doğuş ve gelişme aşamasında uzun bir döneme tanıklık etmesinden, dolayısıyla bazı fırka ve mezheplerin ortaya çıkmasına şahit olmasındandır.

Fetvaları incelendiğinde çoğunun; karı-koca arasındaki meseleler, gece ibadeti, helaller ile haramlara dair hükümler ve Hz. Peygamber'in ahlakı ile ilgili olduğu görülmektedir.[70] Hz. Âişe, bu konulardaki bilgisini Hz. Peygamber ile evlilik tecrübesinden edinmiştir. Bir kadının yalnızca eşinden öğrenebileceği karı-koca ilişkilerine dair şer'i hükümleri bu sayede öğrenme ve hıfz etme imkânı bulabilmiştir.[71]

Hz. Âişe'nin, babası Ebû Bekir ile Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde yetişmesi birçok meselede onların yaklaşım tarzlarını müşahede etmesi ve fetvalarını işitmesi onun da fıkıh ilminde yetkin olmasına vesile olmuştur.

1.2.3. Fesahati

Hz. Âişe, hitabetiyle insanları büyüleyen, son derece fasih ve beliğ konuşan ve bu alanda meşhur olmuş bir kimse idi.[72] Ayrıca konuştuğunda sözü itinayla, yerli yerinde, olması gerektiği kadar ifade eden, tasvir gücü yüksek etkileyici bir hatipti.[73] Nitekim Musa b. Talha'nın onun hakkındaki "Hz. Âişe'den daha fasih konuşan bir kimse görmedim"[74] sözü onun bu özelliğini vurgular niteliktedir.

---

[69] en-Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmil-Mü'minîn*, s. 217.
[70] Abdullah Karaman, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Âişe*", Diyanet İlmî Dergi*, 2009, Sa. 45, s. 79-88.
[71] Ceyhan Rıfat Fevzi, *es-Seyyidetü Âişe ve Tevsîkuhe li's-Sünneti,* Mektebetü'l- Hancı, Kahire 1421/2001, s. 59.
[72] Müslim, Hac Bahsi, 748; *en-Nedvî, Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmil-Mü'minîn*, s. 238.
[73] Nabia Abbott, *Aishah, The Beloved of Muhammed*, The Universty of Chicago Press, 1942, *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, 1. Baskı, çev. Tuba Asrak Hasdemir, Yurt Yayın, Ankara 1999, s. 193.
[74] Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *Sünen*, çev. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998, Menâkıp, 63.

Babası Hz. Ebû Bekir vefat ettiğinde kabrinin başında yaptığı duası, Cemel Vak'asında îrad ettiği hutbesi ve onun yazdığı bazı mektupları edebî kabiliyetini, üstün fikir ve zevk sahibi kişiliğini ortaya koyan şaheser örneklerdir.[75]

Hz. Âişe, bizzat kendisi şiir yazmamış olsa bile sohbet esnasında her konu hakkında daha önceden ezberinde bulunan şiirleri okuyabilir[76] ve dönemindeki meşhur şairlerin pek çok şiirini ezbere bilirdi. Bununla ilgili olarak Muhammed b. Ömer, Hz. Âişe'nin yaklaşık olarak 160 beyitlik kasideyi bildiğini ve okuduğunu nakletmiştir. Sahâbeden Mikdad b. Esved'in *"Âişe'den daha çok şiir ve feraiz bahsini bilen bir sahâbî tanumıyorum"* sözleri de bu hususta delil olarak gösterilmektedir.[77] Arap şiirinin, Kur'an ve hadisin anlaşılması noktasında önemi yadsınamaz. Ancak Hz. Âişe, buna ilaveten Arap dili açısından da şiirin önemine işaret ederek, *"Çocuklarınıza şiir öğretiniz ki dilleri tatlansın,"*[78] demiştir.

Bu rivayetlerden anlaşılan Hz. Âişe'nin hayatında şiir, önemli bir yer tutmuş ve yakından ilgilenmiştir. Bu minvalde günlük hayatında yeri geldikçe beğendiği kimi beyitleri terennüm etmiş ve şiirin fasih konuşmaya etkisini kastederek ezberlemeye teşvik etmiştir.

1.2.4. Tarih ve Neseb Bilgisi

Hz. Ebû Bekir'in tarih ve Arap kabilelerinin nesep bilgisinde muazzam bir yetkinliği bulunmaktaydı. Hz. Âişe de tarih ve nesep-soy bilgisini babasından öğrenmiş ve bu konuda çok derin bilgi birikimine sahip olmuştu. Bu hususta yeğeni Hz. Urve'nin onun için, "*Şiir ve tarih alanındaki bilgine şaşırmıyorum. Nitekim insanların en bilgililerinden olan Ebû Bekir'in kızısın*" diyerek onun tarih konusunda ne denli ileri bir seviyede olduğuna işaret etmektedir. Şüphesiz Hz. Âişe'nin tarih konusunda bu denli yetkin olmasının sebepi Hz. Ebû Bekir'in onu bu

[75] Mustafa Fayda,"Âişe", C. 2, s. 203.
[76] İbn Hacer*, el- İsabe*, s. 465.
[77] İbn Hacer, *el-İsabe*, C. 8, s. 140.
[78] Mustafa Fayda, "Âişe", C. 2, s. 204.

alanda yetiştirmesiydi. Bununla beraber onun gözlem yeteneği ve müşahedeleri de İslam tarihi alanında derinleşmesini sağlamıştır.[79]

1.2.5. Tıp Alanındaki Bilgisi

Hz. Âişe, İslamî ilimlere hâkim olduğu gibi tıp ilmine de vâkıf bir şahsiyetti. Hz. Peygamber hastalandığında, onun için gelen tabiplerin tedavi yöntemlerini, ilaç tariflerini aklında tutardı. Bir kimse hastalandığı zaman da o kimseye ilaç ve tedavi yöntemleri sunardı. Savaşlara katıldığında yaralılara yardımcı olur, tedavileriyle ilgilenirdi.[80] Bu hususta sahâbeden Hişam b. Urve: *"Fıkıhta, tıpta, şiir ve eyyam-ı Arab'da Hz. Âişe derecesinde üstün hiç kimseyi görmedim"*[81] diyerek, Hz. Âişe'nin etrafında olup bitenlere ne derece farkındalık ve dikkatle yaklaştığını ve bahsi geçen bu ilimlerde yetkin bir duruma geldiğini gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak, bu ilimleri, Hz. Âişe bir okula giderek ya da özel ders alarak öğrenmemiş, bilakis üstün zekâsı, öğrenmeye açık olması, her durumda farkındalığının üst düzeyde olması ve gayreti sebebiyle elde etmiştir.

---

[79] Sevim Asımgil, *Rasûl'un Hümeyra's-ı Hz. Âişe Radıyallahu Anhâ*, İpek Yayınları, İstanbul 1998, s.188; Mevlânâ Şiblî, çev. Ömer Rıza Doğrul, *Büyük İslam Tarihi,* 1. Baskı, Eser Neşriyat, İstanbul 1978, C. 3, s. 368.

[80] Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmil-Mü'minîn*, s. 302-303.

[81] İbn Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *Üsdü'l-Gâbe*, çev. Halil Me'mun Şiha, Daru'l-Marife, Beyrut 1997, C. 5, s. 343; el-Askalanî, *el-İsâbe*, C. 8, s. 233.

2. BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'NİN TEFSİR İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Hz. Âişe Döneminde Sahâbe'nin Tefsir Faaliyetleri

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabenin tefsirine kısaca değinilecek olup onların kendilerince Kur'an'ı nasıl bir yol izleyerek tefsir ettiklerine yer verilecektir.

Hz. Peygamber'in sağlığında Kur'an'ı tefsir mercii bizzat Hz. Peygamber'in kendisi idi. Ancak vefatından sonra tefsir konusunda en büyük rolü tabii olarak sahâbe üstlenmiştir.[82] Bu anlamda sahâbeden gelen haberler rivayet tefsirinde Kur'an ve sünnetten sonra başvurulan üçüncü kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.[83]

Müfessir sahâbîler, Kur'an'ı yorumlarken bir taraftan rivayetleri esas almış, diğer taraftan Hz. Peygamber'in alternatif yorumlar için bırakmış olduğu alanda kendi ictihatlarına yer vermişlerdir.[84]

Kur'an'ı yalnızca nakle bağlı kalarak tefsir etmek isteyen sahâbîler; müphem, mutlak, mücmel ve müteşâbih nasları açıklamaya sıcak bakmamışlar bu sebeple re'y ile tefsire karşı çıkmışlardır. Kur'an ayetlerini yorumlama ve fetva verme hususunda oldukça çekingen davranarak adeta nasları kendi görüşleriyle anlamlandırmayı ilahî iradeye müdahale olarak kabul edip, bundan

---

[82] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefi Yorumu Şevkânî'nin Tefsir Yöntemi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 150.

[83] Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 41; Abdülhamit Birışık, "Tefsir İlminin Ortaya Çıkışı ve Diğer İslamî İlimlerle İlişkisi", *İslami İlimlerde Metodoloji/ Usûl-V Temel İslam İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*, 2014, s. 7; Ömer Faruk Yavuz, "Rivayet ve Dirayet Bağlamında Sahâbe Tefsiri", XII. *Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı Kur'ân ve Sahâbe Sempozyumu*, Sivas 2015, s. 164.

[84] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 8. Baskı, Ankara 2017, Fecr Yayınları, s. 70.

kaçınmışlardır.[85] Bu yaklaşımı benimseyen sahâbîler Kur'an'ı tefsir ederken; Kur'an'ı Kur'an'la tefsir, Kur'an'ı Hz. Peygamber'in sünnetiyle tefsir, Kur'an'ı esbab-ı nüzûl ile tefsir, Kur'an'ı nesh ile tefsir yöntemlerinin yanında tefsirde eski Arap şiirini de referans olarak kullanmışlardır.[86]

Sahâbenin bir kısmı da bir ayeti tefsir ederken ilk önce Kur'an'a ve Allah Rasülü'nün (s.a.s) hadislerine müracaat ediyor, şayet bu kaynaklarda aradıklarını bulamazlarsa kendi görüşleriyle tefsir ediyorlardı.[87] Ashâbın bir kısmının tefsirde kendi tercihlerini kullanmasının sonucunda sahâbe arasında bir takım yorum farklılıkları olmuştur.[88] Bunun sebebinin, sahâbîlerin her birinin zekâ, anlayış, ilim ve kültür düzeyinin aynı olmaması, sahâbîlerin bazısının daima Hz. Peygamber ile beraber olma imkânına sahip olma durumu ve ayetlerin nüzûl sebeplerine vukûfiyeti, Arap diline hâkimiyeti, örf ve adetleri bilme dereceleri gibi farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir.[89] Sahâbe arasında yorum farkına sebep olan tüm bu etmenlere rağmen, ihtilaf gayet az olup[90], hâsıl olan bu ihtilaf ise tefsirde değil daha ziyade hükümlerde olmuştur.[91]

Sahâbe tefsirinde, İsrâilîyatı nakletme hareketinin başladığı görülmektedir. Her ne kadar kullanılan diğer kaynaklara olduğu kadar İsrâilî rivayetlere itibar etmeseler de ilk olması bakımından döneme ait göze çarpan önemli bir özelliktir.[92]

Bu dönemde sahâbe tefsirinin Kur'an, Hadis, ictihad ve hüküm çıkarma gücü ile Yahudi ve Hıristiyanlardan gelen İsrâilî rivayetler olmak üzere dört

---

[85] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 29. Baskı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 171; İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., s. 61.
[86] Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İstanbul, 31. Baskı, M.Ü. İFAV Yay, 2015, s. 72-75.
[87] Ez- Zehebî, *Tefsir Tarihi*, C. 1, s. 157.
[88] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 59; Mehmet Mahfuz Ata, "Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabiîn Dönemi Tefsir Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, C. 12, Sa. 62, s. 1670.
[89] ez-Zehebî, *Tefsir Tarihi*, C. 1, s. 53-55; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* Ankara, 2017, s. 70; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 77-78.
[90] ez-Zehebi, *a.g.e.*, C. 1, s. 88.
[91] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.71.
[92] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 95; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, s.125; Nilgün Öztürk, *Hz. Âişe'nin Tefsir İlmindeki Yeri"*(Harran Üniversitesi SBE, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2007, s. 22; Abdülhamit Birışık, "Tefsir", *DİA*, C. 40, s. 292.

kaynağa dayandığı görülmektedir.[93] Her ne kadar tefsir usulü ve tefsir yöntemleri tam olarak belirlenmemiş olsa da pratikte bu usul ve yöntemlerin ilk temellerinin sahâbe döneminde atıldığı söylenebilir. Bu dönemde temelleri atılan daha sonraki dönemlerde de sistemleştirilen rivayet ve dirayet yöntemi günümüze kadar intikal ederek müfessirler tarafından daima kullanılagelmiştir.

2.2. Medine Medresesinin Oluşmasına Etkisi

Hz. Peygamber'in vefatıyla beraber tefsir alanında sahâbe devri başlamıştı.[94] Hz. Peygamber'in feyz-i nurundan bolca istifade eden ashâb İslam topraklarının da genişlemesiyle farklı vilayetlere dağılmışlardı. Bu dönemde tefsir medreselerinin temelleri atılmıştır. Bu medreselerin başlıcaları; Mekke, Medine ve Irak'ta bulunmaktaydı.[95] Hz. Âişe bu medreselerden Medine medresesinin teşekkül etmesinde en önde gelen şahsiyetlerdendi.[96]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra fetihlerle kısa zamanda islam toprakları genişlemiş, yeni yerlerin fethiyle bu bölgelerde yerleşmiş gelenekler, eski dinler ve yeni ihtiyaçlardan doğan pek çok soruna Kur'an ve sünnet ışığında çözüm üretme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyacı gidermek için ashâb Medine mescidini bir ilim irfan akademisine çevirmişti. Burada sahâbenin ilimde önde gelenleri tartışmalı konuları ele alıp en doğru cevapları üretmek için çalışmaktaydılar. İçinden çıkamadıkları konularda Kur'an ve sünneti en iyi anlama konusunda meşhur[97] olan Hz. Âişe'ye müracaat etmekteydiler.[98]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra fetihlerin gerçekleşmesiyle bazı sahâbîlerin fethedilen uzak diyarlara gitmesi, bazılarının ise vefat etmeleri sonucunda Medine şehrinde pek az âlim sahâbe kalmış, tefsir ve hadis yurdu olan

---

[93]ez- Zehebî, *a.g.e.*, C. 1, s. 56.
[94] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 59.
[95]Hüseyin Küçükkalay, *Abdullah İbn Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Denizkuşları Matbaası, Konya 1971, s. 139.
[96] Menar Gündüz, *Müsned-i Âişe*, s. 16.
[97] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 73.
[98]Ebû Musa el-Eş'arî bu hususu şöyle vurgulamıştır: "Biz ne zaman anlamakta zorlandığımız bir hadise ile karşılaşıp bu konuda Âişe'ye bir soru yöneltsek mutlaka ondan uygun bir cevap aldık", bkz. et-Tirmizî, Menâkıb, 63; Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s. 185.

"Peygamber şehri Medine" Hz. Âişe'nin üstün gayretleri sayesinde ilim membaı olmaya devam etmiştir.

Hz. Âişe, naklettiği hadislerin çoğunu, bizzat Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir. Buna ilaveten bazı hadisleri babası Ebû Bekir, Hz. Ömer (ö.644), Hz. Fatıma (ö.632), Sa'd b. Ebî Vakkas (ö. 675), Hamza b. Amr el- Eslemî (ö. 625) ve Cüdame bint Vehb el- Esediyye'den nakletmiştir.[99]

Sahâbe ve tabiîn neslinin ileri gelenlerinden olan Ebû Hureyre (ö.678), Abdullah b. Ömer (ö.73/693), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Ebû Musa el-Eş'ârî (ö. 42/662-63), Urve (ö.94/713), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) ilmî konularda başvurulan âlimlerdi. Hz. Âişe ile onların konumu hocanın talebe ile olan münasebeti şeklinde olup, onlar ve onlar gibi olan sayısı iki yüzden fazla kişi de ondan hadis nakletmiştir.[100] İbn Hanbel, "Müsnedü 'Âişe" başlığı altında Hz. Âişe'nin rivayetlerini toplamıştır.[101] Hz. Âişe, Hz. Peygamber zamanından itibaren ömrü boyunca kadınların eğitilmesine önem vermiş, etrafında her yaş grubundan daima onun derslerine katılan ve hadis nakleden hanımlar yer almış, medresesinde çok değerli âlimeler yetişmiştir.[102]

Yetiştirdiği hanım talebelerinin içinde öncelikle yakın akrabalarından olan kız kardeşi Ümmü Gülsüm (58/678), Abdurrahman'ın kızları Hafsa ve Esma, Hz. Talha'nın kızı, yeğeni Âişe (ö. 101/719) gelmekteydi.[103] Bununla beraber Amre bint. Abdurrahman (ö. 106/724) Hz. Âişe'nin yanında yetişen, hadis ve fıkıh alanında otorite kabul edilen ve kendisinden "ilim denizi" [104] olarak bahsedilen tabiûndan değerli bir öğrencisidir. Onun medresesinde yetiştirdiği yüzlerce âlimden elliden fazlasını hanımlar teşkil etmektedir.[105]

---

[99] İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. 12, s. 433; Zehebî, *Tefsir Tarihi*, C. 2, s. 182; Mustafa Fayda, "*Âişe*", C. 2, s. 202.
[100] İbn Sa'd, *Tabaka*t, C. 5, 296-300.
[101] İbn Hanbel, *Müsned*, VI/282.
[102] Mevlânâ Şiblî, *a.g.e.*, C. 4, s. 418; Ramazan Balcı, *En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Âişe*, Nesil Yay., İstanbul 2005, s.165-166.
[103] İbn Hacer el- Askalanî, *el-İsabe*, C. 8, s. 235.
[104] Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, C. 1, s. 278.
[105] Âişe Abdurrahman, a.g.e., C.1, s. 278; Hz. Âişe'nin hanım öğrencileri ve rivayetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Pınar Uslan, *Hz. Âişe'nin Bayan Öğrencileri*, s.10.

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den almış olduğu ilmin nuruyla İslam dünyasını aydınlatmayı, Müslümanları düştükleri sıkıntıdan kurtarmayı adeta bir yaşam biçimi haline getirmiştir. O, Medine mescidinin yanındaki evinde, bir yandan himayesindeki gençleri, kadınları ve dört bir yandan evine gelen Müslümanları Kur'an ve sünnet ışığında eğitmekte,[106] bir yandan da kendisine iletilen soruları cevaplamaktaydı. Yakınında olanlara şifahi olarak cevap verirken, muhtelif şehir ve bölgelerde olanlara ise mektup ile sorulan sorulara karşılık vermiştir.[107] Böylece ayet, hadis ve tefsirlerin yazılmasına da öncülük etmiştir.[108]

Hz. Âişe, her yıl hac için gittiği Mekke'de çadırında ilim faaliyetlerini sürdürmüş, orada muhtelif şehir ve beldelerden gelen Müslümanları kabul ederek onların, her yıl sorularını Kur'an ve sünnete göre cevaplamıştır. Böylece Mekke'yi hac mevsiminde varlığıyla bir ilim irfan merkezine çevirmiştir.[109]

Kur'an ilimlerinde tafsilatlı bir bilgiye sahip olan Hz. Âişe'nin; Kur'an'ı küçük yaştan itibaren ezberlemesi, kırâat tarzlarına, Arapçaya vakıf olması ve Kur'an ayetlerinin anlamlarını bizzat Hz. Peygamber'den sorarak öğrenmesinin yanı sıra zekâsı, anlayış kabiliyeti ve kuvvetli hafızasının olması ilimde onu yüksek bir mevkiye taşımıştır. O, sünneti çok iyi anlamış ve istinbat ve kıyasla yeni hükümler de çıkarmıştır. Sahâbeden çok sayıda fetva veren yedi kişiden birisi olmuştur.[110]

Özellikle Hz. Ömer, kadınlar ve Hz. Peygamber'in ev hayatı ile ilgili konularda ihtisas bakımından hiç kimseyi ona denk bulmamış, bu konularda hüküm verilmesi gerektiğinde ona havale etmiştir.[111] Muaviye, Şam'da halifeliği döneminde bir müşkil ile karşılaştığında yanına adamını göndererek ona danışır, her hususta fikrini alırdı.[112] İmam-ı Zührî: "Hz. Âişe, herkesten daha âlimdi ve

---

[106] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/55.
[107] Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* 287; Menar Gündüz*, Müsned-i Âişe*, s. 14.
[108] Nilgün Öztürk, *Hz. Âişe'nin Tefsir İlmindeki Yeri Yüksek Lisans Tezi*, s. 24.
[109] İbn Sa'd, *Tabaka*t, C. 8, s. 487-488.
[110] Zehebî*, Tefsir Tarihi*, C. 2, s. 183; Mehmet Said Hatipoğlu, "Hz. Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1973, C. 19, s. 59-74.
[111] İbn Sa'd, a.g.e., C. 2, s. 126; Nabıa Abbott, a.g.e., s. 103.
[112] Şiblî, *Büyük İslam Tarihi*, C. 3, s. 414; En-Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe*, s. 245.

ashâbın ileri gelenleri daima ona başvurulardı" demiştir.[113] Bu örneklerden İslam'da önde gelen fakihlerden olan Hz. Âişe'nin tefsirde ve sünnette başvurulacak bir kaynak olduğu görülmektedir.

Medine şehrinde onun yıllarca süren eğitim ve öğretim çalışmaları, İslam ilimlerinin temellerinin atılması ve ilmi faaliyetlerin gelişmesine büyük oranda katkı sağlamıştır. Bunun yanında hadis, tefsir ve fıkıh alanında Medine ekollerinin kurulmasında da büyük rolü olmuştur.[114]

2.3. Hz. Âişe'nin Kur'an'ı Tefsir Şekilleri

2.3.1. Tefsirde Rivayetleri Kullanması

Allah'ın ahkâm ve şeriatını beyan etmek için indirmiş olduğu Kur'an'ı Kerîm'i anlamaya çalışmak Müslümanların en büyük amacı olmuştur. Müfessirler, insana dünya ve ahirette mutlu olmanın yollarını öğreten Kur'an'ın, çeşitli yönlerini ele alarak tefsirler yapmışlardır. Bir tefsirden beklenen insanlara dünyada ve ahirette mutlu olmanın yollarını gösteren Kur'an'ı anlatmasıdır.[115]

"Rivayet tefsiri, Kur'an'ı, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in sünneti ile sahâbîlerden gelen rivayetlere dayanan tefsirdir."[116]. Ayrıca bu tefsir çeşidi "me'sur ya da menkûl" tefsir diye de isimlendirilmektedir.[117] Sahâbeden gelen rivayetler ayetlerin nüzûl sebepleriyle ilgili ise ve re'y hükmünde değilse merfu hükmündedir. Merfu hükmünde olan bir rivayet hüccet kabul edilmelidir.[118]

---

[113] İbn Sa'd, a.g.e., C. 2, s. 126.
[114] Âişe Abdurrahman, *a.g.e*., C. 1, s. 275.
[115] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 523.
[116]Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, C. 1, s. 103; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 117; Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 3. Baskı, Marmara Üniversitesi İFAV Yay, İstanbul 2017, s. 40.
[117] Zehebî, *et- Tefsir ve'l-Müfessirûn*, C. 1, s. 103; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* s. 524.
[118]Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis Fi Ulûmi'l-Kur'an*, 2. Baskı, Risale Yay, Beyrut-Lübnan 1418/1998, s. 318; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 525; Muhsin Demirci, Tefsir Tarihi, s.79-80; Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s. 153.

Şevkânî de bu görüşte olup müfessirlerin mutlaka bunu dikkate alması gerektiği düşüncesindedir.[119]

Şevkânî'nin (ö.1250/1834) *Fethu'l-Kadîr* tefsiri, son dönemde yazılan, rivayet ve dirayet metodlarını içinde toplamasına rağmen rivayet yönünün ağır bastığı bir eserdir.[120] Müfessirin rivayet metodu incelendiğinde; öncelikle Kur'an'ı Kur'an ile tefsir ettiği,[121] ayetleri tefsir ederken ikinci kaynak olarak sünnet ile açıklamayı önceledeği[122] daha sonra da selefin görüşüne müracaat ettiği[123] görülmektedir. Şevkânî, selefin görüşüne büyük önem atfetmektedir. Bu sebeple de sahâbenin görüşlerine itiraz etmemektedir.[124] Seleften görüşüne en çok yer verdiği sahâbîlerden birinin de Hz. Âişe olduğu görülmektedir.

Peygamber döneminde sahâbenin bir kısmı devamlı olarak disiplinli bir şekilde onun (s.a.s.) sohbetlerinde bulunurken bir kısmı ara sıra bulunabiliyordu, hatta bir kısmı ancak çok az bir dönem bu sohbetlere katılabilme imkânı bulabilmiştir.[125] Hz. Âişe'nin, Kur'an ilimlerine özel bir ilgisin olmasının yanı sıra bir konuyu iyice anlayabilmek adına; iyice araştırıp soruşturma gibi bir alışkanlığı da bulunmaktaydı. O, Hz. Peygamber'in hanımı olması imtiyazı ile özel hayatında da Rasûlullah'a (s.a.s) çoğu zaman yakın olabilmekteydi. Tüm bunlarla beraber odasının da mescid-i nebiye bitişik olması ve bu sayede Hz. Peygamber'in sohbetlerine her zaman aktif bir şekilde katılması onu ilmî konularda doğal olarak ileri bir seviyeye taşımıştır.

Hz. Âişe vahyin gelmesine ve Kur'an'ın inzal sürecine Hz. Peygamber'in eşi olması hasebiyle yakından şahit olmaktaydı. Bu durum "Tefsir Metodu" başlığı altında incelediğimiz konuda daha iyi görülecektir. Hz. Âişe, Kur'an'ı, Kur'an'la ve Kur'an'ı Sünnet ile tefsir etmenin yanı sıra bu iki kaynakta çıkış yolu

---

[119] Muhammed b. Ali eş-Şevkâni, *Fethu'l- Kadîr el-Câmi' beyne Fennyei'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyetimin İlmi't-Tefsîr*, nşr. Daru İbnü Kesîr, Daru'l-Kelâmü't-Tayyib, Dımaşk-Beyrut 1414, Şamile Yayın ta. 1431; C.1, s.38

[120] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an 'ın Selefî Yorumu*, s. 92-95.

[121] Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 1, s. 65; C. 2, s. 211-212, 217; C. 3, s. 526 vd.

[122] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 95; C. 3, s. 164, 463 vd.

[123] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s.77.

[124] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an 'ın Selefî Yorumu*, s. 151.

[125] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü ('İlmü Usûli't-Tefsir*), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1971, C. 3, s. 230-231.

bulamadığında kendi ictîhâdıyla tefsirde bulunmaktadır. Bu şekilde bir tefsir yaklaşımı günümüzde de kulllanılan rivayet ve dirayet metotlarına benzemektedir. Bu sebeple Bir rivayet ve dirayet metodu kullanılarak telif edilmiş olan Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsiri bağlamında Hz. Âişe'nin tefsir etme şekilleri incelenecektir.

2.3.1.1. Kur'an'ı Kur'an ile Tefsiri

Kur'an'ı Kerîm'in, *"Sonra onu açıklamak da bize düşer"*[126] ayetinin ve *"Elif, Lam, Ra. Bu Kitap, hakîm ve haberdar olan Allah tarafından, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayetleri kesin kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir Kitaptır."*[127] ayetinin de ifade ettiği gibi, Kur'an'ın en iyi müfessirinin yine bizzat kendisi olduğu işaret edilmektedir.[128] Kur'an'ı anlama ve yorumlama noktasında isabetli davranmak için önemli olan bu yöntem, parçacı bir yaklaşımdan uzak kalarak bütüncül bir yaklaşım tarzıyla Kur'an'ı tefsir etmeye yönlendirmektedir. Söz konusu olan yöntem, Kur'an'ın kendi yapısında olduğu gibi Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tefsir ederken de bizzat uygulamasında mevcuttur.[129] Sahâbenin de Kur'an'ı tefsir faaliyetlerinde, Hz. Peygamber'in izinden giderek bu yöntemi kullandığı görülmektedir.[130]

Aynı şekilde Şevkânî de Kur'an'ı tefsir etme girişiminde bulunduğunda ilahi hitaba bütüncül yaklaşmayı sağlayan en sağlam kaynak olarak öncelikle Kur'an'ın kendisine müracaat etmiştir. [131] O, Kur'an'da bir konuyu açıklamak istediğinde ilk önce ayetlerin birbiriyle ilintisini ortaya koymak adına ayetleri ayetle tefsir etmiştir.[132]

---

[126] Kıyâme, 75/19 (ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهٗ).
[127] Hud, 11/1(الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ).
[128] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 36.
[129] Hüseyin Çelik, "Hz. Peygamber'in Kuran'ı Tefsir Etme Şekilleri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Adıyaman, 2016, C. 5, sa. 3, s. 135.
[130] Mehmet Mahfuz Ata, "Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiin Dönemi Tefsir Anlayışı", *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*, 2019, C. 12, Sa. 62, s. 1669.
[131] Yakup Bıyıkoğlu, *Kurân'ın Selefî Yorumu*, s. 141-144.
[132] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 209; C. 2, s. 211-212; C. 3, s. 119-121 vd.

Çalışmamızın bu bölümünde Hz. Âişe'nin Kur'an'ı, Kur'an'la nasıl tefsir ettiğini *Fethu'l-Kadîr* tefsirinden iki örnekle açıklamaya çalışacağız.

Örnek 1.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاۤءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۗ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُوْلُوْاۗ

"*Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.*"[133]

Bu ayette Kur'an'ın, Kur'an ile tefsiri bağlamında Hz. Âişe'nin bu metodu nasıl kullandığını gösteren güzel bir örnek vardır. Şöyle ki; Yeğeni Urve b. Zübeyr'in ayette öksüz kızlarla yapılan evlilikle ilgili soru sorması üzerine Hz. Âişe, bir açıklamada bulunmuştur: *"Ey kardeşimin oğlu ayette bahsi geçen kız, velisi olan kişinin velayeti altında ve mal varlığı da olan yetim kızdır. Kız kendisini istemediği halde velisi haksız bir biçimde onunla nikâhlanır. Sonrasında da veli kızı döver ve kötü muamelede bulunur, işte ayetin açıkladığı konu budur."* diyerek ayetin yetim kızlar ve velileri hakkında olduğunu belirtip, Nisa suresinin 3. ayetini[134], Nisa suresinin 127. ayetiyle tefsir etmekte, böylece bu konuya açıklık getirerek yanlış anlaşılmaların önüne geçmektedir.[135]

Tefsir'de Hz. Âişe, yetim kızlarla ilgili olarak;

"Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: Allah, size onlar hakkında hükmünü açıklıyor: Kendilerine yazılmış olan (miras haklarını) vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz öksüz kadınlar, zavallı çocuklar

[133] Nisâ, 4/3.
[134] *Şevkânî, Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 487.
[135] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 1, s. 600.

ve öksüzlere karşı adaleti yerine getirmeniz hakkında Kitapta size okunan (ayet)ler (de Allah hükmünü açıklamaktadır,)"[136]

ayetinin nâzil olduğunu ve *"Allah Kitap'ta okunanı açıkladı ki o ayet Nisa 3. ayetidir"* dediği nakledilmektedir. *Fethu'l Kadîr* tefsirinde bu olayla ilgili olarak Hz. Âişe'den hem Nisa 3. ve hem de Nisa 127. Ayetlerde nakillerde bulunulmaktadır.[137] Bu örnekte Hz. Âişe'nin Ku'ân'ı Kur'an'la tefsir yöntemini kullandığı görülmektedir.

Örnek 2.

Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmesi hakkında *Fethu'l-Kadîr'*de geçen bir diğer örnek; evlatlığın eşi ile evlenmenin helal olması hakkında olan aşağıdaki ayeti tefsir etmesinde görülmektedir.

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضى زَيْدٌ مِنْها وَطَراً زَوَّجْناكَها لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْواجِ أَدْعِيائِهِمْ إِذا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: "Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu. Sonunda Zeyd eşiyle ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik, ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir."[138]

Arap toplumunda evlatlıklar, öz evlatlarından ayrılmamaktaydı. Bu nedenle onların boşadıkları eşleriyle evlenmiyorlardı. Hz. Peygamber, evlatlığı Zeyd b. Harise ona boşanmak istediğini söylediğinde her ne kadar boşanmasının hayırlı

---

[136] Nisa, 4/127 وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاء قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاء اللَّاتِي لاَ تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَن تَقُومُواْ لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا

[137] Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 1, s. 478; C. 1, s. 600.

[138] Ahzab, 37/33.

olduğunu düşünse de ona boşanmamasını ve sabretmesini tavsiye etmiştir. Zeyd b. Harise bir müddet sabretmiş ancak anlaşamadığı eşinden en nihayetinde ayrılmıştır. Hz. Peygamber Allah'ın kendisine bildirdiği Hz. Zeynep ile evlenme durumunu dedikodu çıkaracakları endişesiyle insanlara açıklamaktan çekinmiştir.[139] Yüce Allah, yukarıdaki ayetlerin nâzil olmasıyla bu durumu açıklığa kavuşturmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber de Hz. Zeynep ile evlenmiştir.

Fethu'l-Kadîr'de Hz. Âişe'den şu rivayet nakledilmektedir: *"Hani sen Alah'ın kendisine nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye..."*[140] ayetini kastederek, Hz. Peygamber eğer bir vahyi gizleseydi bu ayeti gizlerdi. Çünkü Allah Rasûlü Zeynep ile evlendiğinde "O, oğlunun boşadığı kadınla evlendi" demişlerdi. Bunun üzerine *"Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Lakin O, Allah'ın Rasûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur."*[141] ayeti nâzil olmuştur. *"Allah Rasûlü, Zeyd'i küçükken evlat edinmiş ve o bir adam olana kadar onunla kalmıştır. İnsanlar bu sebeple ona Muhammed'in oğlu demekteydiler. Yüce Allah, bu ayeti indirmekle evlat edinilen evladın öz oğuldan farklı olduğunu açıklamaktadır."*[142] Ayetler iki farklı konuyu ele almaktadır. Hz. Âişe'nin iki ayeti peş peşe zikretmesi önceki ayeti sonraki ayetle tefsir ettiğini göstermektedir.

2.3.1.2. Kur'an'ı Sünnet ile Tefsiri

Kur'an tefsirinde Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden sonra müracaat edilecek ikinci kaynak, Hz. Peygamber'in sünnetidir. Kur'an, Hz. Peygamber'e nazîl olmuş onu açıklamak için Peygamber'i (s.a.s) *"...İnsanlara kendilerine indirileni açıklaman ve onlarında (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik"*[143] ayeti ve *"Ey Peygamber sana indirileni tebliğ et"*[144] ayeti ile bizzat Yüce Allah

[139] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 4, s. 328.
[140] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 329.
[141] Ahzâb, 33/40.
[142] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 329.
[143] Nahl, 16/ 44 (وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ).
[144] Maide, 5/67 (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ…)

görevlendirmiştir.[145] Nitekim Hz. Peygamber'in bu görevlendirme gereğince Kur'an'ı tefsir ettiğini gösteren pek çok örnek vardır.[146] Hz. Peygamber, Kur'an'ın inzâli sürecinde anlamı kapalı olan kelimeleri açıklamış ayetlerin hükümlerini ise uygulamaları ile göstermiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın tamamını tefsir etmeye gerek olmamış, sahâbenin ihtiyacı ölçüsünde hadis ile tefsir etmiştir.[147] Hz. Peygamber'in bu metodunu sahâbe ve Hz. Âişe de sıklıkla uygulamıştır. Çalışmamızın bu bölümünde Kur'an'ın sünnet ile tefsir edilmesini Hz. Âişe'nin nasıl uyguladığına dair *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde geçen bazı örnekleri sunacağız.

Örnek 1.

Kur'an ilimlerinden olan müteşâbihât konusu *Fethu'l-Kadîr* tefsirinin aktardığı rivayetlerde de yer almaktadır. Âli İmran suresindeki bu ayet, müteşâbihât konusunda Kur'an'da yer alan en önemli ve açıklayıcı nastır.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

> *"Kitab'ı sana o indirdi. Onun bazı ayetleri muhkemdir (ki) onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyen sonucu tam bilinmeyen) dir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, uyardığı sonuca uğra (yıp belalarını bul) mak için onun müteşabih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun te'vili (uyardığı sonucun ne zaman gerçekleşeceği) ni Allah'tan başka kimse bilemez. İlimde ileri gidenler: "Ona inandık hepsi Rabbimiz katındandır." derler. Sağduyu sahiplerinden başkası dönüp öğüt almaz."*[148]

[145] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 39.
[146] Hüseyin Çelik, "Peygamber'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekillleri", Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Adıyaman 2016, C. 5, Sa. 3, s. 120-136
[147] Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Akademi Yayınları, İstanbul 2006, s. 23-27.
[148] Âli İmrân, 3/7.

Hz. Âişe bu ayeti Hz. Peygamber'den rivayetle: "Allah Rasûlü ayeti, Allah'ın indirdiği kitabın bazı ayetleri, kitabın anası olan muhkem ayetlerden oluşmakta diğerleri de müteşâbihtir, kalplerinde eğrilik olanlar bölümüne kadar okudu. Sonra Allah'ın muhkem ayetlerini bırakıp müteşâbih ayetlerinin peşine düşüp, tabi olanlar sapmışlardır. Sizden önceki dalalette olanların yoluna sapanları gördüğünüzde onlardan sakının, zira onlar Kur'an'la mücadele etmeyi istemektedirler. Çünkü Allah'ın "İşte kalplerinde şüphe bulunanlar" sözüyle kast olunan insanlar onlardır, onlardan sakının," buyurdu diyerek Kur'an'ı sünnet ile tefsir etmiştir.[149]

Fethu'l-Kadîr tefsirinde bu ayetle ilgili Hz. Âişe'den gelen iki rivayet bulunmaktadır. Rasûlullah'tan (s.a.s) gelen rivayetlerden birincisi "müteşâbih ayetlere tabi olanlardan sakınılması" diğeri ise sığınmanın peş peşe okuduğu dualar ile yapılacağıdır. Şöyle ki; *"Ey kalpleri çekip çeviren (Allah'ım) kalbimi dinin üzere sabit kıl."* diye dua etti, sonra *"Ey Rabbimiz kalplerimizi hidayete erdikten sonra eğriltme,"*[150] *ayetini okuyarak dua etti*[151] diye rivayet etmiştir. Mezkûr tefsirde her iki rivayetinde metinleri verilmiştir. Hz. Âişe'nin açıklamaları müteşabih ayetlere uyulmasının kötülüğü, müteşâbihlere tabi olanlardan sakınılmasının önemi ve onlardan korunmak için dualar nakletmesi konun önemini vurgulaması açışından dikkat çekicidir.

Buna ilaveten Hz. Âişe, rivayetlerinde müteşâbih ayetlerle uğraşmayı "Kur'an'la tartışmak" olarak niteleyerek bu tutumun imanı da tehlikeye sokan bir tavır olduğunu vurgulamıştır. Böylece her asırda ortaya çıkabilecek olan bu tür yaklaşımların da önüne geçmeye çalışmıştır.

Örnek 2.

Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*'de "Nasr" sûresini Hz. Âişe'nin Kur'an'ı Hz. Peygamber'in sünneti ışığında yorumlamasını iki örnekle nakletmektedir. Şöyle ki;

---

[149] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 366.
[150] Âl-i İmrân, 3/8. (رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا الْآيَةَ)
[151] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 367; Ahmed b. Hanbel*, Müsned,* XLIII /230.

إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ (1) وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْواجاً (2) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كانَ تَوَّاباً (3)

"Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman ve insanları dalga dalga Allah'ın dinine girdiğini gördüğün zaman Rabbini överek tesbih et, O'ndan mağfiret dile. Çünkü o tevbeyi kabul edendir."[152]

Bu rivayetlerden ilki şudur; Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in *"Sübhânallahi ve bihamdihi ve estağfirullah ve etübü ileyh"*(سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، وَأَسْتَغْفِرُهُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ،) kelimelerini çok söylemesi dikkatini çekmiş ve merakla *"Ya Rasûlullah, bu sözü çok söylediğini görüyorum"* diyerek sebebini sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Rabbim ümmetim hakkında bir işaret göreceğimi bildirdi. Onu gördüğüm zaman bu sözü çok söylemeye başladım. Rabbimin haber verdiği o işareti, (فَقَدْ رَأَيْتُهَا إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْواجاً *"Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman…"*[153] ayetlerinde gördüm." açıklamasında bulunmuştur.[154]

Mezkûr Tefsirde, Hz. Âişe'den gelen bir diğer rivayete göre de *"Rasûlullah (s.a.s) rukûlarında ve secdelerinde çokça "Sübhanekellahümme ve bihamdike allahümmeğfirlî"* (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي،) derdi. Nasr suresinin ilk üç ayetine binaen böyle yaptığı te'vil edilmiştir. Bu rivayette ayetlerin tamamı verilmemiş önceki rivayete atfedilmiştir.[155]

Fethu'l-Kadîr'de yer alan bu haberler, birbirine yakın anlamlar taşımakta olup Mekke'nin fethinin müjdelenmesi ile ilgilidir. Mekke'nin fethinin müjdelenmesiyle insanların kalabalık gruplar halinde İslam'a girecekleri önceden Hz. Peygamber'e bildirilmiş olup Hz. Peygamber'in bunu görmesiyle Allah'a hamd ve tesbihi arttırması anlatılmıştır. Bu rivayetlerde ayetin tefsiriyle (fetihten

---

[152] Nasr, 110/ 1-3.
[153] Nasr, 110/1-3.
[154] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 625; Müslim, Salat, 220.
[155] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 625; Buhârî, Tefsir, 115, 2; Müslim, Salat, 217; Nesâi, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, es-S*ünen'ül-Kübrâ*, Müesseretü''r-Risâle, Beyrut 2001, Tatbik, 64, 65; İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid Mâce el- Kazvinî, es-*Sünen*, nşr. M. Mustafa el- A'zamî, Riyad 1403/1983, İkâmetü's-Salat, 20.

maksadın ne olduğuyla) alakalı Hz. Peygamber'in açıklamalar yapmasına Hz. Âişe'nin dikkati ve merakı vesile olmuştur.

Örnek 3.

Şevkânî'nin bu hususta ele aldığı başka bir örnek de Felak sûresidir. Şöyle ki;

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (1) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ (2) وَمِنْ شَرِّ غاسِقٍ إِذا وَقَبَ (3) وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثاتِ فِي الْعُقَدِ (4)

وَمِنْ شَرِّ حاسِدٍ إِذا حَسَدَ (5)

"De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!"[156]

Mezkûr tefsirinde Hz. Âişe'nin Felak suresinin tefsiri hakkında üç rivayeti bulunmaktadır. Bunları tefsirdeki nakil sırasına göre ele alacağız.

Bu rivayetlerin ilkinde Hz. Âişe: *"Rasûlullah hastalanmıştı muavizeteyn surelerini içinden okuyup sonra kendine üflüyordu. Ne zaman ki hastalığı şiddetlendi dua ve bereket niyetiyle bu sureleri ben ona okuyup elimle mesh ettim"*[157] demiştir. Bu rivayette Hz. Âişe'nin, bizzat kendisinin Hz. Peygamber'den hadisi naklettiğini görmekteyiz.

Fethu'l-Kadîr tefsirinde "Muavizeteyn" surelerinin fazileti ve büyüyü etkisiz hale getirmesini uzunca anlatan bir diğer rivayetin, Hz. Âişe'den nakledildiği bildirilmektedir. Şöyle ki;

> *"Bir Yahudî tarafından Hz. Peygamber'e büyü yapılmıştı. Rasûlullah'ın (s.a.s) durumu ağırlaşınca Cibril (a.s) gelerek "Muavizeteyn" surelerini indirdi ve "Yahudiden bir adam sana büyü yapmış ve büyü falan kuyunun içinde" diye haber verdi. Peygamberimiz (s.a.s), Hz. Ali'yi büyüyü almak*

[156] Felak, 113/1-5.
[157] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 637; Buhârî, Tefsîr, 113; Tıb, 32,39,41, 47, 49, 50; Müslim, Selâm, 43, 44, 50, 51.

üzere gönderdi ve Hz. Ali büyü ile geldiğinde onu çözmesi için emretti. Rasûlullah (s.a.s) Muavizeteyn ayetlerini okuyunca büyü bozuldu hatta eski halinden daha iyi bir duruma kavuştu."[158]

Bu rivayetle ilgili Şevkânî'nin tefsirinde sadece Hz. Âişe'den uzunca bir rivayetin olduğu bildirilmekle yetinilmiş olup onun söz ve rivayetine yer verilmemiştir.

Bu sure ile ilgili bir diğer rivayeti de Felak suresinde geçen (غَاسِقٍ) "gâsik" lafzı hakkında olup Hz. Âişe bu lafza yıldız ve gezegen anlamını vermiştir.[159] Bu lafız hakkında tefsirde farklı anlamlarda verilmiştir.[160] Hz. Âişe'nin ğâsik lafzını merak etmesi üzerine *"Rasûlullah (s.a.s), bir gün aya bakarak -Ey Âişe! Bunun şerrinden Allah'a sığın, çünkü onun ğâsik olması, ayın görünmemesidir."* buyurmuştur. Hz. Âişe'nin görüşünü destekleyen başka bir rivayet de *"Ay gecenin geldiğinin ayetidir, ondan başka sultan bulunmaz hatta ona "Süreyya" da denir"*[161] şeklindedir.

Hz. Âişe'nin rivayetlerini incelediğimizde bu metodu birkaç şekilde uyguladığını görmekteyiz. Rivayetleri paylaşırken ya Hz. Peygamber'den doğrudan (bizzat şahit olduğu bir durumu) nakletmiş ya da Hz. Peygamber'den duyduğu bir haberi nakletmek suretiyle rivayette bulunmasının yanında bazen de Hz. Peygamber'in bir davranışını anlatarak açıklamış bazen merakını uyandıran bir durum olduğunda onu tam manasıyla anlayana kadar sorular sormuştur. Böylece konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayarak ayetlerin tefsirini yapan Hz. Âişe, rivayette bulunduğu haberleri oldukça ayrıntılı bir biçimde açıklayarak konunun farklı yönlerden değerlendirilmesine olanak sağlamış ve konuyu daha geniş bir perspektiften ele almıştır.

---

[158]Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 5, s. 638.
[159] Şevkânî, *a.g.e*, C. 5, s.640.
[160] "Karanlık olduğunda ve gece olduğunda gibi anlamlar da verilmiştir." Bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 639.
[161] Şevkânî, *a.g.e.*, C. 5, s. 640.

2.3.2. Esbab-ı Nüzûl Rivayetleri

Hz. Peygamber'e bir soru sorulması ya da risalet döneminde bir olayın gerçekleşmesi sonucunda Kur'an'dan bir veya birkaç ayetin ya da bir surenin nâzil olmasına "sebeb-i nüzûl" denir.[162] Sebeb-i nüzûl, ayetleri beyan ve tefsir etmeye, hükümleri sebeplere bağlamaya vesile olması bakımından oldukça önemli ve gerekli bir metottur. Sahâbe ayetlerin manasını genellikle bu metotla açıklamıştır.[163]

Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*'de esbab-ı nüzûl konusunu işlerken değerlendirmelerini ayetle ilgili olan tefsir, hadis, nasih-mensuh,[164] fıkhi meselelere yer vermesi[165] ve tarih alanındaki bilgilerini de kullanarak[166] yapmaktadır. Şevkânî'nin sebeb-i nüzûl rivayetleri konusunda bazen râvi ve rivayet kaynağını[167] bazen yalnızca kaynağını[168] belirttiği, yer yer de râvi ve kaynak adı belirtmediği[169] görülmektedir.[170]

Sebeb-i nüzûl yöntemine başvuran sahâbîler özellikle anlayışı kuvvetli ve çoğu zaman Hz. Peygamber ile beraber olma imkânını bulabilenlerdir. Hz. Peygamberle evli olması sebebiyle Hz. Âişe, daima onun yanında olduğu için ayetlerin nüzûlüne şahit olmuş, sebebini ve hikmetini bizzat Hz. Peygamber'den sorup öğrenmiş ve bu konuda ashâbın en önde gelenlerinden olmuştur. Ayrıca o sebeb-i nüzûl konusundaki zengin bilgisinin yanı sıra, pek çok ayetin inmesine

---

[162] Mennau'l Kattân, *Mebâhis Fî Ulumi'l Kur'an*, 2. Baskı, Risale Yay, Beyrut- Lübnan 1998, s. 79-84; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 219; Muhsin Demirci, "Esbab-ı Nüzül", C. 12, s. 360.
[163] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 70.
[164] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. I2, s. 115, 416
[165] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 233; C. 2, s. 321.
[166] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 153-154.
[167] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr,* C.1, s.146; C.2, s.444.
[168] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 533; C. 5, s. 437.
[169] Meâric, 70/38; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr,* C. 5, s. 351-352; C. 2, s.8.
[170] Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'de Esbab-ı Nüzûl metodu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yakup Bıyıkoğlu, *Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'inde Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, Rağbet Yay, İstanbul 2005.

vesile olup (Tahrim, Tahyir (i'lâ), İfk, Teyemmüm)[171] bu konulardaki rivayetleri de nakletmiştir.

Örnek 1.

Fethu'l-Kadîr tefsirinde Hz. Âişe'nin, konu ile ilgili üç ayet hakkında rivayetleri bulunmaktadır. Bu rivayetlerden ilki;

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا

"De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız en güzel isimler O'nundur. Namazında pek bağırma, pek de sesini gizleme, bu ikisinin arasında bir yol tut."[172]

Bu ayetle ilgili müfessirin mezkûr tefsirinde Hz. Âişe'den iki rivayet bulunmaktadır. Hz. Âişe ilk olarak bu ayetin "dua" hakkında[173] İkinci rivayetinde de "teşehhüd " hakkında[174] indiğini söylemiştir.

Teşehhüd, sadece namazda olan bir durumdur, dua ise hem namaz içinde hem de namaz dışında olabilir, bu bakımdan teşehhüd ve dua birbiriyle alakalı kavramlar olup dua, teşehhüd kavramını da kapsamakta ve daha genel bir anlam ifade etmektedir.

Örnek 2.

Şevkânî'nin sebeb-i nüzûl ile ilgili Hz. Âişe'den diğer bir rivayeti şöyledir;

عَبَسَ وَتَوَلَّى

"*Surat astı ve döndü.*"[175]

[171] Tahrim,66/1-4; Ahzab, 33/28-29; Nur, 24/ 11-162; Nisa, 4/43.
[172] İsra, 17/110.
[173] Şevkânî, Fethu'l Kadîr, C.3, s.316.
[174] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 3, s. 317.
[175] Abese, 80/1.

Hz. Âişe'nin sebeb-i nüzûl bilgisini naklettiği bu ayetin ashâbtan gözleri görmeyen Ümmü Mektûm hakkında indiğini bildirmiştir. Ümmü Mektûm Hz. Peygamber'e gelerek "beni irşad et" demiştir. O esnada Hz. Peygamber'in yanında müşriklerin ileri gelenlerinden bir grup bulunduğu için ondan hoşnut olmadığı halde dönerek, diğerleriyle ilgilenmiş ve şöyle buyurmuştur: "Benim boş konuştuğumu gördün mü?" buna cevaben İbn Ümmü Mektûm, "hayır" dedi ve ayet bu konuda nâzil oldu."[176] demiştir. Ayet Hz. Peygamberi ikaz mahiyetindedir. Bunu Kur'an'ı Kerîm'deki;*"Allah'a karşı derin bir saygı içinde korku halinde koşarak sana geleni ise bırakıp ona aldırmıyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür"*[177] Abese suresinin birinci ayeti bu olay üzerine nâzil olmuştur. Şevkânî, Hz. Aişe'nin bu rivayetinin kaynağı hakkında bir açıklamada bulunmamıştır.

Örnek 3.

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler yakınlığı bulunanlara, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere bir şey vermemeğe yemin etmesinler, affetsinler, hoş görsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayandır, esirgeyendir."[178]

Bu ayetin sebeb-i nüzûlüyle alakalı Hz. Âişe'den gelen bir rivayette; İfk hadisesinin ardından *"O yalan haberi yayanlar içinizden bir topluluktur."*[179] ayeti gelince Hz. Peygamber bu ayeti okudu ve iftirada bulunanlara kazif haddi uygulandı.[180] Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, kendisine yardım ettiği aynı zamanda akrabası ve yakını olan Mistah b. Üsâse'ye;

---

[176] Şevkânî*, Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 467; Tirmizi, Tefsirü'l-Kur'an,72*;* Sünen, Tefsir, 80.
[177] Abese, 80/8. (وَأَمَّا مَنْ جاءَكَ يَسْعى وَهُوَ يَخْشى فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى كَلاَّ إِنَّها تَذْكِرَةٌ)
[178] Tur, 24/22.
[179] Nur, 24/11 (إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ)
[180]Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 15.

"Vallahi Âişe hakkında bunları söylediği için artık ona ve ailesine yardım etmeyeceğim, demesinin üzerine bu ayet nâzil oldu."

şeklinde rivayet etmiştir. Ayetin inmesi üzerine "Hz. Ebû Bekir'in iyiliğini devam ettirdiğini ve Yeminimden daha hayırlısı olan Allah'ın beni affetmesini istediğim için yeminimde ısrar etmiyorum, dediğini" nakletmiştir.[181]

Hz. Âişe, bu ayetin tefsirinde kendisi ve ailesiyle ilgili olan bir konudan bahsetmiş ayetin sebebini anlatmış ve daha iyi anlaşılması için açıklamalarda bulunmuştur. Ayette bir kimsenin şahsi kırgınlıkları için yaptığı bir hayırdan vaz geçmeye yemin etmemesi, eğer yemin ettiyse bunda ısrar etmemesi ve mü'minlerin böyle hususlarda daha müsamahalı olması istenmektedir. Hz. Ebû Bekir, ayetin inişiyle beraber Allah'ın emrine itaat etmiş ve mü'minlere güzel ahlakıyla örnek olmuştur.

Sonuç olarak, Şevkânî, Hz. Âişe'den pek çok ayetin sebeb-i nüzûlü hakkında nakillerde bulunmuştur. Nakledilen rivayetlerinin bir kısmına Hz. Âişe'nin kendi yaşadığı, bir kısmına ise şahit olduğu bir olay sebep olmuş ve onu nakletmiştir. Tefsirde nakledilen rivayetlerde Hz. Âişe'nin nüzûl sebeplerini çoğunlukla en ince detaylarına kadar belirterek anlattığı tespit edilmiştir.

2.3.3. Nesh Hakkındaki Rivayetleri

Nesh, emir ve nehiy ile ilgili Kur'an ve sünnetteki hükümlerden bazılarının bir hikmete bağlı olarak yürürlükten kaldırılması ve yerine başka bir hükmün getirilmesi anlamını ifade etmektedir. Bir hikmete binaen hükmü kaldırılan ayete "mensuh", hükmü kaldıran ve yerine gelen ayete ise "nâsih" denilmektedir.[182] "Kur'an'ı Kerîm'de -*Biz bir ayeti nesh edersek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut benzerini getiririz"*[183] buyurulmaktadır.

[181] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 22.
[182] Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr el-Arabî, Kahire, 1963, s. 55-56; Mustafa Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 231.
[183] Bakara, 2/106.

Kur'an'da neshin varlığı tartışmalıdır. Bununla beraber İslam âlimlerinin çoğunluğu Kur'an'da neshin olduğunu kabul etmektedir.[184] Âlimlerin bir kısmı neshin ilahi şeriatler arasında olabileceği gibi aynı şeriat içerisinde de olabileceğini kabul etmektedir.[185] Şevkânî de Kur'ân'da neshin varlığını kabul eden âlimlerdendir. O, ayetlerden yola çıkarak neshi tanımlamakta ve yeri geldikçe nâsih-mensûh konusundaki bütün âyetlere değinmektedir.

Neshin varlığı konusunda; âlimler içinde bir ayetin hükmünün yalnızca ayetle değişebileceğini savunanlar olduğu gibi, Şevkânî'nin de dahil olduğu diğer bir grup alime göre ise, ayetin hem ayetle ve hem de sahih hadisle hükmünün kaldırılabileceğini kabul edenler de vardır.

Nesh sadece Hz. Peygamber'in sağlığında vahiy devam ederken gerçekleşmiş ve vahyin tamamlanmasıyla son bulmuştur. Kur'an'da neshin tespiti ile ilgili Hz. Peygamber'in bir beyanı bulunmamaktadır. Buna göre herhangi bir ayetin neshe konu olup olmaması hakkında müracat edilecek en önemli kaynak sahâbîler ve icmâ olmaktadır.[186]

Çalışmamızda *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den nakledilen rivayetleri inceleyerek, onun neshe dair rivayetlerini tespit etmeye ve bu konudaki görüşünü tespit etmeye çalışacağız.

Örnek

Şevkânî'nin *Fethu'l Kadîr*'de nesih konusunda Hz. Âişe'den yalnızca bir rivayete yer verdiği görülmektedir.

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[184] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 231.
[185] Abdurrahman Çetin, "Nesih", *DİA,* C. 32, s. 586.
[186] ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-irfan fî ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, ts; Remzi Kaya, "Nesh Terimi ve Muhtevası", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1987, Sa. 5, s. 96.

"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir…"[187]

Bu rivayet "İçinizdeki açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir" ayetidir. Bu ayet nâzil olduğunda ashâb korkarak Hz. Peygamber'e geldiler ve diz çökerek; "Ya Rasûlullah, Allah bu ayetle bize güç yetiremeyeceğimiz bir yük yükledi" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Ehl-i Kitab'ın dediği gibi duyduk isyan ettik mi demek istiyorsunuz, tam tersi itaat edin ve bağışlanma dileyin"[188] buyurarak aşağıdaki Bakara suresinin ilgili ayetlerini okumuş ve sonra gelen ayetin ilk gelen ayeti nesh ettiğini bildirmiştir.[189]

"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülükte kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme. Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlamızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."[190]

Hz. Âişe, bu ayetle ilgili başka bir rivayette de, *"Bir kul, bir kötülük yapmaya veya bir günah işlemeye niyetlenir de onu yapmazsa, Allah ona niyetlenip yapmadığı kötülük sebebiyle dünyada korku ve üzüntü vererek sıkıntısını arttırır. (Bu onun keffareti olur) Ancak bundan ona bir sevap ulaşmaz"*[191] demiştir.

Bu rivayetlerle Allah'ın insanı içinden geçenlerden dolayı hesaba çekeceği anlaşılmaktadır. Bir kişi bir kötülük ya da günah işlemeye niyet etse fakat bunu fiilen yapmasa da niyetinin karşılığında ona dünyada üzüntü ve korkuyla, şiddetli bir sıkıntı isabet etmektedir. Ancak Hz. Âişe'nin: "Herkesin kazandığı kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır." ayetinin gelmesiyle "İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker." ayetini nesh etti."

---

[187] Bakara, 2/284.
[188] Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 1, s. 351.
[189] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.
[190] Bakara, 2/286. (لا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ ۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ).
[191] Şevkânî, a.g.e., C. 1, s. 351.

dediği rivayet edilmiştir. Bu mübarek ayetler endişeye kapılan mü'minler için büyük bir kolaylık ve mükellefiyetlerinin hafifletildiği müjde niteliğindedir.

Fethu'l-Kadîr bağlamında yaptığımız incelemeler neticesinde Şevkânî'nin nasih ve mensuh ile ilgili Hz. Âişe'den yalnız bir rivayette yer verdiği tespit edilmiştir. Ancak bu durum onun neshe karşı olduğunu göstermez. Zira yapılan araştırmalarda Hz. Âişe'nin neshle ilgili pek çok rivayetinin olduğu hatta onun sahâbe arasında nesh taraftarları arasında olduğu kabul edilmektedir.[192]

2.3.4. Kırâatlerle İlgili Rivayetleri

Kırâat ilmi,[193] Kur'ân'ı Kerîm'in kelimelerinin nasıl okunacağını ittifak ve ihtilaflarını bütün vecihleriyle birlikte nakledenlere isnâd ederek bilmeyi gerektiren bir disiplindir. Tefsir ilmi ile çok yakın ilgisi bulunan kırâat ilminin, Kur'ân'ın anlaşılması noktasında önemi büyüktür.[194]

Sahâbenin Hz. Peygamber'den kırâat alış yöntemleri farklıydı bu sebeple okuyuş şekilleri de farklılıklar arz etmekteydi. Kırâatler arasındaki ihtilaflar, tefsirde mana zenginliğine, anlamın daha açık hale gelmesine ve ahkâmla ilgili bazı konularda belirleyici mahiyette olmasına dolayısıyla Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.[195] Bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerin neler olduğunu tespit etmek isteyen âlimlerin ilk sıralarda kırâat ilmini zikrettiği görülmektedir.[196] Kırâat ilmi, vahyin başlangıcından itibaren devam eden bir olgu

---

[192] Bkz. Hatice Görmez, Hz. Âişe'nin Tefsir Rivayetleri, s.107-110;, s. 30; Sevde İla, *Hz. Âişe ve Peygamber sonrası Siyasi Hayatı*, (Çukurova Üniversitesi, SBE, Tarih-İlahiyat Anabilimdalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2007, s. 73-74.

[193] "Kıraât ilmi, Kur'an kelimelerinin edâ keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenlere nisbet ederek bilmektir." Bkz. Ez-Zerkânî, *Menâhil*, C. 1, s.418; İsmâil Karaçam, *Kur'an'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 21. Baskı, Marmara Üniversitesi İFAV Yay, İstanbul 2012, s. 61.

[194] Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 6. Baskı, Marmara Üniversitesi İFAV Yay, İstanbul 2014, s. 353-354.

[195] Mustafa Kılıç, *Kıraat Tefsir İlişkisi Zemahşerî Örneği*, 1. Baskı, Marmara Üniversitesi İFAV Yay, İstanbul 2015, s. 16.

[196] es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2006, C. 2, s. 1204-1206; Tefsir Usûlü ve Kur'an ilimleri ile ilgi yazılan eserlerde "iyi bir müfessirin bilmesi gereken ilimler" başlığı altında Kur'an kıraâtlerini bilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bkz. Mustafa Kılıç, a.g.e., s. 21.

olup mütevatir yolla nakledilmiştir.[197] Kırâat vecihleri fıkhî bir hükmün istinbatı ve açıklanması noktasında da önem arz etmektedir. Özellikle sahâbe kırâatlerinin Kur'an ayetlerinin anlaşılması noktasında katkısı büyüktür. Tefsir ve kırâat alanında sahabeye isnad edilen pek çok rivayet yer almaktadır. Hz. Âişe de kendisine kırâat nispet edilen sahabiler arasındadır.[198]

Şevkânî'nin kırâatle delil göstermesi tefsir metodunda öne çıkan özelliklerindendir. O, kırâatler konusuna ciddi anlamda yönelmiş; Kur'an yorumunda sebep oluşturan ihtilaflar, kırâatler arasındaki tercihler ve kırâatlerin, fıkıh gibi İslam ilimlerine etkilerini de ele almıştır. Bu yöntemle farklı okuyuşlardan kaynaklanan değişik anlamları tespit etmiş ve yer yer de bunların arasında tercihlerde bulunmuştur. Onun tefsirinde yer alan özelliklerinden biri de; hem sahih hem de şaz (sahih olmayan) kırâatler dâhil olmak üzere, kırâat ilmiyle ilgili pekçok hususu geniş bir şekilde ele almasıdır.[199] Müfessir, kırâat farklılıklarından yola çıkarak fıkhî konulara açıklık getirmeye çalışmış bu anlamda Hz. Âişe'den nakillerde bulunmuştur.

Hz. Âişe'nin yaşadığı dönemde henüz ilmi disiplinler oluşmamıştı, bununla beraber kırâat ilminin de içinde bulunduğu farklı ilim dallarında görüşlerine başvurulduğunu müşahede etmekteyiz. O, özel olarak kırâat alanıyla meşgul olmasa da küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberlemesi, Hz. Peygamber'e olan yakınlığı sebebiyle Kur'an'a olan vukûfiyetinin iyi olması, kendisine nispet edilen kırâat vecihlerinin olması ve bir mushafının olması ondan gelen kırâatleri önemli kılmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz. Âişe'den rivayet edilen kırâat şekillerini ve onun tefsirde kırâatleri kullanma keyfiyetini belirlemeye çalışacağız.

---

[197] İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr* (çev. Ali Muhammed Debba) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty, C. 1, s. 51-52; Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 354-356.

[198] Kendisine kırâat nisbet edilen sahâbeler için bkz. Nesrişah Saylan, *Kıraat açısından Begavi Tefsiri*, Tezmer Yay, Kayseri 2015, s. 58-61.

[199] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 26; C. 3, s. 414-415 vdğr; Yakup Bıyıkoğlu, "Tefsir Geleneği Açısından Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'indeki Bazı Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/3, C. 3, s. 6.

Örnek 1.

Kırâatler sebebiyle ayetlerin yorumlarında farklılıkların olması fıkhî hükümleri de etkileyebilmektedir. Hz. Âişe'ye nispet edilen bazı kırâatlerin de fıkhî hükümlere tesir ettiği görülmektedir. Şöyle ki;

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"[200] ayetinde geçen "يُطِيقُونَهُ" (yutîkûnehû) kelimesi ile ilgili Hz. Âişe'ye nispet edilen kırâat de bu konuyla ilgili örneklerdendir.

Cumhur bu kelimeyi "يُطِيقُونَهُ" (yutîkûnehû) olarak okumuştur. Burada ifade "oruca gücü yetenler" anlamında olmakta ve bu durumda ayetten çıkarılan hükme göre "oruca güç yetiremeyenler için oruç tutmak ve bir fakiri doyurmak arasında muhayyerlik vardır. Hz. Âişe'ye nispet edilen bazı kaynaklarda bu kelimeyi "ي" harfi fethalı, "ط", "و" harfleri de şeddeli ve fethalı olarak "يُطَوَّقُونَهُ"[201] (yutavvekûnehû)[202] olarak okuduğu belirtilmekte buna göre ayetin hükmü " hasta ve hamileler gibi bir takım sıkıntıya uğrayan ama bu sıkıntı ile beraber oruç tutanları kapsamaktadır. Bu kişiler kendilerini zorlasa da oruç tutabilecekken, oruç tutmak ya da fidye vermek konusunda muhayyerdirler" anlamını ifade etmektedir.

Şevkânî, Hz. Âişe'ye nispet edilen bu rivayetten farklı bir kırâati ona nispet etmektedir. Hz. Âişe, İbn Abbas, Amr İbn Dinâr ve Tâvus'un da " يَطَّيَّقُونَهُ " (yettaykûnehû) olarak "y" harfinin fethasıyla ve "tâ" harfinin şeddeli olmasıyla "oruç tutmaya gücü yetmeyenler" manasında okuduklarını nakletmektedir.[203] Bu şekilde bir okuyuş batıldır ve mümkün görünmemektedir. Çünkü burada fiil " ق " harfinden " و " şeklinde "الطَّوْقاً " (et-tavkan) veya " الطَّاقَةً" (takaten) sülasî

---

[200] Bakara, 2/184.

[201] Kurtubî, Hz. Âişe'den nakledilen bu kıraât hakkında *"Bu arap dilinde doğru bir okuyuştur. Çünkü bunun aslı "يَطَّوَّقُونَهُ" (yettavvekûnehû) şeklindedir. Ancak Kur'an'da böyle bir okuyuş yoktur. Bu yalnızca tefsir mahiyetinde bir okuyuştur,"* demektedir. Bkz. Kurtubî, *el-Camî'u li- Ahkâmi'l-Kur'an*, C. 3, s. 144.

[202] Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* çev. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü'l-Hicr, Kahire, 2001, C. 3, s. 171-172; Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddin, *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, çev. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, (Merkez-i Hicr, Kahire, 1424/2003), C. 2, s. 182.

[203] (وَرُوِيَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ وَعَمْرو بْنِ دِينَارٍ وَطَاوُسٍ أَنَّهُمْ قَرَءُوا «يَطَّيَّقُونَهُ» بِفَتْحِ الْيَاءِ وَتَشْدِيدِ الطَّاءِ (مَفْتُوحَةً" Bkz. Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 1, s. 208.

masdarından türemiştir. Hülasa bu kökte " و " harfinin bulunması gereklidir, " ي " harfinin bir ilgisi yoktur.

Şevkânî, ayetle ilgili bütün kırâat vecihlerine değindikten sonra Hz. Âişe'den de kaynağını belirtmeden şaz bir kırâat nakletmektedir. Müfessir, Hz. Âişe'den rivayet ettiği kırâatle ilgili tefsirinde herhangi bir yorumda bulunmadan, bir kırâat zenginliği olarak yer vermiştir.

Örnek 2.

Hz. Âişe'ye nispet edilen kırâatlerin bazısı da ayette kast edilen manayı destekler niteliktedir. Şöyle ki;

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا

"Onlar Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar."[204]

Bu ayette geçen "إِنَاثًا" (inâsen) kelimesinin anlamı put olarak yorumlanmıştır. Buna göre mana Allah'ı bırakıp dişilere mi tapıyorsunuz, dişilerden kasıt; melekler (meleklerin Allah'ın kızları) olmasıdır. *Fethu'l Kadîr*'de Hz. Âişe'ye nispetle "إِنَاثًا" (inâsen) kelimesini onun "وُثُنًا" (vüsünen)[205] olarak okuduğu rivayet edilmektedir. Buna göre ayetin manası "dişilerden başkasına çağırmıyorlar" yerine "putlardan başkasına çağırmıyorlar" manasına gelmektedir. Ayette geçen "إِنَاثًا" (inâsen) kelimesinin "put" olarak yorumlanması Hz. Âişe'nin kırâatiyle desteklenmiştir. [206]

Örnek 3.

Şevkânî, bu hususta tefsirinde Hz. Âişe'den rivayette bulunduğu diğer bir örneği de şöyle ele almıştır.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

[204] Nisa, 4/117.
[205] (وَقُرِئَ «وُثُنًا» بِضَمِّ الْوَاوِ وَالثَّاءِ جَمْعُ وَثَنٍ، رَوَى هَذِهِ الْقِرَاءَةَ ابْنُ الْأَنْبَارِيِّ عَنْ عَائِشَةَ) bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 595.
[206] Gös.yer.

"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."[207]

Şevkânî, ayette geçen "الصَّلَاةِ الْوُسْطَى" (orta namaz) mahiyeti konusunu tefsirinde geniş bir biçimde ele almıştır. *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den bu ayetle ilgili üç kırâat şekli nakledilmektedir. Birincisi " حافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَالصَّلاةِ الْوُسْطى صَلَاةِ الْعَصْرِ". İkincisi, "حافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَالصَّلاةِ الْوُسْطى وَصَلَاةِ الْعَصْرِ" Üçüncüsü; "حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَهِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ" şeklindedir.[208] Hz. Âişe'ye nispet edilen bu okuyuşlara göre orta namazın hangi namaz olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bu ifadeyle kastedilenin öğle namazı olduğunu söyleyenler Hz. Âişe'den aktarılan ikinci okuyuşu delil getirmişlerdir. Rivayete göre Hz. Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme (r.a.) bu ayeti Mushaflarına; " وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَصَلَاةِ الْعَصْرِ "şeklinde "و" harfiyle yazdırmışlardır. Çünkü "و" harfiyle matuf olan namaz ikindi ise kendinden önce gelen matufun aleyh konumundaki (orta) namaz öğle namazı olmaktadır.[209] Bu ifade ile kastedilenin ikindi namazı olduğunu söyleyenler ise Hz. Âişe'den aktarılan üçüncü okuyuşu delil getirmişlerdir. Buna göre onun mushafına "وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَهِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ" şeklinde yazdığını söylemişlerdir. Bununla ilgili kaynaklarda birçok rivayet nakledilmiştir.[210]

Örnek 4.

Şevkânî, son olarak tefsirinde kırâat farklılığının anlama yansıması hususunda Hz. Âişe'den gelen şu rivayette yer vermiştir:

حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جاءَهُمْ نَصْرُنَا...

"Nihayet Peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi."[211]

---

[207] Bakara, 2/238.
[208] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 294-296.
[209] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 295; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 4, s. 175-176.
[210] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 295; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, C. 4, s. 346; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, C. 3, s. 79.
[211] Yusuf, 12/110.

Urve bu ayet inince ayette geçen "كُذِبُوا" (küzibû) yalanlanmak lafzının şeddeli mi yoksa şeddesiz mi okunacağını sormuş, Hz. Âişe de "كُذِّبُوا" (küzzibû) şeklinde şeddeli okuyarak ayeti bu kıraate göre yorumlamıştır. Bu ayet hakkında sahâbenin çoğu şeddesiz okunacağını söylemekte ise de Hz. Âişe onlardan farklı olarak şeddeli okunacağını ifade etmiştir.[212] Bu durumda mana, rasûllerin kendilerine tabi olan ümmetlerinin onları yalancılıkla suçlayacaklarını zannetmesi anlamına gelmektedir.[213] Hz. Âişe, burada rasûllerin Allah'tan hiçbir surette ümitsiz olmadıklarını bilakis onların, kendilerine tabi olan mü'minlerin ümitsizliğe düşmesinden endişe ettiklerini açıklamak yoluyla ayeti tefsir etmiştir.[214]

Tefsirde Hz. Âişe'den gelen bir başka rivayette de İbn Merdeveyh'in Urve tarikiyle ayette geçen (كُذِبُوا) "küzibû" lafzını şeddesiz olarak okuduğu nakledilmektedir.[215] Müfessir aktardığı bu ikinci rivayeti hakkında detaya girmemiş, sadece kıraat zenginliği olarak sunmuştur. Şevkânî tefsirde (كُذِبُوا) "küzibû" lafzı hakkında, Hz. Âişe'nin rivayetlerinin yanı sıra sahâbeden gelen kırâat ihtilaflarına da geniş bir şekilde yer vermektedir.[216]

Hülasa kırâatın anlama yansıması bakımından düşünüldüğünde ayette geçen "كُذِبُوا" (küzibû) fiili şeddesiz okunduğunda iki şekilde yorumlanmıştır. Bu yorumlardan ilki "Peygamberler, kavimlerinin iman etmeleri konusunda ümitsizliğe düştüklerinde onlar Resullare vadedilen yardım ve zafer konusunda yalancı duruma düşürüldüklerini zannetmişlerdir" şeklindedir. Bu durumda "كُذِبُوا" (küzibû) fiili "zan" anlamına gelmektedir. İkinci yorumda ise "Peygamberler kendilerine vadedilenler konusunda yalancı çıkarıldıklarını düşündüler" şeklindedir. Bu durumda ise fiil "vaad edilenler konusunda yalancı çıkarıldıklarını düşündüler" anlamına gelmektedir. Bu yorum İbn Abbâs'tan nakledilmektedir. Bu fiil şeddeli olarak okunduğunda da iki şekilde yorumlanmıştır. Birinci yoruma göre "Peygamberler ümmetlerinin kendilerini yalanladıklarından dolayı artık onların

[212] Şevkâni, *Fethûl Kadîr*, C. 3, s. 74.
[213] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 3, s.74.
[214] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Gös.yer.; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 648.
[215] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 74.
[216] İbn Abbas ve pek çok âlimin (كُذِبُوا) "küzibû" lafzını şeddesiz okuduklarını nakletmektedir. Bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s.74.

iman etmeyeceklerini iyice anlamışlardır" manasındadır. Bu durumda ayette geçen "zan", "yakîn", "kesin bilme" manalarına gelmektedir. İkinci yorumda ise ayette geçen zan, "lafzî zan" anlamı taşımaktadır. Bu te'vil Hz. Âişe'ye aittir.[217]

Özetle Hz. Âişe'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirindeki kırâatla ilgili rivayetlerinin tespit edilmesiyle ulaştığımız sonuçlara göre, Hz. Âişe'den gelen rivayetlerin bazısı bizzat ondan rivayet edilmiş, bir kısmı onun okuyuşunu bilen sahâbe tarafından nakledilmiş, bir kısmı âlimler tarafından tespit edilmiş, bir kısmı da Hz. Âişe'nin mushafında yazılı olan kırâat şeklini ve anlamını bildirmiştir. Bu bağlamda Hz. Âişe'nin kırâati, bazen ayetin anlamındaki kapalılığı gidererek anlaşılmasını sağlamış, bazen de ayetin farklı şekillerde yorumlanmasına katkı sağlayarak ayetlere anlam zenginliği katmıştır. Bununla beraber bazen de onun kırâatinin ayetten çıkarılan fıkhî hükümlerdeki etkisini görmekteyiz.

2.3.5. Hz. Âişe'nin İctihâdî Olarak Yaptığı Tefsirler

Rey tefsiri, bir müfessirin Kur'an'ı, Arap dili ve edebiyatını iyi düzeyde bilmesiyle beraber, Kur'an'ın nasih-mensuhuna ve esbab-ı nüzûlüne de vâkıf olmasıyla Kur'an'ı bu müktesebatına dayanarak ictîhâdıyla tefsir etmesidir.[218]

Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirinin en belirgin özelliklerinden biri de rivayet ve dirayet metodlarını aynı anda kullanmış olmasıdır.

İctîhâd usûlünü incelediğimiz Hz. Âişe döneminde sahâbîler şer'i meselelerin çözümü için Kur'an ve sünnete başvurduktan sonra fıtrî olarak, muhâkeme ve akıl yürütme yöntemi de olan "ictîhâd ve re'y" metodunu kullanarak meselelere çözüm üretmişlerdir. Hz. Âişe'nin de ictîhâdlarında kıyas yöntemini kullandığı ve tefsir ilmine büyük katkıları olduğu sarih bir şekilde görülmektedir. Onun kullanmış olduğu kıyas şekli daha çok bir karşılaştırma ve benzetme

---

[217]. El- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, (Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire 1964), C. 11, s. 471-473; Nesrişah Saylan, "Hz. Âişe'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2017, s.141-145.
[218] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 230.

şeklindedir. Bazı ayetler onun yaptığı açıklamalarla daha iyi anlaşılabilmiştir. *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'nin ictîhâdıyla yaptığı tefsirinden bazı örnekler verelim:

Örnek 1.

لكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلا وَالْمُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْراً عَظِيماً

"Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve Ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."[219]

Tefsirde, Hz. Âişe'ye ayette geçen (الْمُقِيمِينَ) *"namazı kılanlar"* kelimesi ile*"Şöyle dediler: Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar."*[220] ayetinde geçen (لَسَاحِرَانَ) "bunlar iki büyücü" kelimesini ve "İman edenler ile Yahudiler, sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek değillerdir."[221] ayetindeki (هَادُوا) "Yahudiler" ve (وَالصَّابِـُٔونَ) "sabiîler" kelimelerinin sorulduğu rivayet edilmekte ve Hz. Âişe'nin de bu soruyu: *"Ey kardeşimin oğlu yazıcılar hata etti."*[222] diyerek cevapladığı nakledilmektedir.

Burada Hz. Âişe, "namazı kılanlar" (الْمُقِيمِينَ) lafzının, kendinden önce gelen "iman edenler" (يُؤْمِنُونَ) lafzının matufu olması ve kendisinden önce gelen kelimelerle uyumlu olması için "vav" ile merfu olarak okunmasının gerektiği konusunda Arap dil kurallarından atıf- matuf ilişkisine kıyasla ictîhâd etmiştir. Bu konu tartışmalıdır. Hz. Âişe'nin fikrinde olmayanlara göre burada "medh üzerine nasb" tabir olunmuştur. Yani Arap dilinde anlatılan yerde "şuna özellikle önem veriyorum" manasında irabı değiştirip "â'ni" takdir ederek üstünlü okumak suretiyle dikkat çekmek için böyle bir kural uygulanmaktadır. Burada da namazın

---

[219] Nisa, 4/162.
[220] Taha, 20/63.(قَالُوا إِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى)
[221] Maide, 5/69. (إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـُٔونَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ)
[222] Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 1, s. 619.

üstünlüğünü ve önemini vurgulamak için "merfu" hareke özellikle "mensup" buyurulmuştur.[223] Hz. Âişe bu durumun yazıcıların hatası olduğu görüşündedir.

Örnek 2.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ

"Ey Peygamber Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği Peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun."

Fethu'l-Kadîr'de bu ayetle ilgili hadis kaynaklarında Hz. Âişe' nin: *"Kim Muhammed'in kendisine vahiy olarak gelen Kur'an'dan herhangi bir şey gizlediğini iddia ederse muhakkak yalan söylemiştir,"* diye rivayette bulunduğunu *"Ey Peygamber Rabbinden sana indirileni tebliğ et,"*[224] ayetinin de bunun ispatı olduğunu nakledilmiştir.[225]

Hz. Âişe, bu ayetin vesilesiyle Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tebliğ etmesinin onun görevi olduğunu ve en iyi şekilde yerine getirdiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in kendisine Allah tarafından gelen vahiyden herhangi bir şey gizlediğini söyleyenlerin ise yalancı olduğunu bu ayeti delil göstererek ictîhâdıyla tefsir etmiştir.

Örnek 3.

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضى زَيْدٌ مِنْها وَطَراً زَوَّجْناكَها لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْواجِ أَدْعِيائِهِمْ إِذا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً

"Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı."[226]

---

[223] Bu görüşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 1, s. 620; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, C. 3, s. 122.
[224] Maide, 5/67.
[225] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 2, s. 68; Buhârî, *Sahîh*, Tefsir, 53; Müslim, *Sahîh*, İman, 287.
[226] Ahzab, 33/37.

Ayette *"Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de kendisine (azad etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun"* diye adı geçen kimse, Hz. Peygamber'in kölelikten azad ederek evlad edinmiş olduğu Zeyd b. Hârise'dir. Hz. Peygamber, Zeyd'i halasının kızı Zeynep bint. Cahş ile evlendirmişti. Fakat aralarında geçimsizlik olması sebebiyle Zeyd, Hz. Peygamber'e gelerek onu boşamak istediğini belirtmiş ve nihayetinde de boşanma gerçekleşmiştir.

Boşanmalarının ardından gelen yukarıdaki ayet, Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep ile evlenmesi hakkındadır. Arapların cahiliye geleneklerine göre kişinin evlatlığı öz evladı gibi kabul edilmekteydi. Bu sebeple evlatlığın hanımı ile evlenemezlerdi. Ayetten anlaşılan Hz. Peygamber'in bu boşanmanın kaçınılmaz olduğunu anladığı halde Zeyd'e hanımını boşamamasını söylediğidir. Ancak Zeyd b. Harise Hanımını boşamış ve Allah, Hz. Peygamber ile Hz. Zeyneb'i birbirine eş yapmıştır. Böylece bu uygulama ile o güne kadar evlatlıklarını öz evlat gibi gören Arapların bu âdeti ortadan kaldırılmıştır.

Fethu'l-Kadîr tefsirinde Hz. Âişe'nin bu ayetle ilgili geniş bir açıklamasına yer verilmiştir. Yukarıdaki ayet nazîl olunca: "Eğer Rasûlüllah (s.a.s) vahiyden bir şey gizleyecek olsaydı elbette bu ayet olurdu." diye belirterek ictihadî bir yaklaşımda bulunmuştur. Ayette geçen *"Allah'ın nimet vermesini; "onu İslam ile şereflendirmiş olması"* olarak, Allah Rasûlü (s.a.s.)'ın *"iyilik etmesini*" ise *"kölelikten azad etmesiyle onu özgürlüğüne kavuşturmak*" şeklinde açıklamıştır.

Şevkânî, Hz. Âişe'nin, *"ne zaman ki Hz. Peygamber'e Hz. Zeynep'le evlenme emri geldi ve o evlendi"* bunun üzerine o oğlunun hanımıyla evlendi diye konuştuklarında onlara cevaben: *"Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah'ın Rasûlü ve nebilerin sonuncusudur."*[227] ayetini okuduğunu ve Hz. Peygamber hakkında çıkan bu konuşmaların durumunu, *"Allah ile adalet konusunda çekişmek"* olarak açıkladığını nakletmektedir.[228]

Tefsirde Hz. Âişe'nin, bu ayet hakkında üç tane ictihâdi görüşüne şahit olmaktayız. İlk olarak "*Eğer Rasûlullah (s.a.s) Allah'ın kitabından bir şey*

[227] Ahzab 33/40 (مَا كانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ وَلكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخاتَمَ النَّبِيِّينَ).
[228] Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, C. 4, s. 329.

gizleyecek olsaydı elbette o bu ayet olurdu." diyerek Hz. Peygamber'in kendisine vahyolunan hiçbir şeyi gizlemediğini belirtmektedir. Daha sonra ayette geçen *"Allah'ın nimet vermesi"* ve *"rasûlün iyilik etmesi"* gibi kavramları açıklamak suretiyle tefsir etmekte ve en son olarak da ayette Hz. Peygamber'in çekindiği *"oğlunun eşiyle evlendi suçlamasının"* gerçekleşmesiyle bu suçlamayı yapanların durumunu *"Allah ile adalet konusunda çekişmek"* olarak tefsir etmektedir.

Örneklerde Hz. Âişe'nin, ayetleri açıklarken rey ve ictîhâd metodunu birkaç şekilde uyguladığı görülmektedir. Onun ictîhâd yöntemi; ayeti açıklarken bazen başka ayetlerle delil getirmek, bazen ayeti açıklarken seçtiği kelime ve cümleleri özellikle ayetin manasını netleştirecek ve tam anlamıyla anlaşılmasını sağlayacak nitelikte seçmek ve bazen de akıl yürütme yoluyla; karşılaştırma, benzetme ve dil kurallarını kullanarak geniş açıklamalar yapmak suretiyle ayetleri tefsir etmektir.

2.4. Şevkâni'nin Tefsirinde Hz. Âişe'nin Rivayetlerini Ele Alışı

Çalışmamızın bu başlığı altında, üçüncü bölümünde "*Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz. Âişe'nin tefsir rivayetleri ve değerlendirilmesi" konusu işleneceğinden, üçüncü bölüme geçmeden önce bu bölümde Şevkânî'nin, genelde sahâbe tefsirine ve özelde Hz. Âişe'ye verdiği önem ve *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz. Âişe'nin tefsir rivayetlerini, bize hangi yöntem ve üslup ile naklettiği anlatılacaktır. Bununla beraber bir diğer alt başlıkta *Fethu'l-Kâdîr* bağlamında Hz. Âişe'nin ravilerinden kısaca bahsedilecektedir. Son olarak da Hz. Âişe'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirindeki rivayetlerinin bulunduğu sureler ve hangi surede kaç ayet olduğu, Kur'an'daki sırasına göre tablo ile sunulacaktır.

2.4.1. Şevkânî'nin Hz. Âişe'den Naklettiği Rivayetler

Hz. Peygamber'in vefatından sonra tefsir konusunda en önemli vazifeyi doğal olarak sahâbe üstlenmiştir. Çünkü onlar, Kur'an'ın ilk muhatapları olması hasebiyle nüzûl sürecine de canlı şahitlik etmişlerdir. Bu durum, onların Kur'an'ı

anlama konusunda seçkin bir konumda olmalarını sağlamıştır. Bu sebeple Selefin görüşüne çok önem vermekte olan Şevkânî, sahâbe kavline tefsirinde büyük ölçüde yer vermiştir. O, selefe ait görüşlere büyük önem verdiğinden dolayı, sahâbenin kavline itiraz etmemiş, aynı fikirde olmadığı durumlarda da ihtiyatlı davranarak büyük bir titizlik içerisinde yine onlara olan saygısını muhafaza ederek kendi görüşünü bildirmekten çekinmemiştir.[229] Şevkânî'nin selef görüşü olarak hanım sahâbîlerden en çok Hz. Âişe'den nakilde bulunmuştur.[230]

Fethu'l-Kadîr, tefsirinde Hz. Âişe'nin rivayetlerini incelerken ele alınması gereken önemli bir konu da bu rivayetlerin ondan ne şekilde geldiği hususudur. Tefsirde 154 ayette, toplam 216 rivayetin incelemesi yapılmıştır. Bu rivayetlerin bir kısmı; Hz. Âişe'den direk olarak Hz. Peygamber'den duymak yoluyla olmuştur. Bir kısmı ise Hz. Peygamber'in söylediği hadisi aktarmak yoluyla ya da şahit olduğu bir olay ve bir soru hakkında Hz. Peygamber'in tutum ve davranışını anlatmak yoluyla olmuştur. Rivayetlerin diğer bir kısmı ise kendi ictihâdına ve sebepi nüzûle dairdir. Bununla beraber "Kırâat Bilgisi" bölümünde de işlediğimiz gibi bir kısmı da Hz. Âişe'nin mushafında yer alan kırâat şeklini vermek suretiyle bize sunulmuştur.

Şevkânî'nin şifahî geleneğe dayalı olarak tefsir yazma usulünü benimsediğinden tefsirinde genellikle kaynak ismi belirttiği söylenmekle[231] beraber Hz. Âişe'den yaptığı nakillerde genel olarak ravi ya da eser ismi göstermeden tahric yaparak rivayetleri naklettiği tespit edilmiştir. Bunu yaparken bazen "denildi ki/ rivayet edildi ki/ hikâye olundu ki" (حُكِيَ) [233] (رُوِيَ) [232] (قِيلَ)[234] şeklinde hem ravi hem de eser ismi vermeden[235] bazen de senedini belirtmeksizin "dedi, rivayet etti, Âişe'den" (رَوَتْ) [237] (قَالَتْ) [236] (عَنْ عَائِشَةَ)[238] " şeklinde direk olarak Hz. Âişe'den nakillerde bulunmuştur.

---

[229] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s.154.
[230] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s. 151-152.
[231] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s. 86.
[232] Şevkânî, *Fethûl-Kadîr*, C. 4, s. 22.
[233] Şevkânî, *Fethûl-Kadîr*, C. 1, s.208.
[234] Şevkânî, *Fethûl-Kadîr*, C. 1, s. 619.
[235] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s. 86.
[236] Şevkânî, *Fethûl-Kadîr*, C. 1, s. 186.

Şevkânî, naklettiği Hz. Âişe'nin rivayetleri hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. O Sahâbe görüşlerinden aralarında ihtilaf olup olmadığına bakmaksızın, ulaşabildiklerine tefsirinde yer vermiş ve özelde Ehl-i beyt, genelde sahâbîlerin hepsinin görüşlerine kıymet vermiş, onları eleştirmeden ancak kendi fikrini de ortaya koyarak rivayetlerini nakletmiştir. Bu anlamda *Fethu'l-Kadîr* tefsiri rivayet ağırlıklı bir dirayet tefsiri konumundadır.[239]

2.4.2. Hz. Âişe'den Rivayette Bulunan Raviler

Bu bölümde Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz. Âişe'den rivayet nakleden sahâbîlerden ve kaç rivayet naklettiklerinden bahsedilecektir.

Fethu'l Kadîr'de, Hz. Âişe'den rivayette bulunan ravilerden, tespit ettiğimiz 25 ravinin 23'ü erkek, 2'si kadındır. Tefsirde Hz. Âişe'den nakilde bulunan erkek ravi sayısının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ravilerden Urve b. Hişam'dan 19 rivayet, Amre bint Abdirrahman'dan 12 rivayet, altı sahâbeden[240] iki rivayet ve diğerlerinden bir rivayet nakledildiği tespit edilmiştir. Bununla beraber Hz. Âişe'nin rivayetlerini nakleden ravilerin içinde Urve'nin yerinin ayrı olduğunu görmekteyiz. Çünkü Şevkânî, Hz. Âişe'nin rivayetlerinde en çok Urve'den gelenleri tefsirinde tercih etmiştir. Hz. Âişe'nin ravilerinden Şevkânî'nin tefsiri bazında ulaşabildiklerimizi aşağıda alfebetik bir şekilde sıraladık;

1. Abdurrahman b. Ebû Bekir (ö.53/673): Mezkûr tefsir'de Hz. Âişe'den 2 rivayeti bulunmaktadır.[241] Hz. Âişe'nin ana-baba bir öz kardeşidir. Geç müslüman olmuştur, kendisinden çok az sayıda hadis rivayet edilmiştir.[242]

---

[237] Şevkânî, *Fethûl-Kadîr*, C. 1, s. 34
[238] Şevkânî, *Fethûl-Kadîr*, C. 1, s. 196.
[239] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 14-15 (Mukaddime); Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu,* s. 95.
[240] Bunlar;" Abdurrahman b. Ebû Bekir, Abdullah b. Utbe, Alkame b. Vakkas el- Leysî, Atâ b. Ebî Rebah, Ebû Yunus, İbn Şihab ez-Zührî, Sa'd b. Hişam," dır.
[241] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 66.
[242] Mustafa Fayda, "Abdurrahman b. Ebû Bekr es- Sıddik", *DİA*, C. I, s. 159.

2. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr[243]: Hz. Âişe'den bir rivayetini *Fethu'l-Kadîr*'de görmekteyiz.[244] Müsned'de, Hz. Âişe'den bizzat hadis işitmediği için ondan yaptığı nakillerin munkatı' olduğu ve sika olduğu belirtilmektedir.[245]

3**.** Abdullah b. Utbe (74/693): Abdullah b. Mes'ud'un yeğeni olup Hz. Âişe'den 2 rivayeti tespit edilmiştir.[246] Âlimlerin çoğu sahâbeden olduğunu söylese de Hz. Peygamber vefat ettiğinde yaşı küçük olduğundan tabiûndan diyenler de mevcuttur.[247]

4. Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652): Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden ve cennetle müjdelenen on sahâbeden biri olan Abdurrahman b. Avf aynı zamanda Hz. Peygamber'e de en yakın olan sahâbîlerdendir. Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmekte titiz davranarak çok fazla hadis rivayet etmekten kaçınmıştır. Yaşadığı dönemde fetvaya ehil görülmüştür ama fetvalarının sayısı çok fazla olmayıp küçük bir risale olacak kadardır.[248] *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayet yer almaktadır.[249]

5. Alkame b. Vakkas el- Leysî (ö. 86/705): Tabiûn âlimlerinden sika bir ravi olup Hz. Âişe'den 2 rivayeti tespit edilmiştir. Hicrî 86 yılında vefat etmiştir.[250]

İbn Hacer (ö.1442), onun Hz. Ömer, Hz. Âişe ve sahâbenin bazılarından rivayetlerinin *Sahih-i Müslim*'de yer aldığını söylemiştir.[251]

6. Amre bint Abdirrahman (106/724): Amre, Hz. Âişe'nin yanında yetişen ve onun hadislerini en iyi bilen en meşhur ve en önemli talebesidir. Şevkânî'nin tefsirinde 12 rivayeti tespit edilmiştir.[252] Bütün cerh ve ta'dil âlimlerince sika ve

---

[243] Beşar Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnavûd, *Tahrîru't-Takrîbu't Tehzîb*, C. 2, s. 236.
[244] Şevkânî, a.g.e., C. 3, s. 581.
[245] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLII/ 43; Beşar Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnavûd, *a.g.e.*, gös.yer.
[246] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 6, s. 113; C. 6, s. 101
[247] Vecdi Akyüz, "Abdurrahman b. Utbe", *DİA,* C. 1, s. 139.
[248] Ahmet Önkal, "Abdurrahman b. Avf", *DİA*, C. 1, s. 157-158.
[249] Şevkânî, a.g.e., C. 4, s.18.
[250] Yaşar Kandemir, "Alkame b. Vakkas", *DİA,* C. 2, s. 468; Şevkânî, a.g.e., C. 4, s.18.
[251] el- Askalânî, *Sahabe-i Kirâm Ansiklopedisi*, C. 3, s. 629.
[252] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 3, s. 175; C. 1, s. 416; C. 3, s. 59; C. 3, s. 316; C. 1, s. 386, vdğr.
Şevkânî, a.g.e., C. 1, s. 276.

hüccet kabul edilmiştir. Hadislerin cem'i döneminde Ömer b. Abdülaziz tarafından özellikle rivayetlerinin yazılması istenen tabiî âlimedir. Zührî, Amre'nin ilminden çokça istifade etmiş ve onun "ilim denizi" olduğunu ifade etmiştir.[253]

7. Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114/732): Mekke ekolünün önde gelen âlimlerinden olup meşhur müfessir ve muhaddistir. Sahâbeden 200 kadar hadis nakleden Sika bir ravidir. Küçük yaşlarda içlerinde Hz. Âişe'nin de bulunduğu pek çok sahâbeden bizzat hadis almıştır. Hicaz fıkıh mektebinin teşekkülünde önemli bir yeri olan Ata b. Ebî Rebah'ın, ilim, ahlak ve faziletteki üstünlüğü pek çok ilim adamı tarafından takdir edilmiştir. Özellikle hac konularında döneminin en yetkili fıkıh âlimi olarak kabul edilmiştir. İbn Abbas'tan sonra Mescid-i Haram'da muallim kürsüsüne oturarak Mekke'de fetva merciî olmuştur.[254] *Fethu'l-Kadîr'*de Hz. Âişe'den aldığı iki rivayeti nakledilmiştir.[255]

8. Cübeyr b. Nüfeyr (ö.80/699): Tabiîn'in büyüklerinden olan Cübeyr b. Nüfeyr'in künyesi Ebû Abdurrahman b. Hadramî'dir. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde müslüman olmuş sika bir hadis âlimidir.[256] Şevkânî, Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayeti tefsirinde zikretmiştir.[257]

9. Ebû Hureyre (ö. 678): Sahâbe'nin en meşhurlarından ve en çok hadis nakledenlerinden olan Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî "Ebû Hureyre" künyesiyle meşhurdur.[258] Tefsirde, Hz. Âişe'den bir rivayeti tespit edilmiştir.

10. Ebû Yunus: Hz. Âişe'nin mevlası, tabiûndan ve sika bir ravidir. Tefsirde, iki rivayeti tespit edilmiştir.[259]

11. Haris b. Hişam (ö.18/639): Sahâbeden olan Haris b. Hişam'ın tefsirde Hz. Âişe'den bir rivayeti tespit edilmiştir.[260]. Ebû Cehil'in kardeşi, Halid b.

---

[253] Abdullah Aydınlı, "Amre bint Abdurrahman", *DİA,* C. 3, s. 95-96.
[254] İsmail Cerrahoğlu, "Ata b. Ebû Rebah", *DİA,* C. 4, s. 35-36.
[255] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 266.
[256] İbn Hacer el- Askalânî, *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi el-İsâbe*, 3. Baskı, çev. Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, C.1, s. 391.
[257] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 2, s. 5.
[258] İbn Hacer el-Askalânî, *Sahabe-i Kirâm Ansiklopedisi*, çev. Naim Erdoğan, C. 3, s. 314.
[259] Beşar Avvâd Ma'ruf, Şuayb el- Arnavût, *Tahrîru't-Takrîbu't Tehzib*, C. 4, s. 299; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 294.
[260] Şevkânî, a.g.e., C. 4, s. 18.

Velid'in amcasının oğludur. Hz. Âişe'den naklettiği hadisin *Sahîhayn*'da olduğu, sözü dinlenen pek şerefli bir zat olduğu ve Mekke'nin fethinde müslüman olduğu bildirilmektedir.[261]

12. Hişam b. Urve (ö. 146/763): Hişam, Urve b. Zübeyr'in oğlu, Abdullah b. Zübeyr'in yeğeni olup tabiûndandır. Kendisi hafızu'l-hüccet olup Ya'kub b. Şeybe ve İbn Sa'd tarafından "sikatü's-sebt, kesîru'l hadis ve hüccettir" denilen muhaddistir.[262] Şevkânî, Hz. Âişe'den aldığı bir rivayetini nakletmiştir.[263]

13. İbn Ebî Müleyke (ö. 117/735): Hadis, fıkıh, kırâat ilimlerinde meşhur olan İbn Ebî Müleyke, tabiûndandır. Yöneticilik vasıflarının yanı sıra güçlü bir hatiptir. Sika bir ravi olarak nitelenmiştir. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kitaplarında yer almaktadır.[264] Şevkânî de tefsirinde Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayetini almıştır.[265]

14. İbn Şihab ez-Zührî(ö. 124/742): Tabiûndan olan Zührî, Hz. Âişe'den hadis dinlememiş olsa da isnad zincirinde yer almaktadır. Tefsirde Şevkânî, Hz. Âişe'den iki rivayetine yer vermiştir.[266] Hicaz ve Şam bölgelerinin hadislerini en iyi bilen kişi ünvanını almış olmasının yanı sıra bu bölgeler arasında yaptığı seyahatlerle ilmî alışverişin yönünü de tayin etmiştir. Ayrıca isnadlı hadis rivayetlerini başlatan tasnif döneminin en erken safhalarına ait eserleri veren Zührî'nin, muhaddisler tarafından hüccet olarak kabul edildiği konusunda âlimler arasında ittifak vardır.[267]

15. İbrahim et-Teymî (ö. 92/710-11): İncelememiz sonucunda İbrahim et-Teymî'nin malum tefsirde, Hz. Âişe'den bir rivayetini tespit ettik. Ancak Hz. Âişe döneminde yaşamadığı için rivayeti mürseldir.[268]

---

[261] İbn Hacer, *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*, c.1, s.445; Mustafa Ağırman, "Haris b. Hişam", *DİA,* C. 16, s.197.
[262] İbn Hacer, *Tehzib*, c.1, s. 144; M. Yaşar Kandemir, "Hişam b. Urve", *DİA. TDV Yay*., İstanbul 1998, C. 18, s. 155-156.
[263] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 275.
[264] Ali Yardım, "İbn Ebû Müleyke", *DİA,* C. 19, s. 438.
[265] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 74.
[266] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 487.
[267] Halit Özkan, "Zührî", *DİA,* C.44, s. 544-549.
[268] Şevkânî, a.g.e., c.3, s.543; Selahattin Polat, "İbrahim et-Teymî", *DİA,* C. 21, s. 357.

16. Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir es- Sıddık (ö. 107/725): Medine'li meşhur yedi tabiîn fakihinden biri olan Kasım b. Muhammed, Hz. Âişe'nin yeğenidir. Bir müddet halasının yanında kalmış ve onun eğitiminden geçmiştir. Hadis tenkitçileri güvenilirliği konusunda ittifak etmişlerdir.[269] Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir rivayetini Şevkânî'nin tefsirinde görmekteyiz.[270]

17. Mervan Ebû Lübâbe: Asıl ismi Beşir b. Abdi'l Münzir el-Ensarî'dir. Ancak künyesiyle meşhur olmuştur.[271] Sahâbeden olan[272] Mervan Ebû Lübâbe'nin incelediğimiz tefsirde Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadisi mevcuttur.[273] Ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Hz. Osman'ın hilafeti sırasında (644/656) veya onun şehit edilmesinden sonra, ya da Hz. Ali'nin hilafeti zamanında (656/661) öldüğü vb. rivayetler bulunmaktadır.[274]

18. Mesruk b. Ecda' veya Mesruk b. Abdurrahman (ö. 63/683): Hz. Âişe'nin evladı gibi sevdiği Mesruk, Kûfe ekolündendir. Hadis, fıkıh ve tefsir alanınada meşhur, sika bir ravidir. Aynı zamanda tabiûndandır.[275] Tefsirde Hz. Âişe'den bir rivayeti naklolunmuşur.[276]

19. Sa'd b. Hişam: Tefsirde, Hz. Âişe'den iki rivayeti tespit edilmiş tabiûndan olan sika bir ravidir.[277]

20. Sa'd b. Cübeyr (ö. 94-95/713-714): İlim, kendi döneminde ezbere ve ezberden rivayete dayalı olmasına rağmen o öğrendiklerini yazıya geçirmiştir. Hadis münekkidleri tarafından sika, âlim, âbid ve zâhid bir kişi olarak tanıtılmıştır. Başta hadis, tefsir ve fıkıh olmak üzere İslami ilimlerde otorite kabul edilmiş ve

---

[269] Cengiz Kallek, "Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, C. 24, s.545.
[270] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 228.
[271] el-Askalânî, *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*, C. 1, s. 232; Beşar Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnavûd, *Tahrîru't-Takrîbu't Tehzîb*, C. 3, s. 364.
[272] Asri Çubukcu, "Ebû Lübabe", *DİA,* C.10, s. 179.
[273] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 26.
[274] Asri Çubukçu, Ebû Lübâbe, gös. yer.
[275] el- Askalânî, *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*, C. 4, s. 448-449; Bünyamin Erul, "Mesrûk b. Ecda' ", *DİA,* C. 29, s. 336-337.
[276] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s.324.
[277] İbn Hacer, *Tehzibü't- Tehzib*, C. 3, s. 421; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 106.

kendisine *"cihzibü'l-ulemâ"*(âlimlerin başı) denmiştir.[278] İncelememiz sonucu tefsirde Hz. Âişe'den bir rivayetine rastlamış bulunmaktayız.[279]

21. Said b. el- Müseyyeb (ö. 94/713): Medineli meşhur yedi fakih tabiînden en önde geleni olan Said b. el- Müseyyeb, Ebû Hureyre'nin damadıdır. Çalışmamızda sika, sebt ve hüccet gibi ifadelerle nitelenen Said'in Hz. Âişe'den bir rivayeti tespit edilmiştir.[280]

22. Ubeyd b. Umeyr (ö. 67/686): Askalânî İclî'nin, "Mekkeli, tabiînin büyüklerinden ve sika bir ravi olduğunu söylediğini" naklederek, Ubeyd b. Umeyr'in Hz. Âişe'den rivayette bulunduğunu bildirmiştir.[281] Şevkânî, eserinde Hz. Âişe'den bir rivayetine yer vermiştir.[282]

23. Urve b. Zübeyr (ö. 94/713): Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esma'nın oğlu olup yeğenidir, aynı zamanda da talebesidir. Medinenin önde gelen fakihlerinden olan ve bütün hadis münekkitlerince güvenilir (sika ve hâfız) kabul edilmektedir.[283] Ayrıca İbnu'l Medînî, "Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadislerin sened bakımından en sağlamı; Amre, Kâsım ve Urve tarikiyle gelenlerdir" demiştir.[284] Hz. Âişe'den *Fethu'l-Kadîr*'de 19 rivayeti bulunmaktadır.[285] Şevkânî de tefsirinde Hz. Âişe'den nakillerde bulunurken en çok Urve tarîkiyle gelenlere yer vermiştir.

24. Uveymir b. Kays b. Zeyd el- Hazrecî (Ebû'd-Derda) (ö. 32/652): Dımaşk kadılığı ve Şam muallimliği yapan Ebû'd-Derda, tefsir, hadis, fıkıh ve kırâat alanlarında sahâbenin önde gelenlerindendir. Çok hadis rivayet eden ama herhangi bir yanlışlık yapmış olabileceği düşüncesiyle "hadis bunun gibidir veya buna benzer şekildedir" diyerek meydana gelebilecek hataların sorumluluğundan kaçınmak isteyerek ihtiyatlı davranmıştır. Onun en önemli yönlerinden olan Kur'an

[278] Mehmet Efendioğlu, "Said b. Cübeyr", *DİA,* C. 35, s. 552-554.
[279] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 20.
[280] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 18; M. Yaşar Kandemir. "Said b. Müseyyeb", *DİA,* C. 35, s. 563-564.
[281] el- Askalânî, *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*, C. 3, s. 626.
[282] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 581.
[283] İrfan Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA,* C. 42, s. 183-185.
[284] İbn Hacer, *Tehzib*, C. 12, s. 466.
[285] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 186; C, 1. s. 206; C. 1, s. 668; C. 11, s. 234; C, 6, s. 83; c. 1,s.76, c.4, s. 36; c. 4, s. 142 vd.

muallimliği sebebiyle kendisine "Mukriu'd-Dımaşk" denilmiştir.[286] Ebûd-Derda'nın mezkûr tefsirde Hz. Âişe'den bir rivayeti tespit edilmiştir.[287]

25. Zeynep es- Sehmiye: Tabiûndan olup meçhuldür.[288] *Fethu'l-Kadîr'*de yaptığımız inceleme neticesinde Hz. Âişe'den bir rivayetinin bulunduğu tespit edilmiştir.[289]

2.4.3. Şevkânî'nin Tefsirinde Hz. Âişe'den Rivayette Bulunduğu Ayetler

Fethu'l-Kadîr tefsiri incelendiğinde Hz. Âişe'nin pek çok sûrenin ayetlerinde tefsir rivayetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Hz. Âişe'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde yer alan rivayetleri ayet ve sure numaralarıyla birlikte aşağıdaki listede sunulmuştur.

Tablo: Fethu'l-Kadîr tefsirinde Hz. Âişe'nin Rivayette Bulunduğu Ayetler

Fatiha	**1,7**
Bakara	**1, 158, 172, 173, 180, 184, 185, 196, 199, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 238, 275, 276, 282, 284**
Âl-i İmrân	**7, 8, 45, 96, 106, 179, 190**
Nisâ	**1, 5, 7, 23, 43, 71, 101, 116, 127, 128, 150, 160**
Mâide	**67, 68, 9094, 116**
En'am	**95, 121, 146, 159**
A'raf	**8, 13, 137, 181, 199**
Enfâl	**5,70**
Tevbe	**50, 113, 124**
Hûd	**35**
Yusuf	**109**
Ra'd	**36**
İbrahim	**28**
İsrâ	**1, 12, 56, 78, 110**
Kehf	**45**
Meryem	**1, 64**
Enbiyâ	**36, 57, 78**
Hac	**73**

[286] Abdullah Aydınlı, "Ebü'd'Derda", *DİA,* C. 10, s. 310-311.
[287] Şevkânî, a.g.e., C. 5, s. 322.
[288] Beşar Avvâd Ma'rûf-Şuayb el-Arnavûd, *Tahrîru't-Takrîbu't Tehzîb*, C. 4, s. 417.
[289] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 543.

Mü'minûn	**57, 99**
Nûr	**1, 11, 22, 27, 30, 32, 58**
Şuarâ	**192**
Neml	**67**
Ankebut	**69**
Rûm	**47**
Lokman	**12**
Secde	**1**
Ahzab	**1, 7, 26, 28, 37, 49, 51, 59**
Sebe'	**10**
Yâsin	**1, 55, 71, 149,**
Zümer	**1, 49**
Mü'min	**53**
Fussilet	**37**
Şûrâ	**29**
Ahkaf	**17, 21, 29**
Fetih	**1**
Hucurât	**1, 9**
Zâriyât	**24**
Tûr	**35**
Necm	**1**
Rahmân	**1**
Vâkıa	**27, 75**
Mücadele	**1, 11**
Haşr	**1, 11**
Mümtehine	**4, 10**
Talak	**1**
Tahrim	**1, 9**
Kalem	**1, 17**
Cin	**1**
Müzzemmil	**73**
Nâziât	**27**
Abese	**1**
Tekvir	**1, 79**
Mutaffifin	**1, 17**
İnşikak	**1, 25**
A'la	**1, 19**
Beled	**1**
Şems	**1**
Duhâ	**1**
İnşirah	**1**
Alak	**1**
Beyyine	**1**
Fil	**1**
Kevser	**1**

Nasr	**1**
Tebbet	**1**
Felak	**1-5**

3. BÖLÜM

ŞEVKÂNÎ TEFSİRİNDE HZ. ÂİŞE'NİN RİVAYETLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Şevkânî'nin, *Fethu'l-Kadîr*'de; Hz. Âişe'den gelen tefsir rivayetlerini nakletme şekli, Hz. Âişe'nin konuları ele alış tarzı ve hangi ayetleri tefsir ettiği incelenerek ulûmu'l İslam bağlamındaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada bir bütünlük ve düzen olması açısından incelediğimiz ayetler, konularına ayrılarak sunulacaktır.

3.1. Fıkhî Konulardaki Bazı Rivayetler

Fıkıh ve Kur'an yorumunun birleşmesiyle bir akım haline gelen fıkhî tefsir; "Kur'an'ın amele müteallik yani ibadat ve muamelât yönleri ile meşgul olan, bu konu ile ilgili ayetleri açıklayan ve onlardan hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsir koludur."[290] Fıkhî tefsir konu itibariyle, bütünüyle Kur'an'ın fıkhî yönünü ele almanın yanı sıra ibadetler, hukukî meseleler ve insanların amelleriyle ilgili bütün davranışları da kapsamaktır.[291] Kısaca ahkâm ayetleriyle ilgili her husus bu tefsir çeşidinin konusuna dâhildir.

Şevkânî, hüküm çıkarma konusunda nas merkezli edille-i şer'iyye anlayışını benimsemekte ve bu anlayış doğrultusunda bir fıkıh usulü inşa etmektedir.[292]Müfessir, aslî kaynak olan Kur'an'ın yanında, olabildiğince sünnetle amel edilmesinin vacip olduğunu vurgulamaktadır.[293] Dolayısıyla *"nasların dışındaki diğer kaideler âlimlerin görüşleridir ve bunlara dayanarak naslarla amel*

[290] İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, C. 2, s. 463.
[291] Mevlüt Güngör, *Kur'an Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1996, s. 51.
[292] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 177.
[293] Yakup Bıyıkoğlu*, Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s. 321-323.

kısıtlanamaz" görüşündedir.[294] Müfessir tefsirinde fıkhı ibadet, muamelât, ukûbat olarak üç ana başlık altında ele alınmaktadır. Bununla beraber *Fethu'l-Kadîr'*de Hz. Âişe'den naklettiği rivayetlerin, ibadet ve muamelât konularında olduğu görülmektedir.

Bu bölümde Şevkânî'nin, *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde Hz.Âişe'den gelen fıkhın ibadet konularıyla ilgili rivayetlerine yer verilmiştir. Bunlar; teyemmüm-abdest, namaz, secde, oruç, hac gibi ibadetler ile yenilmesi haram ve helal olan hayvanlar, namazda Fatiha Suresinden önceki besmelenin ayet olması ve namazda Fatiha suresinden sonra âmin lafzının söylenmesi ile ilgili rivayetlerdir.

3.1.1. Teyemmüm-Abdest

Bu kısımda Hz. Âişe'nin *Fethu'l-Kadîr*'de geçen teyemmüm ile ilgili rivayetleri incelenecektir. Konuyla ilgili rivayet Nisa sûresi 43. ayetin tefsirinde nakledilmektedir. Şöyle ki;

يٰٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا ۭ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاۗءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَاۗىِٕطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاۗءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَاۗءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُوْرًا

"*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da-bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*" [295]

[294] Şevkânî, *Edebü't-Taleb ve Müntehe'l-Ereb*. Nşr. Yusuf Ali Bedêvi, Hasan es-Semmâhî Süveydân, Dâru'l-Yemâme, Dımeşk-Beyrut, 2000, (Edebü't-Taleb), s.154-156.
[295] Nisa, 4/43.

Abdeste güç yetirilememesi durumunda toprakla teyemmüm edilmesine delalet eden yukarıdaki ayet teyemmümün hangi hallerde yapılabileceği hakkındadır.

Hz. Âişe teyemmüm ayetinin inişine bizzat hem sebep olmuş hem de şahit olmuştur. Şevkânî, Hz. Âişe'nin ayetin inmesine sebep olan rivayetlerini değil ayetin ne anlama geldiğini açıklayan rivayetini esas alarak tefsirinde nakletmiştir.[296]

Tefsirde sebebi nüzûl zikredilmediği için ve ayetinde tam bağlamında anlaşılması amacıyla söz konusu rivayetin zikredilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Mevzubahis rivayet şu şekildedir;

Hz. Peygamber hicretin 6. yılında Müreysî seferine çıkmıştı. Sefer esnasında Hz. Âişe'nin gerdanlığı kaybolmuştu. Seferde bulunan kişiler gerdanlığı uzun süre aradılar ve suyun bulunduğu menzilden uzaklaşmışlardı. Bu sebeple de suya erişme imkânları kalmamış ve namaz vakitleri de daralmıştı. Bu esnada teyemmüm ayeti nazîl olmuştur.[297]

Teyemmüm ile ilgili bu rivayetlerin çoğunda *"Hz. Peygamber abdest almaksızın kıbleye yönelerek namaz kılardı"*[298] şeklindedir. Zeynep Sehmiye'den gelen bir rivayette "su bulamamak şartı ile" kaydının düştüğü zikredilmiştir. İlaveten ayette geçen "hasta olması" ile ilgili, suyu kullanmaya mani olan bir hastalık olması (yoksa her türlü hastalık olarak anlaşılacak mutlak bir hastalık olması değil), şartı düşülmüştür. Ayette geçen "seferde olması" demek; suya ulaşamaması ya da müşkil bir durumda olması (mutlak seferde olması değil) şartı düşüldüğünü, aynı şekilde mukîmin de su bulamadığı takdirde seferde olan gibi teyemmüm alabileceği nakledilmektedir. Esasen burada hastalık ve seferde olma kaydının düşülmesinin sebebi, hastanın suya ulaşabilmesindeki acizliği ve seferde olanların çoğunlukla sudan mahrum olma ihtimalleridir. Yani Hz. Âişe'den gelen bu rivayette "Bir kimse abdest bozmaktan gelirse ya da hanımı ile ilişkide

[296] Tâberî, İbn Cerir, *el-Câmiʿu'l-Beyân,* C. 8, s. 375.
[297] el- Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, C. 5, s. 200.
[298] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 543-544.

bulunursa, hasta veya seferde olup su kullanmaya güç yetiremezse ya da mukîm olup su bulamazsa teyemmüm etmesine izin verilmiştir" diye nakledilmektedir.[299]

Sonuç olarak; ayetin tefsiriyle namaz gibi ibadetlerin yapılabilmesi için gerekli olan abdesti almaya su bulunamadığı ya da su kullanmaya bir engel olduğunda teyemmüm edilebileceğine dair fıkhî bir hüküm açıklanmakta, şayet su kullanılmasına mani olan böyle bir durum olursa teyemmümün abdestin yerine geçebileceği bildirilmektedir.

3.1.2. Namaz

Müfessir *Fethu'l-Kadîr*'de namazla ilgili olarak da Hz. Âişe'den rivayetler nakletmiştir.

Örnek 1.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."[300]

Ayette geçen "orta namaz" hakkında sabah, öğle ve diğerleri gibi muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Bununla beraber *Fethu'l Kadîr*'de Hz. Âişe'nin ayetteki orta namazın mahiyeti hakkında Şevkânî, Hz. Âişe'den altı rivayet nakletmektedir. Buna göre Hz. Âişe'nin orta namaz hakkında; ikindi namazıdır[301] ve öğle namazıdır[302] diye iki farklı şekilde mushafına kaydettirdiği[303] nakledilmektedir. Bu konuyu Hz. Âişe'nin kırâat bilgisi bölümünde detaylı bir şekilde ele aldık, burada bahsetmemizin nedeni fıkhî bir konu olması sebebiyledir.

Örnek 2.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِۖ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواۗ اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا

[299] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 543-544.
[300] Bakara, 2/238.
[301] İmam Malik, *Muvatta*, Salatü'l-Cemaat, 25; Müslim, Mesâcid, 61; Ebu Davud, Salah, 410; Tirmizi, Tefsir, 2982.
[302] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 295.
[303] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C.1, s. 294.

"*Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.*"[304]

Ayette geçen namazı kısaltmanın hükmü hususunda iki görüş bulunmaktadır; Şevkânî, farz namazı, seferde iken korku hali durumunda kısaltmanın bu ayetle sabit olduğunu, seferde emniyet olması durumunda kısaltmanın hükmünün ise sünnetle sabit olduğunu belirtmiştir. [305]

Bu konuda iki görüş bulunmaktadır; (فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا) ayetinde geçen *"namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur"*[306] ifadesini seferde farz namazı kısaltmanın vacip olduğu şeklinde anlayan görüşe göre; seferde ister emniyet halinde olsun, isterse korku halinde olsun dört rekâtlık farz namazı kısaltarak iki rekât olarak eda etmek vaciptir.[307]

Diğer görüş sahipleri, seferde namazı kısaltmak yalnız korku ve düşman fitnesi gibi durumlar için konulmuş şartlı bir durumdur. Hz. Âişe'nin bu konudaki görüşü; seferde namazı kısaltmak mutlak vacip değildir. Bilakis seferde korku olursa caiz olur şeklindedir.

Şevkânî namaz hakkında Hz. Âişe'nin şöyle bir rivayetini nakletmektedir; *"Namaz öncelikle iki rekât olarak farz kılındı sonra dörde arttırıldı. Fakat seferde ilk hükmü olan iki rekât geçerli kaldı."*[308] dedikten sonra fakat bunu yapmak zorunda değildir diyerek seferde de dört rekât olarak kılınması gerektiğine işaret etmiştir.[309] Hz. Peygamber'in savaşta korku halinde olduğuna dikkat çekerek, zorda olmadıkça namazın kısaltılmaması konusunda, muhakeme ve gözleme dayalı olarak ictîhâd etmiştir.

Sonuç olarak, Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den namazla ilgili olarak iki rivayet nakletmektedir. Rivayetlerin ilkinde özellikle "dikkat edilmesi gereken

[304] Nisa, 4/101.
[305] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C.1, s. 585-586.
[306] Nisa, 4/101.
[307] Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, C.1, s. 585.
[308] Buhâri, Menâkıbu'l-Ensar, 3935; Müslim, Salâtü'l-Misâfir, 685.
[309] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 585.

orta namazın" mahiyetini açıklamaktadır. Namaz konusuyla ilgili diğer rivayette ise dört rekâtlı farz namazların, seferde korku hali dışında iki rekât olarak kısaltmamanın gerektiği ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Hz. Âişe'nin namaz ile ilgili olan rivayetleri, ya bizzat şahit olduğu ya da Hz. Peygamber'den sorarak veya işiterek öğrendiği rivayetlerdir.

3.1.3. Necm Sûresinde Secde Yapması

Tefsirde, tilavet secdesi[310] hakkında olan bu ayetle ilgili Hz. Âişe'den bir rivayet bulunmaktadır.

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا

Haydi Allah'a secde edip O'na kulluk edin![311]

Kur'an'da secde edenleri öven, secde etmeyenleri kınayan pek çok ayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu ayetlerin[312] okunmasından sonra secde etmiş ve secde edilmesini emrettiğine dair rivayetler nakledilmiştir.

Necm suresinin son ayeti hakkında da ihtilaf vardır. Sahâbeden İbn Abbas Hz. Peygamber'in Necm suresinin son ayeti okunduğunda Mekke'de iken secde ettiğini, Medine'de ise secde etmediğini nakletmektedir. Bununla beraber sahâbeden İbn Mes'ud, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit ve Hz. Âişe'nin de içinde bulunduğu bir grup ise Hz. Peygamber'in Necm suresinin son ayeti okunduktan sonra secde yaptığını söylemişlerdir.[313]

---

[310] "Kur'an'da Secde ayetinin tilavet edilmesi ya da dinlenmesi halinde yapılması gereken secde." Daha detaylı bilgi için Bkz. "Tilavet Secdesi" Mad. Abdurrahman Çetin, DİA, C. 41, s. 157-159.

[311] Necm, 53/62.

[312] Tilavet secdesi yapılması gereken secde ayetlerinin sayısı konusunda erken dönemde farklı görüşler olduğu görülmektedir. Bununla beraber rivayetlerin derlenmesinden sonra İslam âlimlerinin arasında genel olarak bu ayetlerin 11 ile 15 arasında olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Bedreddin el-Ayni, *'Umdetü'l-Kârî*, nşr. Abdullah Mahmûd M. Ömer, Beyrut 1421/2001, C.7, s. 139.

[313] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 125.

Fethu'l Kadîr'de, Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber için: "Necm suresini okudu, secde ayetine gelince hemen secde etti" diye rivayet ettiği nakledilmektedir.[314] Bununla beraber Hz. Âişe, buradaki okumanın namazda mı yoksa namaz dışında mı olduğuna dair bir izahta bulunmamıştır. Necm suresinin son ayeti tilavet secdesinden bahsetmektedir, ancak konu ile ilgili Hz. Âişe, herhangi bir yorum ya da açıklamada bulunmaksızın yalnızca Hz. Peygamber'in tecrübesini bize aktararak nakilde bulunmuştur. Böylece ayeti sünnet ile tefsir etmiştir.

3.1.4. Oruç

Fethu'l-Kadir'de, Hz. Âişe'den oruçla ilgili üç farklı rivayet nakledilmektedir.

Örnek 1.

اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهٗ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

> "*Oruç sayılı ve belli günlerde tutulur. Ancak bu günlerde hasta olup veya yolculuğa çıkıp da oruç tutamayanlarınız, tutamadığı oruçları diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlara ise, tutamadıkları her gün için bir fakiri bir gün doyuracak kadar fidye gerekir. Kim de, gönlünden koparak birden fazla fakiri doyurur veya fidye miktarını artırırsa, kendisi için daha hayırlı olur. Ama her şeye rağmen oruç tutmanız, bir bilseniz, sizin için elbette daha hayırlıdır.*"[315]

Kureyş, cahiliye döneminde de oruç tutmaktaydı. Bunun için, aşure günü orucunu gerekli görürlerdi. Hz. Peygamberde Ramazan orucu farz olmadan önce aşure günü orucu tutmaktaydı. Ancak Medine döneminde ramazan orucunun farz olmasıyla bu uygulama nesh olunarak aşure günü orucu da terk edilmiştir. Bu konuda Şevkânî, Hz. Âişe'nin bu ayetle ilgili olarak şu rivayetini nakletmektedir. "Aşure orucu tutulurdu, Ramazan orucu farz olunca dileyen aşure orucunu tuttu,

[314] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 125.
[315] Bakara, 2/184.

dileyen tutmadı.” demiştir.[316] Burada Hz. Âişe’nin aşure günü orucuyla ilgili sabit olan bir uygulamanın ayetle nesh edildiğini belirttiğini görmekteyiz.

Örnek 2.

Şevkânî, tefsirinde temettü haccında umresini tamamlayan ancak hacca kadar tekrar umre yapmak isteyen kişinin, eğer umre kurbanını kesemezse tutması gereken oruçla ilgili Hz. Âişe’nin bir rivayetini nakletmektedir.

...فَاِذَا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌۗ...

“…*Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse,* kolayına *gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar...*”[317]

Bir kimse eğer haccını tamamladığında umre yapmak isterse hedy (kurban) kesmesinin gerektiği, eğer kurban kesemeyecek ise üç gün Mekke’de yedi gün de evine dönünce olmak üzere on gün oruç tutmasının gerektiğini ayette görmekteyiz. Hz. Âişe, naklettiği haberde ayette geçen üç gün orucun, ne zaman tutulacağı konusunda açıklama yapmaktadır. Onun Hz. Peygamber’den işittiğini belirttiği rivayete göre; *“şayet kesmek için yanında hedy (kurban) yoksa o zaman Kurban Bayramı gününden önce üç gün oruç tutsun. Eğer bu orucu da tutamaz ya da kaçırırsa teşrik günlerinde (Kurban Bayramının 2., 3. ve 4. günlerinde) oruç tutsun.”*[318] demiştir. Böylece kurbanı kesemeyen kimsenin bunu telafi etmek için ne zaman oruç tutması gerektiğini açıklığa kavuşturmuş ve orucun başlangıç

[316] Şevkânî*, Fethu’l-Kadîr*, C. 1, s. 209; Buhari, Savm, 69; Müslim, Sıyam, 113, 125.
[317] Bakara, 2/196, “*Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse,* kolayına *gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah’a karşı gelmekten sakının ve Allah’ın cezasının çetin olduğunu bilin."*
[318] Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, C. 1, s. 299; ed-Dârekutni, Ebu’l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen*, çev. Şuayb el-Arnavut v.dğr., Babu’l-Kıblete li-s-Sâimin, Beyrut 2003, 2286.

günlerini sınırlandırmıştır. "Temettü haccı yapan kişinin; hedy kurbanı yerine tutuğu bu orucu, hac için ihrama girdikten sonra arife gününe kadar tutup tamamlaması gereklidir" dedikten sonra ancak "orucu bu günlerde tutamadıysa Mina günlerinde de tutabileceğini" söyleyerek konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

Fethu'l-Kadîr'de Hz. Âişe'den gelen bu rivayetin önemi; normalde teşrik günlerinde oruç tutmak caiz olmamakla birlikte temettü haccında umre kurbanını kesemeyen kimse için istisnaî olarak cevaz verildiğini bildirmesidir.[319] Hz. Âişe, burada İslam'da kolaylık prensibini benimsemiştir.

Örnek 3.

Şevkânî, tefsirinde "sâihûn" lafzının oruç anlamına gelmesi konusundan bahsederek, bu konuda Hz. Âişe'den gelen bir rivayete yer vermektedir.

اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"*Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele.*"[320]

Ayette geçen (السَّائِحُونَ) "sâihûn- seyahat edenler" oruç tutanlar anlamına gelmektedir. Çünkü oruç tutanlar da bedenlerini tüm lezzetlerden alıkoyarak Allah yolunda vücutlarını esirgemedikleri için adeta nefislerini seyahat ettirmektedirler.[321] Nitekim seyahat eden kişi de tıpkı oruç tutan gibi her nimete ulaşamaz, bazı şeylere sabretmek durumunda kalır, aynı şekilde seyahatte de oruç gibi sabretmek ve bir şeylere katlanmak gerekli olmaktadır.

Konuyla alakalı olarak Taberî tefsirinde gelen bir rivayette; *"Hz. Âişe'nin: Bu ümmetin seyahati oruçtur."* dediği nakledilmiştir.[322] Aynı şekilde "sâihûn"'un

[319] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 299; Buhârî, Savm, 67.
[320] Tevbe, 9/112.
[321] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 2, s. 465-466; Nilgün Öztürk, *Hz. Âişe ve Tefsir İlmindeki Yeri Yüksek Lisans Tezi*, Adana 2007, s. 55.
[322] Taberi, *Câmiu'l- Beyan an- Tevîli'l-âyi'l-Kur'an*, C. 12, s. 506.

anlamının oruç olduğu konusunda *Fethu'l-Kadîr*'de sahâbeden pek çok rivayet bulunmakla birlikte; Şevkânî, Hz. Âişe'nin de böyle bir rivayeti olduğunu söyleyerek sahâbîleri desteklemekle yetinmiş ondan müstakil bir rivayet nakletmemiştir.[323]

3.1.5. Hac

Örnek 1.

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهٗۗ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِّنْ رَّأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍۚ فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌۗ ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلُهٗ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ

> "*Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin.*"[324]

Ayette geçen hac ya da umre için ihrama giren bir kimsenin umre veya haccını tamamlayamadan ihramdan çıkması gerekirse, "size kolay geleninden bir kurban kesin" emrince kesilmesi gereken kurbanın, küçükbaş mı yoksa büyükbaş mı olacağı hakkında sahâbe arasında ihtilaf olmuştur. Şevkânî, kesilmesi gereken kurbanla ilgili Hz. Âişe ve İbn Ömer'den müşterek bir rivayet nakletmektedir. Bu

[323] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 2, s. 466; Taberi, a.g.e., C. 14, s. 506.
[324] Bakara, 2/196.

hususta Hz. Âişe ve İbn Ömer, kesilecek kurbanın deve ya da inek gibi büyükbaş hayvan olması gerektiğini açıklamışlardır.[325]

Örnek 2.

ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"*Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"[326]

Şevkânî, Hz. Âişe'den bu ayetle ilgili Buhârî ve Müslim'de yer alan bir hadisi nakletmektedir. Hz. Âişe rivayetinde haccın farzlarından olan Arafat'ta vakfe yapmanın bir hükmünün açıklandığı bu ayetin sebeb-i nüzûlüyle ilgili bilgi vermektedir. Rivayet şöyledir; Hz. Âişe'nin: "Kureyş ve onların dinine mensup olanlar yani "hums"[327] diye anılanlar, Müzdelife'de vakfe yapmış, diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yapmıştır. İslam geldikten sonra Allah, Nebisine bu ayetle '*Sonra insanların akın ettiği yerden sizde akın edin.'* diye emretmiştir." dediği nakledilmiştir. Şevkânî, ayrıca bu konuyla ilgili Hz. Âişe'den mevkuf bir rivayetin daha olduğunu aktarmıştır. [328]

İslam'dan önce Kureyş ve Hums diye anılanlar, sırf diğer insanların önüne geçmek ve üstün olmak istedikleri için Arafatta vakfe yapmamakta (vakfede eşitlik olmaması için), onların aksine Müzdelifede vakfe yapmaktaydılar. Ayette haccın tamamlanmış olması için, (öteden beri Arapların yaptığı gibi sırayı bozmadan) Arafat'ta vakfe yapılması emredilmiştir.[329] Şevkânî, Hz. Âişe'den naklettiği rivayetle ayetin nüzûl sebebini aktarmıştır. Böylece cahiliye Araplarının önde

---

[325] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 228; İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe Ebu Bekr el-'Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, çev. Muhammed Avvame, Daru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslamiye, Cidde, 2006, Kitabu'l-Hac, 12788.
[326] Bakara, 2/199.
[327] Hums: Başta Kureyş olmak üzere Kinâne, Huzâa, Benî Âmir gibi kabileler Hz.İsmâil'in soyundan geldiklerini, Mekke'de oturdukları ve Kâbe'nin hizmetinde bulundukları için kendilerini diğer Arap kabilelerden üstün görüyorlardı. Bunun için bazı ayrıcalıklı âdetler edinmişler ve çeşitli kurallar koymuşlardı. Detaylı bilgi için bkz. Recep Uslu, "Hums", *DİA*, C.18, s. 364-365.
[328] Buhari, Babu'l-Hac, 1665; Müslim Babu'l-Hac, 1219.
[329] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, C. 2, s. 57.

gelenlerinin tutturduğu bir âdeti ortadan kaldıran aynı zamanda da hac ibadetinin bir rüknünü açıklayan Hz. Âişe, bu ayetin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Şevkânî, Hz. Âişe'nin hac ile ilgili rivayetlerinden Buhârî ve Müslim gibi muteber kaynaklarda zikredilen rivayetlerinin yanı sıra sahabe ile ortak olan rivayetlerinden tercih etmiştir. Hz. Âişe'nin hac ile ilgili rivayetleri onun sebeb-i nüzûl konusunda ve fıkhî konularda ne kadar bilgili ve söz sahibi olduğunu gözler önüne sermektedir.[330]

Örnek 3.

إِنَّ الصَّفا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا جُناحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur."[331]

Şevkânî, yukarıdaki ayetle ilgili Buhârî ve Müslimde de yer alan Hz. Âişe'nin bir rivayetini nakletmektedir:

> "*Yeğeni Urve, Hz. Âişe'ye gelerek, bu ayet hakkındaki görüşünü sorar, o da 'Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir...'*[332] *şeklinde cevap verir. Bunun üzerine Urve: Bundan: tavaf etmemesinde de bir sakınca yoktur, anlamı çıkmaz mı? diye sorunca, Hz. Âişe: "Ey kız kardeşimin oğlu! Ne kötü bir söz söyledin. Eğer öyle olsaydı kişinin buraları tavaf etmesinde bir sakınca olmazdı, bu ayet ensar için inmiştir.*[333]*Çünkü ensar İslam gelmeden önce Men'at putuna tapıyor, Safâ ve Merve arasında ona ibadet ediyorlardı. Bu sebeple İslam geldikten sonra buralarda tavaf yapmayı cahiliye âdeti sayarak helal görmüyorlardı. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi ve Hz Peygamber Safâ ve Merve arasında tavaf yapmanın durumunu açıkladı. Bundan sonra hiç kimse bu iki yerde*

[330] Buhari, Babu'l-Hac,1665; Müslim Babu'l-Hac, 1219.
[331] Bakara, 2/158.
[332] Bakara, 2/158.
[333] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr., C. 1, s. 186; Buharî, Babu'l-Hac,1643.

tavaf yapma (nın sakıncalı olabileceği) hakkında iddiada bulunmamıştır."[334]

Hac menâsiki ile ilgili olan Safâ ve Merve'de sa'y yapmanın Kur'an'daki dayanağını oluşturan ayetin sebeb-i nüzûlünü açıklayan Hz. Âişe, ayetin ensar hakkında indiğini bildirmektedir. Ayrıca rivayetinin sonunda Hz. Peygamber'in inen ayeti bizzat açıladığını belirterek hiçbir şüpheye yer bırakmacasına son noktayı koymuştur.

3.1.6. Yenilmesi Helal ve Haram Olan Hayvanlar

Şevkânî, Helaller ve haramlar konusunda av hayvanlarının yenilmesi hususunda Hz. Âişe'nin de görüşüne başvurmaktadır.

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّماً عَلى طاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَاّ أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقاً أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ باغٍ وَلا عادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."[335]

Fethu'l-Kadîr'de, Hz. Âişe'den nakledilen rivayet şu şekildedir; Hz. Âişe'ye yenilmesi söz konusu olan av hayvanlarının, dişleri ve kuşların pençesi hakkında sorulduğunda o: *"De ki: Bana vahyolunanda, kimseye haram kılınmış bir yiyecek bulamıyorum." ayetinin zikrettikleri dışında haram kılınmış bir şey bulamıyorum."*[336] diyerek ayette zikredilenlerin dışında kalan hayvanların yenebileceğini söylemektedir. "Şevkânî, fıkhî konularda olduğu gibi tefsir yönteminde de nassın açık olduğu yerlerde zahirine bağlı kalmayı tercih etmektedir."[337] Hz. Âişe de bu yorumunu ayetin zahirini dikkate alarak yapmakta

[334] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr., C. 1, s. 186.
[335] En'âm, 6/145.
[336] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 2, s. 197.
[337] Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefi Yorumu,* s. 388.

ve ayetten yola çıkarak genel bir hükme ulaşmaktadır. *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'nin yanı sıra İbn Ömer, İbn Abbas ve Said b. Cübeyr'in de ayetin zahirine dayanarak bu minvalde açıklama ve tefsirleri bulunmaktadır. Bu durum maliki mezhebinin, bu konudaki görüşüne dayanak teşkil etmektedir.[338]

3.1.7. Namazda Fatiha Suresinden Önce Besmele Okumanın Hükmü

Malikilerin çoğu namazda kırâat esnasında, Fatiha suresini okumadan önce besmele okumanın mekruh olduğu görüşündedirler. Çünkü Besmelenin, Fatiha suresinin bir bölümü olmadığı görüşünde olduklarından burada besmele okumanın da caiz olmayacağını savunmaktadırlar. Bu görüşlerini de Hz.Âişe'den aktarılan bir rivayete dayandırmaktadırlar.

Şevkânî de *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den: *"Peygamber (s.a.s), namazı tekbirle açar, kırâate(الحمدلله رب العالمين) diye başlardı"*[339] şeklinde nakletmektedir. Müfessir, bu rivayeti namazda besmeleyi sesli okumak gerektiğini söyleyenlerin delili olarak nakleder. Bununla beraber kendisi Besmelenin sessiz okunmasının daha tercihe şayan olduğu kanaatindedir.[340] Müfessir tefsirinde muhalif görüşü destekleyen rivayetlere de yer vermiştir.[341]

3.1.8. Namazda Fatiha'dan Sonra Âmin Lafzının Söylenmesi

Cemaatle kılınan namazlarda kırâatin cehrî (açıktan) okunması halinde "Âmin" lafzının açıktan mı yoksa gizli mi okunması gerektiği mezhepler arasında ihtilaflıdır. Bu konuda Şevkânî, Hz. Âişe'den bir rivayet nakletmektedir. Hz. Âişe:

---

[338] Suûd b. Abdullah el-Fenîsan, *el-Merviyyatü Ümmmi'l-Mü'minin Hz. Âişe fi't-Tefsir*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1413/1992, s.190.
[339] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 3; Ebu Dâvud, *Sünen*, Kitabu's-Salat, 126; Müslim, Salat, 240.
[340] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 20.
[341] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.

"Yahudiler hiçbir şeyinize selam ve âmin lafızlarını söylemenizden daha çok haset etmezler"[342]

Şevkânî, Hz. Âişe'den gelen bu rivayeti naklederek; namazda Fatiha'dan sonra *"Âmin"* lafzının sesli okunmasının önemine işaret etmekte ve bu minvalde gelen diğer pek çok rivayeti de desteklemektedir.[343]

3. 2. Muamelâta Dair Bazı Konularla İlgili Rivayetleri

"Fıkıh ilminin dünya işlerine müteallik olan, kısaca insanların sosyal ilişkilerini düzenleyen bölümüyle ilgili rivayetleri "muâmelât" başlığı altında ele alınmaktadır."[344] Şevkânî, muamelât konularıyla ilgili olarak *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den; yetimler, vasiyet, tebettül hayatı ve yemin hakkında olmak üzere dört konuda nakillerde bulunmuştur.

3. 2. 1. Yetimler

İslam dininin toplumun zayıf ve korunmaya muhtaç kesimlerini gözettiğini, yardıma muhtaç kim olursa olsun birbiri önüne geçirmeksizin, eşit olarak sosyal düzeni ve iyiliği tesis ettiğini aşağıda örnek olarak vereceğimiz ayetlerde görmekteyiz. Bu konudaki ayetlerde özellikle yetimler ve malları hususunda dikkatli olmanın ehemmiyeti vurgulanmaktadır.

Örnek 1.

وَابْتَلُوا الْيَتامى حَتَّى إِذا بَلَغُوا النِّكاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ وَلا تَأْكُلُوها إِسْرافاً وَبِداراً أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفى بِاللَّهِ حَسِيبًا

[342] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. 1, s. 31; İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd Mâce el- Kazvinî, *es-Sünen*, nşr. M. Mustafa el-A'zamî, Riyad 1403/1983, İkâmetü's-Salat, 14.
[343] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C.1, s. 31.
[344] Fıkıh ilminin dini ve hukuki boyutu ve fıkıh ilminin taksimi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Subhi Recep Mahmesânî, İslam Hukuk Felsefesi, 1. Baskı, çev. Yaşar Çolak vdğr. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, s. 24-25.

"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter."[345]

Yetim malı konusunda dikkatli olunmasının emredildiği bu ayet nazil olduğunda insanlardan bazıları yetimlerin hukuku konusunda çok endişe ettikleri için yetimlerin mallarına dokunmazlardı. Bu hususta Hz. Âişe'den bir rivayet nakledilmiştir: *"Bu ayet yetimin velisi hakkında inmiştir."* dedikten sonra *"Eğer yetimin velisi zengin ise yani ihtiyaç sahibi değilse onun malına tenezzül etmesin. Ancak fakir ve ihtiyaç sahibi ise gördüğü vazife karşılığı olan miktarda yetimin malından yiyebilir,"* demektedir.[346]

Sonuç olarak, suistimal etmeden zarurî hallerde velisinin, yetimin malından istifade edilebileceğini, böylece yetimin hakkı korunurken velisinin de hakkının gözetildiğini anlamaktayız.

3.2.2. Vasiyet

Şevkânî, tefsirinde muâmelâta dair önemli konulardan olan vasiyet hakkında da Hz. Âişe'nin görüşünü nakletmiştir.

Örnek 1.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

[345] Nisa, 4/6.
[346] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s.492; Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, C. 7, s. 593.

"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı."[347]

Vasiyet hakkında Hz. Âişe'den gelen rivayete göre; bir adam Hz. Âişe'ye gelerek vasiyette bulunmak istediğini söylemiştir. Hz. Âişe: *"sahip olduğun mal ne kadardır?"* diye sormuştur. Adam da *"üç bin dirhemdir"* demiştir. Hz. Âişe: *"Ailen kaç kişidir?"* diye sormuş ve adam cevaben *"dört"* demiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe (إِنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوالِدَيْنِ)[348] ayetini okuyarak malını ailesine bırakmasının daha faziletli bir davranış olduğunu açıklamıştır. [349]

Bu rivayetiyle Hz. Âişe, vasiyet edilecek malın, vefat ettiğinde geride kalan ailenin mağduriyet yaşamaması için aile fertlerinin maslahatını gözetmenin önemine dikkat çekmektedir.

3.2.3. Tebettül Hayatı

Tebettül[350] kavramı "kendini tamamen ibadete verme" anlamındaki ruhbanlığı (evlenmemeyi) da kapsadığından Hz. Peygamber bu durumun İslamiyet'e uygun olmadığını açıklamıştır.[351] Şevkânî, tebettül kavramı ile ilgili Hz. Âişe'den bir rivayet nakletmiştir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنا لَهُمْ أَزْواجاً وَذُرِّيَّةً وَما كانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتابٌ

"Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur."[352]

---

[347] Bakara, 2/180.
[348] Bakara, 2/180.
[349] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 206; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 1, s. 423.
[350] "Sözlükte "kesilmek, kopmak, uzaklaşmak" anlamına gelen tebettül kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de "kişinin her şeyden uzaklaşarak kendini tamamen Allah'a vermesi ve bütünüyle O'na yönelmesi" mânasında kullanılmıştır" (el-Müzzemmil 73/8), Deteylı bilgi için bkz Abdurrezzak Tek, "Tebettül", *DİA,* C. 40, s. 216-217.
[351] Buhâri, Nikâh, 8; Müslim, Nikâh, 6-8.
[352] Ra'd, 13/38.

Sahâbiden Sa'd b. Hişam: Hz. Âişe'ye gider ve kendini kısırlaştırmak istediğini söyler, Hz. Âişe: "Bunu yapma! Sen Allah'ın: *"Andolsun senden önce de Peygamberler gönderdik ..."* [353] ayetini işitmedin mi?" [354] diyerek evliliği terk ederek inzivaya girmeyi ve dünyadan el etek çekmeyi tasvip etmediğini belirtmiştir.[355]

Kur'an'ı Kerîm'de birçok âyette dünya hayatının önemsizliği anlatılmış, bu hayatın çekiciliğine aldanılmaması tavsiye edilmiş, âhiretin daha önemli ve hayırlı olduğu, dünya hayatına karşılık âhiret hayatını feda etmenin ağır bir azabı gerektireceği bildirilmiştir.[356] Hz. Âişe, burada sahâbeden Sa'd b. Hişam'ın Allah'a tam yönelerek iyi bir kul olmak için tebettül yolu olarak hadım olmayı seçmek istemesi üzerine, dünya hayatına aldanmanın tebettül anlamına gelmediğini açıklamak için Kur'an'dan bir ayetle cevap vererek nikâha teşvik etmiş, bunun daha iyi olduğunu açıklamıştır.

3.2.4. Yemin

Örnek 1.

وَلا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ

"İyilik etmemek takvaya sarılmamak insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın."[357]

Şevkânî, yemin etmek suretiyle iyilik yapmaya engel olunmamasını vurgulayan bu ayetin açıklanması hususunda Hz. Âişe'den iki rivayet nakletmektedir. Rivayetlerin ilkinde Hz. Âişe'ye bir adam gelerek: *"Ben falan kişiyle konuşursam bütün kölelerim âzad olsun ve bütün malım evime örtü olsun diye adadım."* demiştir. Hz. Âişe: *"Bütün kölelerini âzad etme, bütün malını da evine örtü yapma çünkü Allah bu konuda "İyilik etmemek üzere Allah'a yemin*

[353] Ra'd, 13/38.
[354] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 106.
[355] Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 4, s. 259.
[356] Bakara, 2/86; Âl-i İmrân, 3/185; Nisâ 4/77; Kehf, 18/46; Lokmân, 31/33; Nâziât, 79/38-39.
[357] Bakara, 2/224.

etmeyin (Allah'ı bu konuda iyiliklerinize engel yapmayın)." buyurmaktadır." dedikten sonra ayetin Mistah'a iyilik etmemek üzere yemin eden Hz Ebû Bekir hakkında nâzil olduğunu belirtmiştir. [358]

Tefsirde Hz. Âişe'den gelen ikinci rivayet olarak Hz. Peygamber'den bir hadis nakledilmektedir. Hz Peygamber: *"Kim sıla-i rahîmi kesmek için ya da bir günah işlemek için yemin ederse o yemininden dönsün."* [359]

Bu ayetten anlaşılması gereken husus iyilik etmemek ya da kötülük etmek için Allah adına yemin edilmemesi gerektiğidir. Daha açık ifade etmek gerekirse bu ayette; "İyiliğe hiçbir şekilde engel koyulmaması, özellikle iyilik etmemek için Allah adına yemin ederek, yeminin iyiliğe siper yapılmasının yanlış olduğu" vurgulanmaktadır. Hz. Âişe burada hem ayetin sebeb-i nüzûlünü, hem de ayetin sünnetle tefsirini yaprak nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamıştır.

Örnek 2.

لَا يُؤاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمانِكُمْ وَلكِنْ يُؤاخِذُكُمْ بِما كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

"Allah sizi rastgele yeminlerinizden dolayı değil, fakat kalplerinizin kastettiği yeminlerden dolayı sorumlu tutar."[360]

Yeminle ilgili Hz. Âişe'den gelen bir başka rivayet de "yemin-i lağv" hakkındadır. Hz. Âişe bu ayetin tefsiri hakkında "Bu ayet Allah'ın sorumlu tutmadığı yemin-i lağv hakkında inmiştir. Bir adam "hayır vallahi, evet billahi, asla vallahi" gibi sözler söylerse bunlar yemini lağvdır ve keffareti yoktur. Keffaret, ancak kalben yapacağına inanarak yemin etmesi ama sonra yapmaması halinde gerekir." [361]

---

[358] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 265.
[359] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Gös.yer.
[360] Bakara, 2/ 225.
[361] Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, c. 1, s. 642; Şevkâ*ni, en-Neylü'l-Evtâr Şerhu Müntekı'l-Ehbâr*, çev. Ûsâmüddîn Sababetî, Dâru'l-Hadis, Mısır, 1431, c.8, s. 172

Ayetle ilgili diğer bir rivayeti ise Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadiste: "Bir adamın evinde "Hayır vallahi" ve "Evet billahi" demesidir.[362] Hz.Âişe diğer bir rivayetinde de yemin-i lağv'ı açıklamaktadır: "İçinde şaka, şüphe ve düşmanlık olan kalbin mutmain olmadığı yeminler "yemin-i lağv" kabul edilirler." demektedir.[363] Şevkânî, Ebû Hureyre'den gelen bir rivayette de yemin-i lağv'ın "Bir kişi öyle zannetiği bir şeye yemin eder fakat o yemin ettiği şeyin hilafınadır." dediğini nakletmekte, Hz. Âişe'nin rivayetiyle de bu sözü desteklemektedir.[364]

Sonuç olarak, Hz. Âişe'den yemin-i lağv ile ilgili altı rivayet nakledilmiştir. Hz. Âişe, bu ayetle ilgili rivayetlerinde yemin-i lağv ve yemin-i mün'akide'nin tanımlarını, hangi yeminlerin lağv hükmünde olduklarını, yemin-i lağv sözlerinin neler olduğunu ve yemini lağva keffaret gerekmediğini açıklamıştır. Başka bir ifadeyle, Hz. Âişe, bu rivayetlerinde yemin-i lağv sözlerinin "evet vallahi, hayır billahi" gibi sözlerin olduğunu ve kalben emin olunmayan ve içinde şüphe bulunan yeminlerin lağv hükmünde olduğunu ve bunlar için keffaret olmadığını açıklamaktadır.

Örnek 3.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمانِكُمْ وَلكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِما عَقَّدْتُمُ الْأَيْمانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعامُ عَشَرَةِ مَساكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ ذلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمانِكُمْ

> *"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur."*[365]

Yemin eden bir kimsenin eğer bu yemini tutamazsa kefaretinin on fakiri doyurmak ya da on fakiri giydirmek olduğunu açıklayan yukarıdaki ayetle ilgili

[362] Ali b. Âdem b. Musa el-İtyûbî el-Vellevî, *Ẕaḫîretü'l-ʿuḳbâ fî şerḥi'l-Mücteba*, Daru'l-Mirac, Riyad, 2003, c. 30, s. 371.
[363] el-İtyûbî el-Vellevî, a.g.e., c. 30, s. 371-372.
[364] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 266.
[365] Maide, 4/89.

tefsirde, Hz. Âişe'den bir rivayetin nakledildiğini görmekteyiz. Hz. Âişe, bizzat Hz. Peygamber'den naklettiğini söyleyerek ayette geçen (أَوْ كِسْوَتُهُمْ) *"ya da giydirsin"* ifadesiyle kastedilenin, on fakiri giydirmek ve giysi olarak *"fakirin tüm bedenini örten bir giysi"*[366] olması gerektiğini iki defa tekrarlayarak vurgulamıştır.[367] Giysi olarak yalnızca üst bedenini ya da yalnızca alt bedenini giydirmenin fakiri giydirmekten sayılamayacağını dolayısı ile yemin kefareti olarak caiz olmayacağını anlamış oluyoruz.

Fıkhî konulardan olan yemin ve yemin kefareti hakkında Şevkânî Hz. Âişe'nin üç rivayetini nakletmektedir. Hz. Âişe, yeminin basit bir şey olmadığını iyiliklere siper yapılmamasını, Allah'ın adı anılırken dikkatli olunması gerektiğini bununla beraber alışkanlıkla yapılan, şaka yoluyla yapılan ve içinde şüphe olan yeminlerin lağv (boş) hükmünde olduğunu açıklamaktadır. Lağv yeminlerin ise kefaret gerektirmediğini, bir yeminin kefaret gerektirebilmesi için ancak kasıtla ve bilerek edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Son rivayetinde de yemin kefaretinin bölümlerinden olan "elbise giydirmek" kısmını açıklamakta ve giysinin tüm bedeni örten bir tarzda olması gerektiğini ifade etmektedir.

3.3. Hz. Peygamber'in Hanımlarıyla İlgili Rivayetleri

3.3.1. İfk Hadisesi[368]

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra Medine'de, dışı dost fakat içi düşman olan kimselerden (münafıklardan) oluşan bir grup ortaya çıkmıştı. Bu grup siyasi sebeplerle özellikle Hz. Peygamber'e en çok destek olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e düşmanlık beslemekteydi. Dolayısıyla Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'yı lekeleyerek en yakın dostlarıyla ve ailesiyle Hz. Peygamber'in arasını açıp onu yalnız bırakmayı tasarlıyorlardı. Bu sebeple bu iki değerli hanıma bazı saldırılarda bulunmuşlardır.[369] Bu çirkin saldırılardan biri de "İfk Hadisesi" adıyla da bilinen,

[366] Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, C. 3, s. 153.
[367] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 2, s. 84.
[368] İfk Hadisesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Âişe Abdurrahman Bintüş'Şatı´, a.g.e., C. 1, s. 261-268; Nabia Abbot, *a.g.e.,* s. 47-53; Şiblî, *Büyük İslam Tarihi*, C. 3, s. 312-319.
[369] Nedvî, *Âişe*, s. 97; Şiblî, a.g.e., C. 3, s. 312-316.

Hz. Âişe'ye atılan iftiradır. Bu olayın Hz. Âişe'yi çok üzdüğü hatta ağlamaktan hasta olduğu rivayet edilmektedir. Çünkü dünyada en kıymetli şey şüphesiz şereftir. İnsanın şerefine, onuruna yapılan ufak bir ima bile insanı derinden yaralamakta, incitmekte ve üzmektedir.

Olay hicretin altıncı senesinde Beni Mustalik gazvesi dönüşünde gerçekleşmiştir. Hz. Âişe bu seferde Hz. Peygamber'e eşlik etmiştir. O doğal ihtiyacını karşılamaktan döndüğünde kız kardeşinden ödünç aldığı gerdanlığı düşürdüğünü fark etmesiyle onu aramaya gitmiştir. Fakat döndüğünde kafilenin onun yokluğunu fark etmeden gittiğini anlayıp geri dönüp onu almak için geleceklerini bildiği için örtüsüne bürünerek orada beklemiştir. Saffan b. Muattal kafilenin gerisinden gelen unutulan bir şey varsa toparlayan muhacirden bir gençti. Hz. Âişe'nin bulunduğu yere gelince onu tanımış ve devesine bindirerek kafileye ulaştırmıştır.[370] Bu olay, herkesin başına gelebilecek sıradan bir vaka olmasına rağmen aynı zamanda da münafıkların elebaşı olan Abdullah b. Übey'in de fitne çıkarmak için kolladığı bir fırsattır. Nitekim Abdullah b. Übey b. Selûl ve destekleyicileri, Hz. Âişe'ye iftira atmış ve bunu herkese yaymışlardır.[371] Kısaca bahsettiğimiz ifk hadisesinde Hz. Âişe'ye atılan iftiranın yalan olduğu, Hz. Âişe'nin masum olduğu Nur suresinde açıklanmaktadır.

Örnek 1.

إِنَّ الَّذِينَ جاؤُ بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذابٌ عَظِيمٌ

> *"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."*[372]

[370] Nedvî, *Hz. Âişe*, s. 99.
[371] Buhârî, Şehâdât, 15, 30; Cihâd, 64; Meğâzî, 11, 34; Müslim, Tevbe, 56.
[372] Nur, 24/11.

Müslüman topluluğunun iftira olarak kabul ettiği, ayette geçen ifk hadisesi mü'minlerin annnesi Hz. Âişe hakkındadır. İfk'in ne demek olduğunu bu ayetlerde bizzat Allah izah etmiştir. Çünkü ifk Hz. Âişe'nin bilinen halinin hilafına olan bir durumdur. Hz. Âişe onuru ve şerefli soyu sebebiyle bu iftirayı hiç hak etmemekle birlikte, bilakis övgüye layık bir konumda bulunmaktadır. İfk'in çirkin ve apaçık yalan olduğu gerçeğiyle yüzleşen bu müfterî topluluk çok geçmeden bundan dönmüşlerdir. Burada iftirayı atanlardan kasıt münafıkların elebaşı olan Abdullah b. Übey b. Selûl, Zeyd b. Rafaa, Hasan b. Sabit, Mistah b. Üsâse, Hamne b. Cahş ve onlara yardım eden topluluktur.[373]

Bu konuda asıl mesele iftira atılmasıdır. Ayette geçen "bu iftirayı kendiniz için şer saymayın" ifadesindeki "şer", görünüşte olumsuz gibi olsa da aslında sizin için şerrinden daha fazla hayır içeren bir menfaati, yani cenneti temsil etmektedir. Ayrıca iftiradan dolayı çekilen üzüntülerle kazanılan sevap da büyük bir hayır anlamı taşımaktadır. Bu ayet Hz. Âişe özelinde tüm iffetli mü'min hanımlara iftira atanlara hitap etmektedir. İftira atanlar, bu büyük günahı işlemeleri nedeniyle hem dünyada hem de ahirette ağır bir azaba müstahak olurken, bu azab işledikleri günahların bir karşılığını ve kibir ile yüz çevirmelerinin sonucunu teşkil etmektedir.

Kendisinden yüz çevrilerek bu büyük azaba düçar olan ve kazif haddiyle cezalandırılan kişi ya da kişilerin kimliği hakkında pek çok ihtilaf bulunmaktadır.[374] Ancak biz bu kişilerin kimler olduğu konusunda Hz. Âişe'den gelen rivayetle yetineceğiz. Hz. Âişe: "Özrüm (iffetim)le ilgili ayet inince Hz. Peygamber kalktı ve bu ayetleri okudu ve minberde olduğu halde iki adam ve bir kadın için hadlerin vurulmasını emretti. O kişiler; Hasan b. Sabit, Mistah b. Üsâse ve Hamne bint Cahş idiler.[375]

Tefsirde bu hadisin aynısı olan bir rivayet daha nakledilmiş ve hasen olduğu söylenmiştir. Hz. Âişe'den gelen bir diğer rivayete göre bu büyük günah işleyen

[373] Bu topluluğun 10 ila 40 ya da 3 ila 10 ya da 10 ila 15 kişiden oluştuğu hakkında farklı rivayetler vardır. Bkz. Şevkânî, *Fethu'l- Kadîr*, C. 4, s. 14-15.
[374] Detaylı bilgi için bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 15.
[375] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 15.

kişi, Abdullah b. Übey b. Selül'dür. Urve'den de aynı içerikte bir hadis daha nakledilmiştir. "Şevkânî ifk hadisesini başlatan Abdullah b. Übey'e had uygulanmadığını, bunun ise ahirette daha büyük bir azaba uğraması için ve haddin işlemiş olduğu günahına kefaret sayılmaması için olduğunu" söylemiştir.[376]

Şevkânî ifk hadisesi hakkında Hz. Âişe'nin beş rivayetini nakletmekle birlikte yedi yerde de konuyla ilgili adını zikretmek suretiyle bu konuyu geniş bir biçimde ele almıştır.

Hülâsa ayette Hz. Âişe'ye iftira edildiği anlatılmakla birlikte insanın başına gelen ve şer gibi görünen olayların, hemen şer sayılmaması gerektiği aslında karşılığının büyük sevap ve cennet olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla aslında faydasının zararından büyük olabileceği açıklanmaktadır. Aynı zamanda bizim hayır gördüklerimizin de bazen zararının menfaatinden daha büyük olabileceği açıklanmaktadır ki; nitekim burada iftira edenlerin zararlarının karlarından büyük olduğu vurgulanmaktadır.

Örnek 2.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır."[377]

Şevkânî, ifk hadisesi hakkında inen bu ayetin hass mı yoka amm mı olduğu konusundaki ihtilaflara geniş bir biçimde yer vermiştir. Sahabenin bazısı "Hz. Âişe'ye has olarak inmiştir" derken bazısı "Abdullah b. Übey hakkında inmiştir" demekte, bazısı ise Hz. Âişe ve diğer Peygamber hanımları hakkında inmiştir (diğer mü'min erkek ve mü'min kadınlar bunun dışındadır) demektedir. O halde kim Peygamber hanımlarına iftira ederse onun tövbesi yoktur, ancak diğer mü'min

[376] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Gös. yer; Buhârî, Şehâdât, 15, 30; Cihâd, 64; Meğâzî, 11, 34; Müslim, Tevbe, 56.
[377] Nur, 24/ 23.

kadınlara iftira ederse ayette geçen *"tevbe edenler"*[378] hitabının gereğince bunun tövbesi vardır diye rivayet etmekte ve devamla aslında burada kast edilenin "bu konuda ısrar eden iftiracı" olduğu vurgulanmaktadır.

Şevkânî, tüm bu görüşleri bildirdikten sonra rivayetlerin sonunda genel görüşün ayetin umuma şamil olduğu yani iffetli kimselere iftira atma işinin genele haiz olduğu, bununla beraber tüm iftira atanlar ile iffetli olduğu halde tüm iftira atılan (kadın ve erkekleri) ları kapsadığını bildirmiştir. Daha sonra hususen Hz. Âişe'ye iftira atan münafıkların elebaşı Abdullah b. Übey ve bu suça katılan Mekkeli müşriklerin mel'un olduklarını dünya ve ahirette büyük bir azaba uğrayacaklarını açıklamıştır.[379] Onun ayette geçen "gafildir" lafzı hakkındaki açıklaması ise şu şekildedir: "Onlar öyle kadınlardır ki fahiş olan o şeyden gafillerdir yani değil o işi yapmak akıllarının ucundan dahi böyle bir şey geçmez dolayısıyla bu ifade onların ne derece temiz ve iffetli olduklarına delalet etmektedir" demek istenmiştir.[380]

Ayetten anladığımız, Hz. Âişe'nin değil böyle bir cürmü işlemek, aklına bile getiremeyecek kadar temiz ve iffetli oluşu, ona bu iftirayı atanların ebediyyen lanetlendiği ve böyle bir iftiranın lanetli bir iş olduğudur. Ayet özelde Hz. Âişe, Saffan b. Muattal ve Abdullah b. Übey b. Selûl hakkında inmiş olsa da umuma şamildir. Buradan anlaşılan temiz ve iffetli kadın-erkek kim olursa olsun onlara iftira atmak çok büyük bir iştir, tövbe edilmezse dünya ve ahirette büyük azap kendilerini beklemektedir. Bu konuda Şevkânî'nin bu derece titiz davranması ve bu kadar kapsamlı olarak rivayetleri ele almasının altında onun selefî[381] görüşünün yattığını düşünmekteyiz. Zira onun sahabe ve özellikle Ehl-i beyt hakkında ne kadar hassas olduğu kaynaklarda yer almaktadır.[382] Müfessir bu ayetle ilgili Hz.

---

[378] Nur, 24/5.
[379] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 20; Buhârî, Şehâdât, 15, 30; Cihâd, 64, Meğâzî, 11, 34; Müslim, Tevbe, 56.
[380] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 20; Buhârî, Şehâdât, 15, 30; Cihâd, 64; Meğâzî, 11, 34; Müslim, Tevbe, 56.
[381] Selef; "Kronolojik olarak sahâbe, tabiûn ve onların yolunu takip eden İslâm âlimleri"dir." Bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmî Kelam*, haz. Sabri Hizmetli, Umran Yay, Ankara, 1981, C. 1, s. 61.
[382] Yakup Bıyıkoğlu, Kur'an'ın Selefî Yorumu, s. 151; Eyyüp S. Kaya-Nail Okuyucu, "Şevkânî" mad. *DİA*, C. 39, s. 22-28.

Âişe'nin üç yerde ismini zikretmekle yetinmiş ve bizzat Hz.Âişe'den rivayet nakletmemiştir. Ancak konuyu ele alış tarzı Hz. Âişe'ye olan saygısını ve tutumunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple çalışmamızda bu ayetle ilgili açıklamalarına yer verilmiştir.

Örnek 3.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

> *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır."*[383]

Müfessir, bu ayette ifk hadisesiyle alakalı olarak kullanılan Tayyib ve habis lafızlarını şu şekilde ele almıştır. Habis kavramını, zina ile ilişkilendirerek; "zina eden kişi ancak bir zanî ile nikâhlanabilir" demektedir. Tayyib kavramını da iffet lafzıyla ilişkilendirerek; "iffetli kişi ancak iffetli bir kişiyle nikâhlanabilir" diye açıklamaktadır. Aynı zamanda habis lafzının "zem" ifade eden bir iftira olduğu ve Hz. Âişe'ye atıldığını, ancak Allah tarafından onun (atılan bu iftiralarla kirletilemeyecek kadar temiz olmasının) "medh" edilmesiyle reddedildiğini belirtmektedir.[384]

Ayette, "Müberraûne" lafzının, "Hz. Peygamber'in zevcesi Hz. Âişe'ye delalet ettiğini söyleyenler olduğu gibi, "Hz. Peygamber, Hz. Âişe ve Saffan b. Muattal"dır" diyenler de olmuştur. Burada "Müberra" lafzının muhatabı için ifade ettiği mana; "büyük bir mağfiret, insanların iftira sözlerinden temize çıkma ve kerim bir rızık olarak cennetin vaad edilmesidir."[385]

İfk hadisesiyle alakalı Hz. Âişe'den gelen bir başka rivayettede; daha önce belirttiğimiz gibi Mistah b. Üsâse, Hz. Âişe'ye zina isnadında bulunmuştur. Hz.

---

[383] Nur, 24/26.
[384] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 21.
[385] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös. yer.

Âişe'nin iffetiyle ilgili nâzil olan bu ayetlerin gelmesiyle Hz. Ebû Bekir her zaman yardımda bulunduğu akrabası Mistah'a artık iyilikte bulunmayacağına dair yemin etmiştir. Fakat daha sonra *"...iyiliklerinize yeminlerinizi siper etmeyin,"*[386] ayeti gelince Hz. Ebû Bekir bu yemininden dönmüştür" diye nakledilmiştir.[387]

İbn Zeyd'den gelen bir başka rivayet de, Hz. Âişe'nin münafıklar tarafından atılan iftiradan Allah tarafından temize çıkarıldığı yönündedir. Şöyle ki; Münafıkların elebaşı Abdullah b. Übey habistir, bununla birlikte Hz. Âişe'ye iftira etmekle habislerin en önde geleni olmuştur.[388]

Rasûlullah (s.a.s) en temizdir. Hz. Âişe'de tayyibtir, bununla beraber bu ayetin gelmesiyle temiz ve tayyip olduğu daha da vurgulanmaktadır. Çünkü Allah onlar hakkında *"İşte onlar Müberraûne.."* (bu anlattıklarınızdan uzaktırlar bilakis tertemizdirler)[389] buyurmaktadır. Bu ayetlerle Hz. Âişe'nin, bu iftiracıların iftiralarından uzak ve berî olduğu kanıtlanmaktadır.

Hz. Âişe'den gelen başka bir rivayette de: "Benim özrüm gökten indi, ben iyi ve iyilikten yaratıldım. Bana mağfiret ve büyük bir ecir vaad edildi." dediği nakledilmiştir.[390]

Ayette temiz kadınlar, temiz erkeklere denmesiyle temiz olduğundan kimsenin şüphe duymadığı Hz. Peygamber'in, elbette hanımının da temiz olduğu vurgulanmaktadır. Hz. Âişe de özrü (onun bu iftiralardan uzak olduğunu açıklayan), olan bu ayetleri kastederek "Benim özrüm gökten indi" diyerek haklı olarak övünmüştür. Yine bu ayetin inmesiyle; kızına iftira atmak suretiyle en sevdiği dostu olan Hz. Peygamber'in ve kendisinin canını yakan akrabasına "artık yardım etmeyeceğim" demesinin üzerine ihtar edilen Hz. Ebû Bekir, bu yemininden dönmüştür.

---

[386] Bakara, 2/224.
[387] İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1971, C. 3, s. 302; El- Vakıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî, e*r-Ridde ve'd-dâr Kitabu'l-Megazi*, Thk. Marsden Jones, London 1966, C. 1, s. 404.
[388] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 23.
[389] Nur, 24/26.
[390] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer; Buhârî, Şehâdât, 15, 30; Cihâd 64, Meğâzî 11, 34; Müslim, Tevbe 56.

Buradan anlaşılan her koşulda, hatta en mukaddesine iftira atanlara karşı dahi olsa, hiçbir zaman iyilik yapmaktan vaz geçmemek gerektiğidir. Bize göre Şevkânî, Hz. Âişe'ye olan hürmetinden ve saygısından dolayı bu konuyu çok teferruatlı bir biçimde ele almıştır. Çünkü Şevkânî, Hz. Peygamber'in hanımlarını da Ehl-i beyt'ten[391] kabul etmekte ve onların mukaddes olduklarını düşünmektedir.[392]

3.3.2. Tahyir

Hz. Peygamber'in hanımlarının içinde emirlerin ve reislerin kızları bulunmaktaydı, bunlar babalarının ya da eski kocalarının evlerinde bolluk ve refah içinde yaşamaktaydılar. Medine'de Müslümanların durumları düzeldikten sonra her taraftan mallar, erzaklar, ganimetler buraya gelmekte, insanlar müreffeh bir biçimde hayatlarını sürdürmekteydiler. Bununla birlikte hane-i saadetin mazbut hayatında herhangi bir değişiklik olmadığından Hz. Peygamber'in hanımları da diğer insanların kavuşmuş oldukları bu refaha binaen kendilerinin de nafakalarının yükseltilmesini Rasûlullah (s.a.s)'dan talep etmekteydiler. Hz. Peygamber, bu

---

[391] *"Ehl-i beyt: "Ev halkı" anlamına gelmekte, ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunlarını ve yakın akrabalarını kapsamaktadır. Hz. Peygamberin aile fertleri için kullanılan bir tabirdir."* Hz. Peygamberin Ehl-i Beyt'ine kimlerin dâhil olduğu hakkında İslam âlimleri arasında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden (Ahzab,33/33) ayeti bazında iki görüş mevcuttur. İlk görüşe göre; İbn Abbas gibi ehl-i beyt kapsamına sadece hanımları dâhildir diyenler zira "Ehl-i beyt ayeti onlar hakkında inmiştir" demektedirler. İkinci görüş ise, söz konusu ayet hanımları hakkında inmiş olmakla birlikte ayette müzekker zamiri kullanıldığı için bu tabirin, Hz. Peygamberin bütün çocuklarını, bütün torunlarını, bütün akrabalarını ve benî Haşîm'i kapsayacak geniş bir kavram olduğu görüşündedirler. Bazı rivayetlerde de Hz. Peygamber, Zeynep ile evlendiği gün Bütün hanımlarının odalarını dolaşmış ve *"Allah'ın selamı sizin üzerinize olsun ey Ehl-i Beyt"* buyurarak onların "Ehl-i beyt" olduğuna işaret etmiştir (Buhârî, Tefsir, 33/8). Ehl-i Beyt hakkında inen Ahzab suresinin ilgili ayetleri Ümmü Selemenin odasında inmiştir. Peygamber (s.a.s) orada bulunan Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak *"Allah'ım bunlar benim ehl-i beyt'imdir, onları günahlarından temizle"* diye dua etmiştir…(Tirmizî, Menâkıb, 31) hadisine dayanarak Hz. Peygamber'in ehl-i beytinin sadece Hz. Ali ve ailesine mahsus bir kavram olduğunu kabul etmişlerdir. Daha fazla bilgi için Bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 278-279; Mustafa Öz, "Ehl-i beyt", *DİA,* C. 10, s. 498-501.

[392] Şevkânî, Ehl-i beyt kavramını ele alırken sadece ayet ve sadece hadisin dayanak olarak alınmasının eksik ve hatalı olacağını belirtmiş ve her ikisini de birlikte düşünülmesinin en doğru olacağını dolayısıyla Ehl-i beyt'e Hz. Peygamberin hanımlarının, Ali, Fâtıma ve torunlarının dâhil olduğu kapsamlı olan görüşü benimsemiştir. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*; C. 4, s. 323.

durumun olamayacağını onlara söylemesine rağmen bu taleplerinde ısrarcı davranmaları sebebiyle bir ay süreyle onlardan ayrı kalmıştır.[393]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْواجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَياةَ الدُّنْيا وَزِينَتَها فَتَعالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَراحاً جَمِيلاً (28) وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِناتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً (29)

"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır."[394]

Bunun üzerine yukarıdaki ayetlerin nazîl olmasıyla Hz. Peygamber'in zevcesi olan bu hanımlar, diğer insanlardan farklı olarak, dünya hayatının geçici zevklerinden kendilerini uzak tutmakla mükellef birer fazilet ve feragat timsali oldukları için, iki seçenekten birini seçmekte muhayyer bırakılmışlardır.[395] Böylece seçeneklerin ikisini bir araya getirmemek kaydıyla ya Hz. Peygamber ve ahiret yurdunu tercih ederek hane-i saadette kalacaklar ya da dünyayı seçerek Hz. Peygamber'den ayrılacaklardır. Tefsirde ahiret yurdundan maksadın cennet ve nimetleri olduğu, Allah'ın onlar için salih amelleri ve ihsanları karşılığında büyük bir ecir olarak hazırladığı açıklanmaktadır.[396]

Fethu'l-Kadîr'de tahyirin keyfiyeti hakkında ulemanın ikiye ayrılarak ihtilaf ettiği bildirilmektedir. Hz. Âişe'nin de görüşü olan birinci görüşe göre "tahyir"; Allah'ın izniyle Hz. Peygamber'in zevcesi olarak kalmak ya da boşanma hususunda muhayyer bırakılmaları veya kalmak ve talak arasında seçim yapmalarıdır. Hz. Ali'nin de içinde bulunduğu ikinci görüşe göre ise tahyir; "Hz. Peygamber'in hanımlarının dünya ve ahiret arasında muhayyer bırakılmalarıdır. Yoksa evli kalmak ya da boşanmak konusunda muhayyer bırakılmak değildir" diyerek tahyirin daha derin bir manası olduğunu vurgular niteliktedir. Şevkânî, Hz.

[393]Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 317; Nedvî, *Hz. Âişe*, s.116; Âişe Abdurrahman, *Rasûlallah'ın Hanımları ve Annesi*, C. 1, s. 277; Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayat, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslam Tarihindeki Rolü*, s. 152.
[394] Ahzab, 33/28-29.
[395] Müslim, Talak, 29.
[396] Âişe Abdurrahman, a.g.e., C. 1, s. 278.

Âişe'nin görüşü de olan ilk görüşü tercih ettiğini belirterek konu ile alakalı Hz. Âişe'den bir hadis nakletmiştir: *Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.s) bizleri onu seçmemiz ya da ondan ayrılmamız hususunda muhayyer bırakarak, söz konusu olan talak seçimimizde ailelerimize danışmadan acele davranmamamızı söyledi. Çünkü burada ifade edilen talak mücerred bir talak değildi."* diyerek devamında da aslında grubun boşanmasını seçmeyerek onu seçmesini istediği halde motive olmaları ve onları desteklemek için bir kinaye olduğunu bildirmektedir. Bununla beraber *"eğer kalmayı seçerlerse evli kalır, boşanmayı seçerlerse boşanırlar"* demektedir.[397]

Hz. Peygamber daha önce de belirttiğimiz gibi hanımlarıyla bir ay ayrı kalmıştır. Bu süre zarfında sahabe de bu duruma -Hz. Peygamber'in yalnız kalmasına ve hanımlarının onu üzmüş olmasına ve münafıkların da artık mutlak bir talak gerçekleşti diye fitne çıkarmalarına- çok üzülmüşlerdir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer onun yanına girmek için teşebbüste bulunmuşlar, en sonunda da Hz. Ömer buna muvaffak olmuş ve bu ayrılığın sebebini ve bunun bir boşama olmadığını öğrenmiştir. Bunun üzerine *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Âişe'nin yanına gelerek ona vurduğu nakledilmektedir.[398]

Hz. Âişe'den nakledilen bir rivayette de Allah Rasûlü'nün: *"Sizin için ailenize danışmadan (karar vermekte) acele etmemenizi seveceğim bir şey hatırlıyorum" ben de o nedir? diye sorunca bana "Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını…"*[399] Ahzab suresinin 28. ayetini okuyunca,

> *Hz. Âişe: "Benden bu konuda ebeveynimden izin almamı mı istiyorsun, bilakis ben Allah ve Rasûlü'nü seçiyorum ve senden diğer hanımlarına seni seçtiğimi söylememeni istiyorum" deyince Hz. Peygamber: "Muhakkak ki Allah beni zorlaştırıcı ve uzlaşmaz bir biçimde değil lakin öğretici ve müjdeleyici olarak gönderdi, eğer onlardan biri bana bunu sorarsa hemen söylerim,"*

---

[397] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 318; Buhârî, Tefsîr, 4-5, Müslim, Talak, 29.
[398] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s.323, Buhârî, Tefsir, 4-5; Tefsîr, , Müslim, Talak, 29.
[399] يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْواجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَياةَ الدُّنْيا وَزِينَتَها فَتَعالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَراحاً جَمِيلاً

demiştir. Yine Hz. Âişe'den gelen benzer bir rivayette de ilave olarak, Hz. Peygamber'e hanımlarını muhayyer bırakması emredilince; ilk olarak kendisinin yanına geldiğini, ilk ona sorduğunu bildirmektedir. Rivayetin devamında ebeveyninin ona ayrılmasını emretmeyeceğini bildiği halde onlara sormadan tereddütsüz bir biçimde seçim yapmasından, Rasûlullah'ın (s.a.s) hoşnut olduğunu ve diğer hanımların da aynı şekilde davrandığını söylediği nakledilmektedir.[400]

3.3.3. Hz. Peygamber ve Ailesine Hürmet

Örnek 1.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلاَّ أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلى طَعامٍ غَيْرَ ناظِرِينَ إِناهُ وَلكِنْ إِذا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذلِكُمْ كانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَراءِ حِجابٍ ذلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

> *"Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temizdir."*[401]

Tefsirde ayetin sebeb-i nüzûlünün Hz. Zeynep'in velîme[402] yemeğine gelen bir adam hakkında olduğu belirtilerek; "Hz. Peygamber'in evine izinsiz gelinmemesi, sadece seslenmenin bir izin sayılamayacağı ve eğer yemek için davetliyseniz yemek yedikten sonra oyalanmadan çekilmeniz gerekir," denilmektedir. İlaveten "eğer siz zaten böyle bir oyalanma ile Hz. Peygamber'e

[400] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 323; Buhârî, "Tefsîr", 4-5, Müslim, Talak, 29.
[401] Ahzab, 33/53.
[402] Velîme; Toplantı ve merasimlerde özellikle düğünde misafirlere verilen yemektir. Özellikle Hz. Peygamber bütün evliliklerinde davetlilere ikramda bulunmuştur. Buhârî, Nikâh, 68; Rahmi Yaran, "Düğün", DİA, C. 10, s. 16-18.

eziyet vermiyorsanız bu ayet buna dikkat edilmesi için bir tembihtir," denilerek Hz. Peygamberi evinde ziyaret etmek için gerekli olan edep açıklanmıştır.[403]

Bu ayette konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in hanımlarıyla konuşmak isteyen mü'minler için "onlara soru sormak istediğinizde aranızda bir örtü ya da perde bulunsun bu kalplerin sâlim olması açısından daha hayırlı olacaktır" şeklinde ele alınarak edeben takınılması gereken tavırdan bahsedilmiştir.[404]

Şevkânî, bu ayetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili Hz. Âişe'den bir rivayet nakletmektedir. Hz. Âişe: "Peygamber hanımları geceleyin "menasığ" denilen geniş bir platoya çıkarlardı. Hz. Ömer'in bundan dolayı Hz. Peygamber'e senin hanımlarından dolayı utanıyorum (sakınıyorum)" dediğini açıklamıştır. Rivayetin devamında Hz. Sevde'nin bir gece dışarı çıktığında, ki o uzun boylu bir hanımdı, Hz. Ömer örtüsüne bürünmesi kastıyla ona sesini yükselterek "biz seni tanıyoruz ey Sevde!" diye seslenmesinin ardından bu ayet nazîl oldu." dediği bildirilmektedir. [405]

Bu rivayetinde Hz. Âişe herhangi bir yorum ya da fikir beyan etmeksizin doğrudan aktarım yaparak, ayetin sebeb-i nüzûlünü nakletmekte; Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in hanımlarını nasıl sakındığını ve Hz. Sevde ve Hz. Ömer arasında vuku bulan hadiseyi anlatmak suretiyle hicab ayetinin sebeb-i nüzûlünü beyan etmektedir.

Örnek 2.

وَما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذلِكُمْ كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيماً

"Allah'ın Rasûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır."[406]

[403] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 4, s. 343.
[404] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 342.
[405] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 344.
[406] Ahzab, 33/53.

Bu ayet sahâbeden bir adamın Peygamber hanımlarından bazılarını Hz. Peygamber'den sonra nikâhlayacağını söylemesi üzerine inmiştir. Şevkânî'nin naklettiğine göre bu kişi Talha b. Ubeydullah isimli sahâbîdir. Talha: *"Allah Rasûlü (s.a.s) vefat ettikten sonra Hz. Âişe ile evleneceğim"* demesinin üzerine bu ayet nazîl olmuştur. Tefsirde aynı rivayet üç yerde zikredilmiş, bir yerde de *"Hz. Âişe veya Ümmü Seleme"* hakkında olabileceği nakledilmiştir.[407] Hz. Peygamber bunu duyunca üzülmüş ve ayet bunun üzerine inmiştir.[408]

Bu ayet Müslümanlara Hz. Peygamber ve hanımlarına karşı nasıl davranmaları gerektiğini gösteren birtakım kuralları ve edepleri öğretmektedir. Ayetin ilk bölümünde Allah Rasûlü (s.a.s)'nün evine gelirken çağrılmadan ya da izin almadan gelinmemesi gerektiğini, evine davet edilse bile gereksiz yer oyalanmadan işleri bitince kalkmaları gerektiği bildirilmektedir.

Ayette önce Hz. Peygamber'in eşleriyle konuşurken perde arkasından konuşmalarının tembihlenmesi daha sonra da Hz. Peygamber'in hanımlarının ümmetin erkeklerine ebediyyen mahrem olduğunun açıklanması, böylece Hz. Peygamber'in zevceleri onların annesi sayıldığı için onlarla evlenmelerinin helal olmadığı beyan edilmektedir. Konu ile ilgili Hz. Âişe'den gelen sebeb-i nüzûle dair rivayette onun sadece olayı anlattığını başka bir açıklama ya da yorumda bulunmadığını görmekteyiz.

3.4. Ahvâl-i Şahsiyye İle İlgili Rivayetleri

Fıkıhta doğum, ölüm, ehliyet, velâyet, vesâyet, evlenme, boşanma, nesep ve miras gibi durumlar kişinin şahsî ahvalini oluşturmaktadır.[409] Şevkânî de bu hususta Hz. Âişe'den nakillerde bulunmuştur. Bu başlık altında mezkûr tefsirde ahvâl-i şahsiyye ile ilgili bazı rivayetler ele alınmaktadır.

---

[407] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. 4, s. 344; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/644.
[408] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c.4, gös.yer; Sûyûtî, *a.g.e.,* gös.yer.
[409] Mehmet Âkif Aydın, "Ahvâl-i Şahsiyye", DİA, C. 2, s. 192.

3.4.1. Tesettür

وَقُلْ لِلْمُؤْمِناتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبائِهِنَّ أَوْ آباءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنائِهِنَّ أَوْ أَبْناءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَواتِهِنَّ أَوْ نِسائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلى عَوْراتِ النِّساءِ وَلا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

> *"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zîynet (yer) lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Ziynetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler.*[410]

Fethu'l-Kadîr'de mü'min hanımların ziynetlerini göstermemesini, başlarını örtmesini ve hanımların mahrem yakınlarını açıklayan bu tesettür ayeti hakkında Hz. Âişe'den dört rivayet nakledilmektedir. Rivayetlerin ilki ayette "gösterilmemesi emredilen zîynetin mahiyeti hakkında Hz. Âişe'ye soru sorulduğu onun da cevaben; ellere takılan yüzük kollara takılan bilezik, ayak bileğine takılan halhal gibi süs eşyaları ve bedeni örten elbise gibi kıyafetleri ziynet olarak değerlendirdiği" nakledilmektedir.[411]

Tesettür hakkında Hz. Âişe'den nakledilen bir hadiste de; kız kardeşinin üzerinde ince bir elbise varken Hz. Peygamber'in yanına girdiğini Hz. Peygamber'in (s.a.s) ondan yüz çevirerek: *"Ey Esma, bir kadın buluğa erince onun*

[410] Nur, 24/31.
[411] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 31

elleri ve omuzları dışında bedeninin görünmesi uygun olmaz" buyurduğunu nakletmiştir.[412]

Sahâbe hanımlarının Allah'ın emirlerini yerine getirmede nasıl içtenlik ve samimiyetle yaklaştığını gösteren diğer bir rivayetinde de Hz. Âişe'nin: *"Allah ilk muhacir kadınlara rahmet etsin" diyerek başörtüsü ayeti ilk indiğinde onu hemen yerine getirmek adına elbiselerini keserek başlarını örtmek için hımâr (başörtü), yapmışlardır"* dediği nakledilmektedir.[413] Burada sahâbe hanımlarının tesettür ayetini duydukları gibi eve bile gitmeyi beklemeden elbiselerini keserek başlarını örtme konusunda acele etmelerini övmekte, samimiyetlerinden dolayı onlara dua etmektedir.

Tefsirde bu ayetle ilgili Hz. Âişe'den gelen diğer bir rivayette de mü'min kadınların bulundukları ortamda sohbet için, kimlerin yanında ev içi kıyafetleriyle durabileceği açıklanmaktadır. Bu bağlamda erkek mahremleri açıklandıktan sonra kölelerin ve mü'min kadınların yanında da ev içi kıyafetleriyle durabilirler diye izah edilmiştir. Şevkânî, âlimlere göre mü'min olmayan kadınların yanında – mü'min kadınların ev içi hallerini erkeklerine açıklamaktan çekinmeyeceklerinden dolayı aynı namahrem erkeklerde olduğu gibi sakınılması ve ancak tam tesettür ile onların yanında bulunulabileceği belirtilmiştir. Bununla beraber dış elbisesi olmadan yanına çıkılacak kölelerle ilgili olarak, "gayr-i müslim kadınlarla ilgili olan bu hususun köleleri kapsamadığını yani köleler ister müslüman olsun isterse gayr-i müslim olsun onların yanında ev içi kıyafetiyle durulabilir." denmektedir. Tefsirde Hz. Âişe, Ümmü Seleme ve İbn Abbas'ın da içinde olduğu pek çok sahâbînin bu görüşü benimsediği rivayet edilmiştir.[414]

İslam kadının tesettürüne onun onurunu korumak açısından çok önem vermiştir. Hz. Âişe, ayette gösterilmesi yasaklanan ziynetlerin bedene takılan çeşitli takılar olduğunu, bu takıların esas itibariyle ziynet sayılabilmesi için kadın bedenine takılması gerektiğini belirtmiş ve tesettüre aykırı olma sebebini takıldıktan sonra dikkatleri kadına çekmesi olarak açıklamıştır. Müfessir Hz. Âişe'den: *"Kadın giyinmiş olsa da vücut hatlarını belli eden kıyafetlerin tesettürü*

[412] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.
[413] Şevkânî, *Fethu'l Kadîr*, gös.yer.
[414] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.

sağlamayacağından dolayı helal olmayacağını" söylediği bir hadisi nakletmektedir. Bu hususta hiçbir tereddüt bırakmamak için kadınların mahremleri konusunda da İslam, kâfir kadınların tesettürü anlayamayacağından hareketle onları erkek hükmünde kabul etmiştir. Ev ortamı kadınların rahat alanı olduğundan kadın için evinde dışarıda olduğu gibi tam tesettürlü olmak büyük bir külfet olacağı aşikârdır. Bu açıdan kadınların sohbet ederken ya da evine misafirliğe gelmiş akrabalarına hizmet ederken erkek, kadın ve kölelerden kimlerin yanında rahat davranabileceğinin ve ev içi kıyafetiyle bulanabileceğinin açıklanması açısından bu rivayet önem arz etmektedir.

Konu ile ilgili Hz. Âişe'nin de içinde bulunduğu bir grup sahâbenin; yanında tesettür açısından rahat durulabilecek kişilerden olan kölelerin, dini inanışına bakılmaksızın onların mahrem kategorisinde olduğu rivayeti nakledilmektedir. Bu konuyla ilgili tefsirde kâfir kadınların nâmahrem erkek hükmünde olmasının sebebi, onların kadınların fiziksel özelliklerini erkeklerine açıklamaktan imtina etmeyecekleridir. Ayetten anlaşılan tesettür anlayışına ve hassasiyetine sahip olmayan kişilerin yanında kadınların tesettür açısından mümkün mertebe dikkatli olması gerektiğidir.

3.4.2. Karı Koca Arası Sulh

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًاۗ وَالصُّلْحُ خَيْرٌۗ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّۗ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا

"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."[415]

Bu ayette "bir kadın eğer kocasının huysuzluğundan, kendisine surat etmesinden, konuşma ve görüşmesini kesmesi yoluyla ondan yüz çevirmesinden ya da onu boşamasından endişe edip korkarsa, aralarını karşılıklı bir anlaşma ile

[415] Nisâ 4/128.

düzeltmeye çalışmasında ve erkeğinde bunu kabul etmesinde bir günah yoktur" denmektedir. Buradan anladığımız kadın bu anlaşma ile kocasını yeniden kendine çevirmek için; hakkı olan mehrinden, nafakasından, kasm (derece) ve nöbetinde indirim veya özveri yaparak ya da ona bir şey bağışlayarak yapabilmektedir. Bu şekilde yapılan anlaşma ya da bağışlar rüşvet sayılmamaktadır. Bilakis bu şekilde yapılan az bir fedakârlık diğer tarafın sevinmesine ve eşler arasının da düzelmesine vesile olmaktadır. Ayette bu şekilde bir anlaşma yoluna gitmenin boşanmadan daha hayırlı olacağı belirtilmektedir.

Şevkânî, bu ayetin açıklamasında Hz. Âişe'den pek çok nakillerde bulunmuştur. Hz. Âişe, bu minvalde ayetin sebeb-i nüzûlünü açıklamakta, Sevde bint Zem'a kıssasını anlatmakta ve Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamalarını açıklamaktadır.

Tefsirde ayetin sebeb-i nüzûlü hakkında Hz. Âişe'den bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Âişe, ayetin Sevde bint Zem'a kıssası hakkında indiğini söyledikten sonra ayetin tefsiri hakkında: *"Bir adam hanımının yanına pek uğramamakta ve ayrılmak istemektedir, bunun üzerine hanımının: "Beni boşama, benim hakkımda sen serbestsin," demesiyle ayet nazîl oldu"*[416] şeklinde rivayette bulunmuştur. Şevkânî konuyla ilgili Hz. Âişe'nin: *"Sevde bint Zem'a yaşlanınca kendi gününü Âişe'ye hibe etti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s) Sevde için olan günü Âişe'ye taksim etti"* dediği nakledilmektedir.[417] Hz. Âişe'nin ayette geçen "anlaşmayı" bir kadın eşinin onu boşayacağından korkarsa Sevde bint. Zem'a gibi nöbetinden feragat ederek eşiyle anlaşma yapabilir" şeklinde tefsir ettiğini görmekteyiz.

Şevkânî'nin Hz.Âişe'den ravilerini zikretmediği ancak rivayetinin sahih bir senedinin olduğunu belirttiği bir başka rivayet ise şöyledir. Hz. Âişe'nin: *"Allah Rasûlü (s.a.s) hanımlarına adil olmak için günleri onlara taksim eder ve daha sonra da şöyle dua ederdi: "Allahım bu benim onlar hakkında elimde olan kısım,*

[416] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 602.
[417] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.

benim elimde olmayanlarla beni sorumlu tutma,"[418] diye rivayet ettiği nakledilmektedir. Bu rivayette Allah Rasûlü (s.a.s)'in hanımlarına adil olmak için günleri eşit bir biçimde böldüğünü ve akabinde ancak bunu (günleri eşit olarak bölebileceğini) yapabileceğini belirterek, kalbinin sevgisini taksim etmede onu sorumlu tutmaması için Allah'a dua ettiğini görmekteyiz.

Bu açıklamalardan kişinin adil olmada maddi ve elinde olan şeylerden sorumlu tutulabileceğini ancak kalbe söz geçirmenin insanın elinde olmadığını anlaşılmaktadır.

3.4.3. Talak

Örnek 1.

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيم

"Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[419]

*Fethu'l-Kadîr'*de ele alınan bu ayet, cahiliye döneminde bir boşanma yöntemi olarak kullanılan "ilâ"[420] hakkındadır. Bununla kadını baskı altına almayı ve zarar vermeyi amaçlamaktaydılar. Kitap ve sünnette de meşru bir yeri olan îlânın süresi cahiliye döneminde sınırsız olabilmekteyken Kur'an'da dört ay gibi bir süreyle sınırlandırılmıştır.[421] Şevkânî, îlâ hakkında Hz. Ömer'in, "dört ay geçtikten sonra isterse tutar isterse boşar" dediğini açıklamakta ve Hz. Âişe'nin de aynı şekilde bir rivayetinin olduğunu metnini vermeden nakletmektedir.[422] Şevkânî

[418] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 603.
[419] Bakara, 2/227.
[420] "İlâ; lügatte "yemin" manasındadır. İlâ, cahiliyye döneminde talak idi. Araplar ilâyı bir sene ve daha fazla süre hanımıyla temasta bulunmamaya yemin edip sonra bu müddetin bitiminde yemini yenileyerek bu yolla hanıma eziyet vermek kastıyla kullanıyorlardı. İslam bunu değiştirip, bu durumu en fazla dört ay bitmeden hanımına dönerse yeminini bozmuş kabul etmektedir. Ayrıca bu yemini yaparken Allah'ın ismi ya da yemin edilebilen sıfatlarını kullandıysa yemin keffareti vermesi lazım gelir." Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 267.
[421] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 268; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd el-Mevsılî el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl'il-Muhtâr*, 6. Baskı, çev. Celâl Yeniçeri, Şamil Yay. İstanbul 2015, s. 407.
[422] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 269.

bu konuda Hz. Âişe'nin bir açıklamasını ya da yorumunu ele almamıştır. Bununla beraber Hz. Âişe'nin îlâ hakkındaki görüşünün, Hz. Ömer'in rivayetini destekler nitelikte olduğunu açıklamakla yetinmiştir.

Örnek 2.

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

> *"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zâlimlerin ta kendileridir."*[423]

Bu ayet ric'î talak[424] ve boşanma ile ilgili olan muhâlea[425] hakkındadır. *Fethu'l- Kadîr'de* ayetin ilk bölümünde boşama ile ilgili bir rivayet nakledilmekte ve cahiliye döneminde bir adamın karısını boşadıktan sonra eğer bu boşama bin kere bile olsa iddet müddeti bitmeden eşine dönebileceği hatta iddet müddeti geçmiş olsa bile dönebileceği açıklanmaktadır. Daha sonra hanımını boşayan bir adamın ona: *"Allah'a yemin ederim ki seni asla barındırmayacağım ve artık ebediyyen bana helal değilsin"*[426] dediği nakledilmekte akabinde de *"boşanma iki defadır…"*ayetinin nazîl olduğu beyan edilmektedir. Böylece dönüş yapılan talak, iki ile sınırlandırılmıştır. Şevkânî, nakletmiş olduğu bu rivayetin bir benzerini,

---

[423] Bakara, 2/229.
[424] Ric'î talak; bir defa dönüş demektir. Delili de (Bakara, 2/229) ayetidir. Talak ikidir. İki defa olduğu ve kadın iddetinde olduğu müddetçe yeni bir akit olmaksızın evliliğin devam edebileceğini ifade eder. Bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 273.
[425] Muhâlea; "Fıkıhta kadının, belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olmasıyla evlilik bağından kurtulmasını ifade etmektedir. Bkz. Fahrettin Atar, "Muhâlea", DİA, c. 30, s. 399-402.
[426] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 1, s. 275.

metnini vermeksizin Hişam b. Urve tarikiyle Hz. Âişe'nin de rivayet ettiğini ifade etmektedir.[427]

Ayetin son bölümü de karı kocanın karşılıklı anlaşarak evliliği bitirme kararı alması demek olan muhâlea hakkındadır. Tefsirde bu ayetin birbiriyle evli olan Habibe bint. Sehl ve Sabit b. Kays hakkında indiği belirtilmektedir. Rivayete göre "bir sabah Habibe, Hz. Peygamber'e gelerek kendisinin de Sabit'in de artık evlilikleri devam ettirmek istemediklerini söylemiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.s), Habibe'ye "Sabit'in sana mehir olarak verdiği bahçeyi geri verir misin?" diye sormuş, o da kabul edince Sabit'e bahçeyi almasını ve onu boşamasını söylemiştir. Sabit'in bahçeyi almasının üzerine bu ayet nazîl olmuştur. *Fethu'l-Kadîr*'de Amre tarikiyle Hz. Âişe'den de böyle bir rivayetin geldiği nakledilmekte ancak Hz. Âişe'nin rivayetinin metni zikredilmemektedir.[428]

Örnek 3.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[429]

Ayet boşanmanın farklı bir boyutu olan "hülle-tahlil (helal kılma)" hakkındadır. Hülle, erkeğin eşini üç talakla boşadıktan sonra tekrar onunla evlenmesinin helal olması için kadının hülle kastı olmaksızın başka bir erkekle fiili bir evlilik yapması ve normal şartlarda boşanması demektir.[430] Bu nedenle hülle, üç talakta bulunan koca için alçaltıcı bir durum ve çok zor bir süreç olduğundan erkeğe büyük bir cezadır.

*Fethu'l-Kadîr'*de konuyla ilgili Hz. Âişe'nin Rifa'a el-Kurazî'nin hanımı hakkında bir rivayeti nakledilmektedir. Rivayet göre "bu hanım, Hz. Peygamber'e gelerek Rifa'a kendisini boşadıktan sonra Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendiğini

[427] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 275-276.
[428] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.
[429]Bakara, 2/230.
[430] Deteylı bilgi için bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 277; Saffet Köse, Hülle, *DİA,* C. 18, s. 475-477.

ancak aralarında herhangi bir münasebet olmadan boşandığını söylemiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü tebessüm ederek Rifa'a'ya geri dönmek mi istiyorsun?" dedikten sonra "hayır, evlendiğin kişiyle münasebette bulunmadıkça helal olmaz" şeklinde nakledilmiştir.[431]

Tefsirde ayrıca ravileri ve metni verilmeksizin Hz. Âişe'den başka bir tarikle daha bu hadisin rivayet olunduğu nakledilmektedir.[432] Hz. Âişe, ayetle ilgili sadece Hz. Peygamber'den nakilde bulunmuş herhangi bir açıklama ya da tefsir yapmamıştır.

Cahiliye döneminde ve İslam'ın ilk yıllarında "boşama" konularındaki belirsizlik ve sınırlamanın olmayışı erkekler tarafından istismar edilmekte ve kadınlar da bu sebeple mağdur olmaktaydı. Bu bakımdan boşama ve boşanma ile ilgili hükümlerin düzenlendiği bu ayetler, boşamanın ikiyle sınırlanması, anlaşmalı boşanma ve bir erkeğin üç talakla boşadığı eşiyle tekrar evlenebilmesi için eşinin başka bir erkekle yeni bir evlilik yapması gibi talak hükümlerini belirlemesi açısından önemlidir. Tefsirde gözlemlediğimiz kadarıyla Hz. Âişe, talak konusunu açıklayan ayetler hakkında bir tefsirde bulunmamış sadece hadisler naklederek böylesine hassas konuların anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

3.4.4. İddet

Boşanmış ya da herhangi bir sebeple evliliği sonlanmış bir kadının yeniden evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eden iddet kavramı, aile bağını koruyucu ve evlilik kurumunun önemini hatırlatıcı niteliktedir. İddet, ric'î talakta yalnız kocaya, bâin talakta ise her iki tarafa da düşünme imkânı vermenin yanı sıra kadını etrafında oluşabilecek kötü niyetli kişilerden korumak vb. pek çok önemli amaç ve hikmetler taşımaktadır.[433]

Örnek 1.

وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلاثَةَ قُرُوءٍ

[431] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 277; Buharî, Talak, 4.
[432] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös. yer.
[433] Daha detaylı bilgi için bkz. H. İbrahim Acar, "İddet", *DİA*, C. 21, s. 466-471.

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[434]

Fethu'l-Kadîr'de, iddetle ilgili yukarıdaki ayette geçen "kurû" lafzı hakkında âlimlerin ihtilaf ettikleri belirtilmekte bunlardan bir kısmı kurû lafzının; iddet bekleyen kadının "hayız süresidir" derken, Hicaz bölgesi âlimlerinin ise Hz. Âişe'nin sözüne dayanarak ittifakla; "Kur'u lafzının iddet bekleyen kadının temizlik müddetidir (vaktidir)" dedikleri nakledilmektedir.[435] Tefsirde bu rivayetin merfu olduğu belirtilmekle beraber metni verilmemiştir. Bu görüşe göre mana; boşanan kadınlar üç temizlik dönemi beklerler, denmekte ve açıklanan sayı özetlenmiş olmaktadır.[436]

Hz. Âişe'nin *Fethu'l-Kadîr*'de iddetin "temizlik" olduğunu tefsir ettiği ikinci bir rivayeti daha bulunmaktadır.[437] Bu rivayetin metni verilmiş ancak ravileri belirtilmemiştir. Ancak diğer tefsirlere baktığımızda raviler orada zikredilmektedir.[438]

3.4.5. Zıhâr

Zıhâr,[439] Cahiliye döneminde Arapların, hanımlarına ya da hanımlarının akrabalarına kızınca onları cezalandırma maksadıyla kullandıkları bir boşama yöntemidir. Zıhâr, kocanın kendisine haram kılmak maksadıyla karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü evlenmesi yasak olan mahremlerinden birine benzetmesidir.[440] İslam karı-koca için sürekli ayrılık anlamına gelen zıhârı onaylamamış[441] ve ceza olarak zıhâr yapan erkeğe kefaret vermesi hükmünü getirmiştir.[442]

---

[434] Bakara, 2/228.
[435] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 269; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 4, s. 507.
[436] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 270.
[437] Şevkânî, a.g.e., C. 1, s. 272.
[438] Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 4, s. 507-508.
[439] Şevkânî, a.g.e., C. 5, s. 220.
[440] Ahmet Yaman, "Zıhâr", *DİA,* C. 44, s. 387-390.
[441] *"…Zıhâr yaptığınız eşleriniz de analarınız değildir."* ayetiyle zıhâr yoluyla boşamanın İslam tarafından kabul edilmediği belirtilmektedir. bkz. Ahzâb, 33/4.
[442] Mücadele, 58/3; Şevkânî*, Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 221.

وَالَّذِينَ يُظاهِرُونَ مِنْ نِسائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

"Kadınlarından zıhâr yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."[443]

Fethu'l-Kadîr tefsirindeki incelememize göre Hz. Âişe'den zıhâr ayetinin sebeb-i nüzûlüyle ilgili bir rivayet nakledilmiştir. Hz. Âişe'nin bizzat şahit olduğu rivayette[444] "Havle bint. Sâlebe isimli bir kadın eşini şikâyet etmek için Hz. Peygamber'e gelmişti ve şöyle demekteydi:

> *"Yâ Rasûllallah, gençliğimi yedi, karnımı onun için serdim, oysa şimdi yaşlandım ve çocuk doğurma yaşım da geçti. Hal böyle iken o bana zıhâr yaptı." dedikten sonra "Allah'ım sana şikâyet ediyorum." dedi ve ta ki* قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجادِلُكَ فِي زَوْجِها *"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."*[445]

ayetini Cebrâîl indirene kadar bekledi diye nakletmiştir. Bu olayın Hz. Âişe'nin yanında gerçekleştiğini onun şu sözlerinden anlamaktayız: *"Her şeyi işitmesi geniş olan o Allah'ı tenzih ederim ki ne çabuk Havle'nin sözlerini işitti de 'kocası hakkında seninle tartışan ..' ayeti nazîl oldu"*[446] demiştir. Ayrıca Hz. Âişe ayette kast edilen zıhâr yapan kişinin de Evs b. Sâmit olduğunu beyan etmektedir.

3.4.6. Biat

Câhiliye döneminde kadınların toplumdaki yeri statülerine göre belirlenmişti. Hz. Peygamber'e ettikleri biatle hem toplumdaki hemcinsleriyle hem de erkeklerle statü bakımından eşitlenmiş oldular. Kur'ân âyetlerinin bu durumu

---

[443] Mücadele, 58/3.
[444] Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 229-231.
[445] Mücadele, 58/1; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 220.
[446] Şevkânî, a.g.e., C. 5, s. 220; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, gös.yer.

desteklemesi ve Hz. Peygamber'in de kadınların biat'a katılımına değer vermesi, İslâm'ın bu hususta kadınlara bakışını ortaya koymaktadır. "Biat, bir yönüyle kadının bir birey olarak toplumda var olması; dini, siyasi, toplumsal ve bireysel olarak cinsiyet farkını ortadan kaldırması açısından önemlidir."[447] Kadınlardan biat[448] alınmasını emreden aşağıdaki ayet hakkında Şevkânî, Hz. Âişe'nin bir rivayetine yer vermiştir.

يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذا جاءَكَ الْمُؤْمِناتُ يُبايِعْنَكَ عَلى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئاً وَلا يَسْرِقْنَ وَلا يَزْنِينَ وَلا يَقْتُلْنَ أَوْلادَهُنَّ وَلا يَأْتِينَ بِبُهْتانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

> *"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[449]

Rivayet göre Hz. Âişe: *"Rasûlullah (s.a.s) mü'min kadınlar kendisine hicret edince bu ayetle onları imtihan ederdi. Onlardan kim bu şartları söz ile kabul ederse Allah Rasûlü (s.a.s) biatlerini kabul etti ve "Gidin biat ediniz"*[450] buyurmuştur. Hz. Âişe biatin kesinlikle sözle olduğunu şöyle ifade etmekteydi: *"Vallahi, Rasûllulah'ın eli kesinlikle bir kadının eline dokunmadı. Onların biatlerini ancak sözlü olarak kabul etti. Allah'ın emrettiği usulde kadınların biatlerini kabul etti. Onların biatlerini kabul ettiği zaman "Sizin biatiniz bundan ibarettir." buyurmuştur."*[451]

---

[447] Emine Peköz, Hz. Peygamber Döneminde Kadınların Biatı, *Akademik Siyer Dergisi*, Sa. 5, s. 40.

[448] "Türkçede biat olarak kullanılan ancak aslı Arapça'da bey'at olan biat, birinin yöneticiliğini benimsemek olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber döneminde biatlaşma, getirdiği emir ve yasaklarda Hz. Peygambere itaat etme ve bu konuda onunla ahitleşme anlamında kullanılmıştır." Detaylı bilgi için Bkz. Cengiz Kallek, *"Biat",* DİA, İstanbul, 1992, C. 6, s. 124-125.

[449] Mümtehine, 60/12.

[450] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 652; Buhârî, Megazî, 35.

[451] Mümtehine, 60/12; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 259.

Hz. Âişe'den bize gelen bu haberlerden anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber, Mümtehine suresinin yukarıda geçen ayetlerindeki altı konuda kadınlardan biat almıştır.[452] Kadınlardan alınan bu biat esnasında da hiçbir surette onlara temas etmemiş ve biatlerini sözlü olarak almıştır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e en yakın konumda olması hasebiyle biat konusunda ve biatin ne şekilde alındığı gibi hususlarda açıklamalarda bulunarak bu konuda akla gelebilecek meseleleri aydınlığa kavuşturmuştur. Şevkânî, Hz. Âişe'nin bu rivayetini ravilerini zikretmeden, sadece ayet hakkındaki açıklamasını bize nakletmiştir.

Kadınlar, Hz. Peygamber'e ettiği biatle hem farklı statülerdeki hemcinsleriyle hem de erkeklerle aynı mükellefiyet ve haklara sahip olmuşlardır. Bu durum yeni inançlarının kadınları erkeklerle toplumsal olarak eşitlemesi anlamına gelmekteydi. Böylece Müslümanlar kadın-erkek biatin gerektirdiği aynı temel şartlara tabi olmuşlardır. Biatin bir yönüyle dinî ve siyasî açıdan olduğu gibi toplumsal ve bireysel olarak da cinsiyet farkını ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz. Kadınların da Hz. Peygamber'e biat etmek için istekle başvurmaları, onların İslâm toplumu içinde bireysel olarak var olmak ve mümkün olan her konuda erkeklerle eşit irade ve tasarrufa sahip olmak istediklerini göstermektedir. Ayrıca Kur'ân âyetlerinin bu isteği desteklemesi ve Hz. Peygamber'in de kadınların katılımına değer vermesi, İslâm'ın bu hususta kadınlara bakışını ortaya koymaktadır.

3.5. Hz. Peygamber ile İlgili Rivayetleri

3.5.1. İlk Vahiy

Örnek

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

"Yaratan Rabbinin adıyla oku."[453]

[452] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* C. 23, s. 341-344; Buhârî, Tefsir, 60; Talak, 20; Müslim, İmâre, 88.
[453] Alak, 96/1.

Sahâbenin ve müfessirlerin çoğunun görüşüne göre Alak suresi, Kur'an'dan ilk inen suredir. Cumhur, Alak suresinin ilk beş ayetinin Hz. Peygamber'e inen ilk ayetler olduğu hakkında hemfikirdir. Tefsirde Hz. Âişe'nin bu konu hakkında Buhârî ve Müslim'de uzun bir rivayetinin olduğu ve bu hadisin Âişe hadisi diye adlandırıldığı zikredilmektedir. Hz. Âişe'nin bu konudaki açıklamaları gerek hadis ve gerekse tefsir ulemâsının kanaatlerinin oluşması noktasında oldukça önem arz etmiştir.[454] Sahîhayn'da bahsi geçen hadiste Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e ilk inen ayetleri şöyle nakletmektedir:

> *"Bir gün, Hira mağarasındayken ona hak (vahiy) geldi. Melek geldi ve 'Oku!' dedi. O, 'Ben okuma bilmem.' dedi. (Allah Rasûlü yaşadıklarını şöyle anlattı): "Beni tutup gücüm tükeninceye kadar sıktı. Sonra bırakıp tekrar, 'Oku!' dedi. 'Ben okuma bilmem.' dedim. İkinci defa tutup gücüm tükeninceye kadar sıktı. Bırakıp tekrar, 'Oku!' dedi. 'Ben okuma bilmem.' diye cevap verdim. Üçüncü defa tutup gücüm tükeninceye kadar sıktı ve bırakıp şöyle söyledi: 'Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir alaktan yarattı. Oku! Senin Rabbin en Kerim olandır…"*[455] *ayetine kadar okudum."*[456]

Çalışmamızda yapmış olduğumuz tespite göre; Hz. Âişe, açıklamaları ile Kur'an'dan inen ilk ayetlerin Alak suresinin ilk beş ayeti olduğuna işaret etmiştir. *Fethu'l-Kadîr'*de Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in ilk vahiy tecrübesini bize aktardığı, bir rivayeti nakledilmektedir.

3.5.2. Hz. Peygamber'in Ahlâkı

Örnek

---

[454] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 570.
[455] Alak, 96/ 1-5.
[456] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, c. 5, s. 574; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdurrezzâk, *el-Musannef fi'l-ḥadîṣ*, thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyeti'l-Ma'lûmât, Dâru't-Ta'sîl, Mısır 1436, C. 5, s. 21, 9719; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu'l-müsnedü's-Saḥîḥu'l-muḫtasar min umûri Rasûlillâh ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, 1. Baskı, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dârü Tavki'n-Necâti, 1422, Bed'ü'l Vahy, 1; Tefsîru'l-Kur'ân, 356, 357; et-Ta'bîr, 1; Buharî, Bedü'l-Vahy, 3.

وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."[457]

Bu ayette Allah, bizzat Hz. Peygamber'e hitaben onun ahlakını övmekte ve onun ahlakının yüce olduğunu bildirmektedir.

Fethu'l-Kadîr'de, Kalem suresine ait olan yukarıdaki ayete dair Hz. Âişe'den dört rivayet nakledilmektedir. Rivayetlerin ilkinde Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in ahlakının sorulduğu, onun da: "Onun ahlakı Kur'an'dı"[458] dediği nakledilmektedir. Hadiste Ebû'd-Derda, Hz. Âişe'ye gelerek onun ahlakını sormuş o da:*"Onun ahlakı Kur'an'dı"*. Sen *"Andolsun ki yüce bir ahlak üzeresin"*[459]*ayetini okumadın mı?*[460] diyerek cevap verdiği nakledilmektedir. [461] Bu rivayete ilaveten tefsirde Ebû Derda'dan yapılan başka bir nakilde de: "O'nun ahlakı Kur'an'dı" dedikten sonra Hz. Âişe'nin :*"Rasûlullah, Kur'an'ın razı olduğundan razı idi. Ve onun kızdığına kızardı"*[462] dediği naklolunmaktadır. Bu minvalde Said b. Hişam'dan gelen başka bir rivayette de: *"Rasûlullah' tan daha güzel ahlaklı yoktu. Ne zaman ki ashabından ya da ehl-i beytinden biri ona seslense ona cevabı "buyur" olurdu. İşte bunun için Allah "elbette sen yüce bir ahlak üzeresin…"*[463] *ayetini indirdi*[464] dediği nakledilmektedir.

Hz. Âişe'nin söz konusu rivayetleri bu ayet bağlamında değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in ahlakının üstünlüğünün Kur'an'dan geldiği anlaşılmaktadır. Hz. Âişe, açıklamalarında Kur'an okumuyor musun? diye sorarken hem Kur'an ve Hz. Peygamber arsındaki irtibata dikkat çekmekte hem de insanları Kur'an okumaya teşvik ederek aslında onları da bu ahlak ile ahlaklanmaya teşvik etmektedir. Bu bakımdan Hz. Âişe'nin rivayetleri, ayetin açıklanmasında olduğu

---

[457] Kalem, 68/4.
[458] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 319: Müslim, Salatü'l-Müsâfirîn, 139.
[459] Kalem, 68/4.
[460] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s.322.
[461] Müslim, Salatü'l-Müsâfirîn, 139.
[462] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 322; Müslim, Salatü'l-Müsâfirîn, 139.
[463] Kalem, 68/4.
[464] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 322.

kadar Kur'an ve Hz. Peygamber arasındaki irtibatın insanlar tarafından tüm zamanlarda canlı tutulması ve hayata geçirilmesi açısından da önemlidir.

3.5.3. Mi'rac

Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını anlatan mi'rac olayını Şevkânî, Hz. Âişe'den şu şekilde nakletmektedir.

سُبْحانَ الَّذِي أَسْرى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنا

"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir." [465]

Şevkânî, "Hz. Âişe'nin bu rivayeti ile ilgili özel bir açıklamada bulunmamıştır. Bununla beraber çoğunluğun görüşü olan hem beden ve hem de ruhla miraç etmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Buna gerekçe olarak da sahih hadislerde Hz. Peygamber'in Burak'a bindiğinin açıkça bildirilmiş olmasını delil getirmektedir.

Buna göre ruha binme eylemini vermek doğru olmayacağından İsrâ rüyaya hamledilemez, demektedir. Şevkânî, ilaveten sahih hadislerde Hz. Peygamber'in İsrâ'nın nasıl gerçekleştiğini açıkça anlatmasına rağmen, nasıl olur da İsrâ'yı rüya haline hamledilir?[466] diye sorgulayarak Mi'rac'ın beden ve ruh ile gerçekleştiğini açıklamaya çalışmıştır. Bizimde kanaatimiz aynı yönde olup Şevkânî'nin görüşlerine katılmaktayız.

Fethu'l-Kadîr' de bu ayetin açıklamasıyla ilgili Hz. Âişe'nin iki rivayetini daha tespit ettik; Bu rivayetin ilkinde Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in her gece İsrâ ve zümer surelerini okuduğunu nakletmiştir.[467] Diğer bir rivayetinde de, öncelikle Şevkânî, Mi'rac'ın hangi sene gerçekleştiği hakkında ihtilaf olduğunu belirtmiş sonra ise Urve'den nakille Hz. Âişe'nin: *"Hz. Hatice beş vakit namaz farz*

[465] İsrâ 17/1.
[466] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 247.
[467] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 245.

kılınmadan önce vefat etmiştir"[468] diyerek mi'rac hadisesinin hicretten önce Mekke'de vuku bulduğunu nakletmiştir.

3.5.4. Hz. Peygamber'in Evlilikleri

İslam dinin oluşturmak istediği aile yapısının numunesini Hz. Peygamber'in evinde görmek mümkündür. Zira eşlerine verdiği değerle ve çağın çok üstünde olan nezaketiyle, o günün toplumunda kadına karşı olan bakışı yıkan, kadının toplumda ve ailede hak ettiği yere gelmesinde en çok pay sahibi olan Hz. Peygamber olmuştur. Şöyle ki; Hz. Peygamber, eşleriyle istişare etmekte, onların görüşlerine kıymet vermekte, onlara eşit ve adil davranabilmek için azami gayret sarf etmekteydi. Bununla beraber Rasûlullah'ı (s.a.s) evlilik hayatında en çok yoran konu hanımları arasındaki kıskançlık hissi olmuştur.[469] Çalışmamızın bu bölümünde *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den bize nakledilen Hz. Peygamber'in evliliklerinin sınırlandırılması ve hanımlarıyla ilişkilerine dair bazı rivayetler yer almaktadır.

Örnek 1.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيْبًا

"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir."[470]

Hz. Peygamber'in eşlerine hitap eden tahyirden sonra Hz. Peygamber'in eşlerinin dünyayı değil, Allah Rasûlü ve ahireti seçmelerinin ardından Hz. Peygamber'e başka kadınlarla evlenmesi bu ayetle haram kılınmıştır. Bu durumun (Hz. Peygamber'in eşlerinin; Allah'ı, Hz. Peygamberi ve ahireti seçmenin

---

[468] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 3, s. 247.
[469]Ahmet Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Eşleri ile İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , C. 8, Sa: 2, (Aralık 2021) s. 633-659.
[470] Ahzâb, 33/52.

karşılığında) onları mutlu etmek için Allah tarafından kendilerine verilen bir lütuf olarak, kabul edilmesi yerinde olacaktır. Çünkü bu ayette Rasûlullah'ın cariyeler dışında, güzellikleri hoşuna gitse bile eşlerinden başka hanımlarla evlenmesi yasaklanmıştır.[471]

Fethu'l-Kadîr'de yer alan Hz. Âişe'nin *"Hz. Peygamber, vefat etmeden önce Allahü Teâla diğer kadınlarla evlenmesini helal kıldı,"*[472] açıklamasına göre ise bu hüküm nesh edilmiştir.[473]

Örnek 2.

تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاۤءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ

"Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur."[474]

Şevkânî, bu ayetle ilgili Hz.Âişe'den dört rivayette bulunmaktadır. Hz. Âişe, Havle bnt. Hâkim'in Hz. Peygamber'e gelerek evlenme teklif ettiğini[475] söyledikten sonra kıskançlıkla ve kınayarak *"Bir kadın nasıl olurda bir erkeğe evlenme teklif edebilir*" demişti. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazîl oldu ve Hz. Âişe, kendini tutamayarak *"Ey Allah'ın Rasûlü görüyorum ki, Rabbin seni memnun etmede pek süratli davranıyor"*[476] dediği rivayet edilmektedir. [477] Tefsirde kendini Hz. Peygamber'e hibe eden kadının Havle b. Hakîm olduğuna dair Hz. Âişe'den üç rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin ravileri zikredilmemiştir.

Fethu'l-Kadîr tefsirinde bu ayetle ilgili Hz. Âişe'den aktarılan başka bir rivayete göre, Hz. Peygamber söz konusu ayet inmeden önce hanımları arasında ziyaret günlerini taksim etmekteyken bu ayetin inmesiyle beraber bu konuda

[471] Tirmizi, Bab'u Sureti'l-Ahzâb, 3215.
[472] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 340.
[473] Buhari, Kitabu't-Tefsir, 8.
[474] Ahzab, 33/51.
[475] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 336, 339,340.
[476] Buhari, Nikâh, 29.
[477] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 339.

serbest bırakılmıştır.[478] Şevkânî rivayeti nakletmekte yetinmiş başka bir açıklama yapmamıştır.

Örnek 3.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضاتَ أَزْواجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (1) قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (2)

"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sahibidir."[479]

Yukarıdaki ayetler Hz. Peygamber'in eşlerini memnun etmek için kendisine helal olan şeyleri haram kılması üzerine, Yüce Allah'ın onu uyarması hakkındadır. Mezkûr tefsirde Hz. Peygamber'in kendisine haram kıldığı şeylerin nüzûl sebebiyle alakalı birkaç rivayet nakledilmektedir. Bu rivayetler; Hz. Peygamber'in bal şerbetini kendine haram kılması ve cariyesi Mariye ile bir daha görüşmemeye dair söz vermesi ilgilidir.[480]

Hz. Âişe'den helal olduğu halde Hz. Peygamber'in kendisine haram kıldığı şeylerle ilgili nakledilen rivayetler şöyledir;

> *"Allah Rasûlü (s.a.s) hanımlarından Hz. Zeynebin yanında biraz uzun kalmakta ve onunlayken süt veya bal şerbeti içmekteydi. Bu sebeple ben ve Hafsa sözleştik hangimizin yanına gelirse gelsin senden meğafir kokusu alıyoruz diyelim, ondan bal şerbeti içtim cevabını alınca da 'arılar onun balını urfut ağacından almışlar' diyelim"*

diyerek sözleşmişlerdi. Hz. Peygamber'in temizliğe özellikle de ağız temizliğine verdiği önemi bildiklerinden böyle yapıyorlardı. Nitekim bunu yaptılar ve Hz. Peygamber: *"Vallahi bir daha ebediyyen içmeyeceğim"* diyerek balı kendine

[478] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 340.
[479] Tahrim, 66/1-2.
[480] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 297-298.

haram kılmış bunun üzerine de bu ayetler nazîl olmuştur.[481] *Fethu'l-Kadîr*'de bu olayla ilgili Hz. Âişe'den ravileri belirtilmeksizin bir rivayet nakledilmiştir.

Bu olayların olduğu sıralarda Hz. Peygamber, Hz. Hafsa'nın babasını (Hz. Ömer) ziyarete gittiği bir gün cariyesi olan ve İbrahimin annesi kıptî Mariye ile onun evinde görüşmüştü.

> *Hz. Hafsa buna şahit olunca: Hz. Peygamber'e "bana eski kocalarımdan birinin yaptığı şeyi yaptın" diyerek sitemini belirtti ve buna cevaben Hz. Peygamber: onunla bir daha hiç görüşmememi kabul etmez misin?" diyerek kendine Hz. Mariye'yi haram etti. Fakat bunu hiç kimseye söyleme dedi. Ancak Hz. Hafsa bunu hemen Hz. Âişe'ye söyledi. Bunun üzerine Allah bu durumu Nebisine bildirdi ve (يا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ الْاَيَاتِ كُلَّهَا،) ayeti nazîl oldu.*[482]

Bu ayetlerin inmesi üzerine Hz. Peygamber, yemin keffaretini vermiş ve Mariye ile görüşmüştür.[483]

İbn Abbas, Hz. Ömer'e (وَإِنْ تَظاهَرَا عَلَيْهِ) birbirinize Hz. Peygamber'e karşı arka çıkarsınız, ayetinde bahsedilen iki kadının kim olduğunu sorduğunda: *"O iki hanım, Âişe ve Hafsa'dır"* demiştir.[484] *Fethu'l-Kadîr*'de bu kısımda sahâbîlerin sözleriyle yetinilmiş Hz. Âişe'nin rivayetine yer verilmemiştir.

Örnek 4.

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِيثًاۚ

> *"Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti."*[485]

Ayette Hz. Peygamber'in hanımlarından bazısına sır verdiği ancak onların bunu aşikâr ettiği bildirilmektedir. Ayette geçen sır hakkında sahabenin çoğunun

---

[481] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 300.
[482] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* C. 23, s. 479-481; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 213-215.
[483] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 300.
[484] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.
[485] Tahrim, 66/3.

görüşü, bu sırrın Hz. Hafsa' ya verildiği ve Hz. Peygamber'in kendisinden sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halife olacağını bildirdiği şeklindedir.[486]

Mezkûr tefsirde Hz. Âişe'den ravileri belirtilmeksizin yapılan nakilde ise Hafsa'ya verilen bu sır Hz. Peygamber'in ardından halifesinin Ebû Bekir olacağıdır.[487]

3.6. Fezâilü'l-Kur'an

"Fezâilü'l-Kur'an; Kur'an'ın fazileti ile ilgili ayetleri ve sureleri, Hz. Peygamber'den nakledilen bilgiler ile bir araya toplayıp değerlendiren bir ilim dalıdır."[488] Bu konuda Şevkâni'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirine bakıldığında Hz. Âişe'den nakledilen rivayetler olduğu görülmektedir.

3.6.1. Besmelenin İndirilmesi-Fazileti

Bu konuda Şevkâni, Ebû Nuaym ve Deylemî'nin tahric ettiği Hz. Âişe'den gelen bir rivayeti bize aktarmaktadır. Hz. Âişe; *"Bismillahirrahmanirrahim"* nazîl olunca dağların Mekke ehlinin de duyacağı şekilde uğuldadığını, o zaman da Mekkeli müşriklerin; *"Muhammed dağları bile büyüledi"* dediklerini bize nakletmiştir. Devamında Allah Azze ve Celle'nin Mekke'nin üzerine bir sis bulutu gönderdiğini ve bunun üzerine Rasûlallah (s.a.s)'ın: *"Kim inanarak 'Bismillahirrahmanirrahim' okursa, dağlar da o kimse ile beraber tesbih eder. Dağların bu tesbihini, okuyan duyamasa dahî"*[489] dediğini, Hz. Peygamber'in, besmele çekmenin önemine ve azametine dikkat çektiğini bize bildirmiştir.

---

[486] Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân*, C. 23, s.481; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 215.
[487] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 301.
[488] ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, Daru'l-Maarife, Beyrut, b.t.y, C. 1, s. 432.
[489] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 1, s. 20; Buharî, Sıfatu's-Salat, 8; Müslim, Salat, 240.

3.6.2. Sebu't-Tıvâl'i Okuma

Kur'an'ı Kerim'de sureler, müstakil şekilde bulunmakla birlikte, merfu bir hadiste surelerin uzunluklarına göre gruplandıkları bir sıralama daha mevcuttur.[490] Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Bana Tevrat'a karşılık es-Seb'ut-Tıvâl, Zebûr'a karşılık Miûn, İncil'e karşılık Mesânî verilmiştir. Mufassallarla da üstün kılındım."*[491]

Mezkûr tefsirde Hz. Âişe'den gelen rivayette bahsi geçen surelerin bilgisi verilmektedir. Bu surelerin Fatiha suresinden sonra gelen yedi uzun sure olduğu ve bu surelere Seb'u't-Tıvâl (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Maide, En'am, A'raf, Enfâl-Tevbe) adının verildiği nakledilmektedir.[492] Şevkânî, Bakara suresinin de içinde bulunduğu bu surelerin faziletine dair Hz. Âişe'den bir rivayette bulunmakla birlikte hadis kaynağını belirtmemiştir. Hz. Âişe: Nebi (s.a.s) 'den: *"Kim yediyi aldı, o en hayırlınızdır,"* [493] diyerek bu yedi surenin faziletine dikkat çekmektedir.

3.6.3. A'lâ Suresi

*Fethu'l-Kadîr'*de A'lâ suresi hakkında Hz. Âişe'den bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayette Hz. Âişe: *"Hz. Peygamber vitir namazını kılarken namazın ilk rek'atında A'lâ suresini okurdu"* diyerek bu usulün sünnet olduğunu bildirmektedir.[494] Şevkânî, Hz. Âişe'nin rivayetiyle sünnet olan bir uygulamayı bize nakletmektedir.

---

[490] Dehlevî, Veliyullah Ahmed b. Abdirrahim, *el- fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsir*, Çev. Selman Hüseynî en-Nedvî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut, 1987, s, 86.
[491] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 1, s. 33; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, C. 1, s. 68.
[492] Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessetu'r-Risâle, Beyrut, 2001, Fedâilu'l-Kur'an, 7953.
[493] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, gös.yer.
[494] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 513; Müslim, Salat, 179; Cuma, 62; Müsned, 96; Buhârî, Ezan, 63; Tefsîr, 87,1.

3.6.4. İhlas Suresi

Şevkânî'nin tefsirinde, İhlas suresinin fazileti hakkında Hz. Âişe'den bize bir rivayet nakledilmektedir. Rivayet şöyledir, Nebi (s.a.s), sahâbeden bir adamı seriyyeye gönderdi. Adam orada kıldırdığı bütün namazların son rekâtında hep "Kulhüvallahü ehad" suresini okudu. Bunun üzerine dönünce ashab onu şikâyet etti. Hz. Peygamber de ona niçin böyle yaptığının sebebini sorunca adam: "Çünkü o surede Rahmân'ın sıfatları var ve ben onları okumayı seviyorum" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) ona Yüce Allah'ın onu sevdiğini söyle buyurdu,"[495] şeklinde bize naklederek İhlas suresinin bu niyetle okunması halinde nasıl bir faziletinin olduğunu açıklamaktadır.

3.6.5. Muavvizeteyn Surelerinin Fazileti

Muavvizeteyn, Kur'an'ı Kerim'in 113. ve 114. Sureleri olan Felak ve Nas surelerine verilen isimdir.[496] Hastalık halinde şifa niyetiyle Muavizeteyn surelerini okumanın sünnet olduğuna dair *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Âişe: *"Rasûlullah (s.a.s), her şikayetlendiğinde bu iki duayı kendine okur ve burnunu sümkürürdü. Ağrıları şiddetlendiğinde ben ona bu iki duayı okurdum. O da onların bereketini umarak eliyle mesh ederdi,"*[497] diye aktarmıştır. Şevkânî, bu iki surenin hastalandığında, hastaya şifaya sebep olduğunu, Hz. Peygamber'in hayatında bunu nasıl tatbik ettiğini dolayısıyla böyle bir durumda okumanın da sünnet olduğunu Hz. Âişe'nin rivayetiyle bize nakletmektedir.

Fezâilü'l-Kur'an konusunda *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'nin beş rivayetini tespit ettik. "Hz. Âişe, bu hususta Hz. Peygamber'den duyduklarını aktarmıştır, bu konuda çok fazla rivayet olmayışından bu alan ile çok fazla ilgilenmediği

---

[495] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 632; Müslim, Müsâfirîn, 263, 261; Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 13, 14; Tevhîd, 1.
[496] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, C. 5, s. 637; Hidayet Aydar, "Muâvvizeteyn" , *DİA*, C. 30, s. 334-335.
[497] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 637; Buhârî, Tefsir, 113; Fezâilü'l-Kur'ân, 14; Tıp, 32, 39, 41, 47, 49, 50.

anlaşılmaktadır."[498] Bununla beraber Kur'an okumayı çok seven Hz. Âişe'nin, bu konuda başkalarını da teşvik edici bir tavır benimsediği görülmektedir. Onun yaşadığı dönemde henüz sistemli bir şekilde Kur'an ilimlerinden bahsedilemese de diğer Kur'an ilimlerinden nakillerde bulunduğu gibi fezâilü'l-Kur'an hakkında da nakillerde bulunduğu görülmektedir.

3.7. Hz. Âişe'nin Çeşitli Konularla İlgili Rivayetleri

Bu bölümde tek bir başlık altında toplanmayacak konular ele alınmıştır. *Fethu'l-Kadîr*'de Hz. Âişe'den gelen bu tür rivayetler dörttür. Bu konular tek başlıkta bir araya getirilerek incelenmiştir.

Örnek 1

Hz. Ebû Bekir ve Zübeyr'in Fazileti: Sahâbe-i Kirâm şartlar ne kadar zorlu olsa da Hz. Peygamber'e tabi olmuş ve onu yalnız bırakmamıştır. Bu hadiselerden biri de Hamrâü'l-esed gazvesinde gerçekleşmiştir.

اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ

"*Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.*"[499]

Bu ayetler, Uhud savaşından sonra Kureyş ordusunu takip etmek için Hamrâü'l-Esed gazvesine katılan bir grup sahâbeden bahsetmektedir. Yüce Allah'ın övdüğü bu sahâbîler en zor şart ve koşullarda olsalar bile Hz. Peygamberi yalnız bırakmamış ve ona tabi olmaktan geri durmamışlardır. Hz. Âişe bu ayetle ilgili olarak yeğeni Urve bin Zübeyr'e: *"Ey kız kardeşimin oğlu, vallahi baban ve deden (Ebû Bekir ve Zübeyr) onlar o kimselerdendir ki Allah onlar için: Yara*

[498] Serpil Başar, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, İz Yay, İstanbul, 2017, s. 103.
[499] Al-i İmran, 3/172.

aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamberin çağrısına uyanlardır, buyurdu" demiştir.[500]

Hz. Âişe, devamında ayette övülen kişilerin yetmiş sahâbe olduğunu, babası Hz. Ebû Bekir ve Zübeyr b. Avvam'ın da onlardan olduklarını bildirmektedir.[501] Bu iki sahâbenin ilk Müslümanlardan olmak, Aşere-i mübeşşere ile müjdelenmek ve bu ayette de Yüce Allah'ın övgüsüne mazhar olmak gibi benzer birtakım özelliklerinin olduğunu müşahede etmekteyiz.

Örnek 2

Hz. Peygamber'in şiir hakkındaki tutumu:

وَما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَما يَنْبَغِي لَهُ

"Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da."[502]

Şevkânî, bu hususta şunları nakletmiştir:

Hz. Âişe'ye bu ayet hakkında "Rasûlullah şiirden bir şey örnek veriyor muydu? diye sorulduğunda Hz. Âişe'nin de: "Şiir Hz. Peygamber'in en çok buğuz ettiği şeydi. Ancak istisna olarak Benî Kays'ın kardeşlerinden bir şairin beytini örnek getirip, bunu da başını sonuna, sonunu da başına koymak suretiyle yapardı" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ona cevaben: "Hayır, böyle olmadı, Allah Rasûlü: "Ben vallahi bir şair değilim, bu bana yakışmaz," diyerek Hz. Âişe'nin verdiği bilgiyi düzeltmiştir."[503]

Rivayete göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in en çok kızdığı şeyin şiir olduğunu bildirmektedir. Ancak rivayetin gelişinden de anlaşıldığına göre burada

---

[500] Şevkâni, *Fethu'l-Kadîr,* C.1, s. 460.
[501] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr,* C. 1, s. 460; İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. 3, s. 53; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, C. 1, s. 243, 269, 316, 334-355; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 2, s. 388; Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* C. 7, s. 401.
[502] Yasin 36/69.
[503] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 437; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 7; Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* C. 20, s. 549.

kast edilen mutlak bir şiir değildir. Çünkü biliyoruz ki Hz. Peygamber, Hassân b. Sabit[504] gibi bazı şairlerin şiirlerini severdi.

Örnek 3

Hendek Gazvesi: Şevkânî'nin, *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde içerik olarak kullandığı kaynaklardan biri de tarihtir. O, yeri geldiğinde tarihi konuları da tatmin edici bir şekilde açıklamaktadır.[505] Bu hususta Hz. Âişe'den bir rivayeti sunulacaktır.

اِذْ جَاۡؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللهِ الظُّنُونَا

"Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz."[506]

Bu ayet, hicretin beşinci yılında gerçekleşen Hendek gazvesi hakkındadır.[507] Müslümanlar, bu savaşta büyük sıkıntıya maruz kalmışlar, kalabalık düşman ordusu karşısında endişe içerisinde oldukları halde imtihan edilmişlerdir. Müslümanların dört bir yandan kuşatıldığı bu savaşta, Mekke'li müşriklerle Yahudilerin ortak planı, Hz. Peygamberi ortadan kaldırıp tüm Müslümanları topluca imha etmektir. Ancak bu plan Hz. Peygamber'in Medine şehrinin çevresine kazdırmış olduğu hendekle engellenmiştir. Hz. Âişe, hendek gününü kastederek bu ayeti okumuş, sonra da: *"Bu hendek günüdür"* diyerek ayeti açıklamıştır. [508]

Örnek 4

Kevser'in Mahiyeti: Kevser'in ne olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır.[509] Ayette geçen Kevser'in anlamı hakkında Şevkânî, Hz. Âişe'den bir

[504] Detaylı bilgi için Bkz: Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit*", DİA, C. 16,* s. 399-401.
[505] Detaylı bilgi için bkz.Yakup Bıyıkoğlu, *Kur'an'ın Selefî Yorumu*, s. 85-86.
[506] Ahzâb, 33/10.
[507] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 305; *Taberî, Câmiʿu'l-Beyân,* C. 24, s. 646.
[508] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 4, s. 309; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 7; Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* C. 20, s. 218.
[509] Detaylı bilgi için bkz. Necdet Ünal, "Kur'an'ı Kerim'de Kevser Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, C. 10, Sa. 48, s. 760-766.

rivayet nakletmektedir. Buna göre; ": إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ *(Rasûlüm!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik."*[510] Hz. Âişe'ye, Kevser'in mahiyeti hakkında sorulduğunda; "Kevser, cennetin ortasında Hz. Peygamber'e verilmiş bir nehirdir"[511] demiştir. Nakledilen bu rivayette Hz.Âişe'nin ravileri açıklanmamış yalnız Hz. Âişe'nin "Kevser" lafzı hakkındaki açıklamasının verilmesiyle yetinilmiştir. Kevser'in cennette bir nehir olduğu anlaşılmaktadır.

[510] Kevser, 108/1.
[511] Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, C. 5, s. 615; Sûyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, C. 8, s. 648; Taberî, *Câmiʿu'l-Beyân,* C. 24, s. 646; Buhârî, Tefsir, 108.

SONUÇ

Hz. Âişe validemiz; şahsiyeti, ilmî yönü ve hayatı ile tüm Müslümanların özellikle de hanımların kendilerine ait bir şeyler bulabileceği, bu alanlarda kendinden söz ettiren, örnek olmuş bir şahsiyettir. O, Hz. Peygamber'in yanında yetişmiştir. Bulunduğu konum sebebi ile de sünnet bilgisine temayüz etme fırsatına sahiptir. Kur'an ve Sünnetten aldığı bu ilmi birikimine kendi müşahede ve fikirlerini de katarak rivayetlerde bulunmuş böylelikle gerek kendi döneminde ve gerekse günümüzde daima müracaat edilen bir kaynak olmuştur.

Biz bu çalışmamızda Şevkânî'nin *Fethu'l Kadîr* Tefsirinde yer alan rivayetlerden yola çıkarak Hz. Âişe'nin tefsirci yönünü inceleyip, onun hem Kur'an tefsirindeki yerini hem de bir müfessir olarak kullandığı metotları tespit etmeye çalıştık.

Hz. Âişe, öncelikli olarak tefsir tarihi boyunca pek çok müfessir tarafından kullanılan tefsirde bütüncül bir yaklaşım olarak kabul edilen Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri yöntemini kullanmıştır. O Kur'an'ın vermek istediği mesajı bazen Rasûlullah (s.a.s)'den naklen aktarmış, bazen de kendisi açıklamak suretiyle yapmıştır.

Hz. Âişe ayetleri tefsir ederken ikinci olarak Sünneti kaynak olarak kullanmıştır. Kur'an'ı tebyin görevi Rasûlullah (s.a.s)'e bizzat Kur'an tarafından verildiği için, sünnet olmadan Kur'an'ın hakkıyla anlaşılması olanaksızdır. Hz. Âişe de Kur'an'ı tefsir ederken en çok bu yöntemi kullanmıştır. Hz. Âişe, hadis rivayetlerinde çok titiz davranmış, sebeb-i vürudlarına açıklık getirmiş, Kur'an ve sünnete uygun olmayan hadisleri tenkit etmiş ve böylece hadislerde tenkit döneminin başlamasında da öncü olmuştur. O, Kur'an'ı tek kaynak kabul edenlerin aksine Kur'an-Sünnet bütünlüğünü ve ayrılamaz oluşlarını vurgulamıştır.

Araştırmamız neticesinde Hz. Âişe'nin Kur'an ilimleri konuları hakkındaki görüşlerimiz şu şekildedir. Hz. Peygamber'e olan yakınlığının yanı sıra ayetleri

merak ederek iyice sorgulaması ve kendisinin de ayetlerin inmesine sebep olması gibi özellikleri sebebiyle sebeb-i nuzûl açısından önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Nitekim o, vahyin inzalinin büyük bir kısmına şahit olmuştur. Bununla beraber Kur'an ilimleri konularından olan müteşabih konusu hakkında Hz. Âişe, müteşabihlerle uğraşmanın, Kur'an ile cedelleşmek olduğunun, dolayısıyla imanı tehlikeye sokabileceğinin altını çizmektedir. Kur'an ilimlerinden nesh konusu hakkında ise neshin var olduğunu savunanların içinde yer aldığı görülmektedir. Hz. Âişe'nin kırâat bilgisi hakkında da kırâat ve tefsir arasındaki bağın görünmesine katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Araştırmamıza göre, Hz. Âişe'nin Kur'an'ı tefsir ederken kullandığı bir diğer yöntem dirayet metodudur. Bu yöntemi birkaç şekilde kullanmıştır. Onun kendi görüşüyle yaptığı yorumlar; bazen Arap dilinden faydalanması ile bazen ayeti başka ayetlerle açıklamak sureti ile bazen kelime ve cümleler ile ayetin manasını vurgulayacak şekilde seçerek yapması ve bazen de kıyas ve akıl yürütme yöntemlerini kullanması ile karşımıza çıkmaktadır. Hz. Âişe'nin bu şekilde yaptığı açıklamaları onun, muhakeme yeteneği ve zekâsının ne derece üstün olduğunu gözler önüne sermektedir.

Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* tefsirinde yapmış olduğumuz çalışmada, Hz. Âişe'nin en dikkat çeken özelliklerinden biri de, fıkhî konuları tefsir ederken; bazen Hz. Peygamber'den direk aktarım yapması herhangi bir yorumda bulunmamasıdır. Bazen de ayetin en doğru şekilde anlaşılması için kendisi açıklamada bulunmuş ancak fıkhî konulardan özellikle namaz konusunda veya olaya bizzat şahit olduğunda ya da sorarak öğrendikten sonra açıklama yapmıştır. Yine fıkhî konularla ilgili olarak bazen kolaylık prensibini benimseyen Hz. Âişe'nin özellikle hac ile ilgili ayetlerde sebeb-i nuzûl bilgisinin ne denli ileri düzeyde olduğuna şahitlik etmekteyiz. O bazen ayetin zahirine bakarak bir hükme varmış, bazen ise hem sebeb-i nuzûl ile hem sünnet ile ve hem de nasıl anlaşılması gerektiğini iyice açıklamak suretiyle ayetleri tefsir etmiştir. Böylelikle Hz. Âişe'nin müfessir ve müctehid yönlerini birleştirdiğine şahit olmaktayız.

Şevkânî, Peygamber hanımlarını Ehl-i beytten kabul etmekte, dolayısıyla bu açıdan onların kutsal olduklarını düşünmektedir. Özellikle Hz. Âişe'ye olan hürmetinden dolayı İfk hadisesini çok geniş bir biçimde ele almış ve Hz. Âişe'den bolca rivayette bulunmuştur.

Hz. Âişe'nin, gerek Hz. Peygamber'in hanımları ve ahvâl-i şahsiye ile ilgili, gerekse sahabenin aile hayatlarında yaşadıkları problemlerin çözümü ve muamelât ile ilgili rivayetlerde pek çok açıklaması bulunmaktadır. O, karşılaştığı problemleri öğrenilecek bir ders gibi düşünüp çözümü noktasında sorumluluk almaktan geri durmamıştır.

Çalışmamızda, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le ilgili rivayetleri, Kur'an'da bazı sure ve ayetlerin faziletine dair, "Fezâilü'l-Kur'an' ile ilgili rivayetleri ve tek başlık altında toplanamayan çeşitli konularla ilgili rivayetleri de vardır. Bu konulardaki her bir rivayet, kendi alanında ufkumuzu açmaktadır.

Hz. Âişe, konumuz olan tefsir alanının yanı sıra hadis, fıkıh, tarih, şiir, tıp vb. pek çok alanda kendini yetiştirmiş mümtaz bir şahsiyet olmakla günümüz müslüman kadınına gerçek manada rol model olabilecek nitelikte âlime bir hanımefendidir.

Sonuç olarak, Kur'an'ı yorumlamada Hz. Âişe'nin tüm rivayetlerine bütüncül olarak baktığımızda, ağırlıklı olarak Kur'an'ı; Kur'an, sünnet, ictîhâd, kırâat, esbab-ı nuzûl, nesh vb. geleneksel metotlarla tefsir ettiğini görmekteyiz. Onun tefsir yöntemi, Hz. Peygamber'e sorular sorarak ayetlerin, anlaşılması noktasında hiçbir kapalılığa yer bırakmaksızın, onları açıklığa kavuşturmak ve tüm bu geleneksel metotları kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdullah Aydın- İsmail Lütfi Çakan, "Aşere-i Mübeşşere", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, s. 547, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Abbott, Nabia, *Aishah, The Beloved of Muhammed*, The Universty of Chicago Press, 1942, *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, 1. Baskı, Çev. Tuba Asrak Hasdemir, Yurt Yayın, Ankara, 1999.

Abdurrahman, Âişe, *Rasûlullah'ın Annesi ve Hanımları*, 2. Baskı, Çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, C. 1, Konya 1994.

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'es-San'anî el-Himyerî, *el- Musannef fi'l-Hadis*, thk. Merkezü'l-Buhûsi ve Takniyet'l-Ma'lûmât, Dâru't-Ta'sîl, Mısır 1436.

Acar, H. İbrahim, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, s. 466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Acarlıoğlu, Ahmet, "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Eşleri ile İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , C. 8, Sa: 2, (Aralık 2021) s. 633-659.

Ağırman, Cemal, "Müksirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 532-533, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ahmed b.Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Esadi'ş-Şeybânî, *Müsned-ü İmam-ü Ahmed b. Hanbel*, Thk. Şuayb Arnaût, Âdil Mürşit vdğr., Müesseretü'r-Risale 1421-2001.

Apaydın, H. Yunus, "Humus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, s. 369-370, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Asımgil, Sevim, *Rasûl'un Hümeyra's-ı Hz. Âişe Radıyallahü Anhâ*, İpek Yayınları, İstanbul 1998.

Ata, Mehmet Mahfuz, "Örnekleriyle Hz. Peygamber Sahabe ve Tabiin Dönemi Tefsir Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, Erişim 17. Şubat 2024, www.sosyalarastirmalar.com.

Aydın, Mehmet Âkif, "Ahvâl-i Şahsiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, s.192, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Aydınlı, Abdullah, "Amre bint. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, s. 95,96, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ayhan, Esma, *Hz. Âişe'nin Tefsir Metodu ve Tefsirdeki Yeri* (Yüzüncü yıl Üniversitesi, SBE, İlahiyat Anabilim dalı, Tefsir Bilim dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2011.

el-Aynî, Bedrûddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-Karî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Tsh. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001.

Balcı, Ramazan, *En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Âişe*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005.

Başar, Serpil, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Belâzürî, Ahmet b. Yahyâ b. Câbir Davud el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf,* nşr, Muhammed Hamidullah, Kahire, 1959.

Beşar Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnavûd, *Tahrîru't- Takrîbu't Tehzîb*, Müessesetu'r- Risâle, Beyrut 1997.

Bıyıkoğlu, Yakup, *Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'inde Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

Bıyıkoğlu, Yakup, "Tefsir Geleneği Açısından Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'indeki Bazı Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, Sa. 6, (Aralık 2014), 95-118.

Bıyıkoğlu, Yakup, *Kur'an'ın Selefi Yorumu Şevkânî'nin Tefsir Yöntemi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.

Birışık, Abdülhamit, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 38, s. 290-294, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Bozkurt, Nebi, "Künye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 26, s. 558-559, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bozkurt Nebi, "Lakap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.27, s.67, Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el- Cufî, *el-Câmi'ul-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah Sallallâhü Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*, 2. Basım, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dârü Tavki'n-Necâti, Beyrut 1422-2001.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2017.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü ('İlmü Usûli't-Tefsir*), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, Ankara: TDV Yayınları, 1971.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh Tâcü'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, 1. Baskı, thk. Şihâbüddîn Ebû Amr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1418/1998.

Çağrıcı, Mustafa, "Sıddîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, s. 91-92, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çelik, Hüseyin, "Hz. Peygamber (SAS)'in Kur'an'ı Tefsir Etme Şekilleri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/3 (Temmuz 2016), 119-137.

Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c.32, s. 579-581, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çetin, Abdurrahman, "Tilavet Secdesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.41, s. 157-159, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

ed-Dârekutni, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen*, Babu'l-kıblete li-s-Sâimin, çev. Şuayb el-Arnavut v.dğr., Beyrut 2003.

Dehlevi, Veliyullah Ahmed b. Abdirrahim; *el- Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr,* çev. Selman Hüseynî en-Nedvî, Daru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut, 1987.

Demirci, Muhsin, "*Esbab-ı Nuzûl*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 11, s. 360-362, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, 31. Baskı, İstanbul 2015.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2014.

Demirci, Muhsin, Konulu Tefsire Giriş, İFAV Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017.

Döndüren, Hamdi, "Îlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 22, s. 61-62, İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Nâsıruddîn el-Elbânî, Mekktebetu'l- Meârif, Riyad, t.y.

Elmalı, Hüseyin, "Hassân b. Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 16, s. 399-402, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Erkocaaslan, H. Recep, Hz. Âişe'nin Hayatı ve Peygamber Sonrası İslam Tarihindeki Rolü, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

Eyyüp S. Kaya- Nail Okuyucu, "Şevkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.39, s. 22-28, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Fayda, Mustafa, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.10, s. 101-108, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Fayda, Mustafa, "İfk Hadisesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 21, s. 507-509, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

el-Fenisan, Suûd b. Abdullah, *Merviyyâtü Ümmü'l-Mü'minîn Âişe fi't-Tefsir*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1413/1992.

Fevzi, Ceyhan Rıfat, *es-Seyyidetü Âişe ve Tevsîkuhe li's-Sünneti*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1421/2001.

Gündüz, Menar, *Müsned-i Âişe*, 1. Baskı, Konevi Yayınları, Konya 2008.

Güngör, Mevlüt, *Kur'an Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1996.

Görmez, Hatice, *Hz. Âişe'nin Tefsir Rivayetleri* (Ankara Üniversitesi, SBE, İlahiyat Anabilimdalı, Tefsir Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Halife b. Hayyat, Ebû Amr, *Tarih*, çev. Abdulhâlik Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.

Halife b. Hayyat, *et-Tarih*, çev. Abdülhalik Bâkır, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi,* terc. Salih Tuğ, İrfan Yay, İstanbul 1990.

Hatipoğlu, Mehmet Said, "Hz. Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sa. 19 (Ankara, 1973), s. 59-74.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed; *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr,* thk. Ali Muhammed Dabbâ', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe Ebû Bekr el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvame, Daru'l-Kıble li's-Sekafeti'İslamîye, Cidde 2006.

İbn Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *Üsdü'l-Gâbe*, thk. Halil Me'mun Şiha, Daru'l-Marife, Beyrut 1997.

İbn Hacer el- Askalânî, Ebu'l- Fazl Şihabeddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1. Baskı, thk. Adil Ahmed vdğr. Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1995.

İbn Hanbel, Ebû Abdullâh b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, C. 5, Kahire 1313/1895.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Hımyerî Ebu Muhammed Cemalüddîn, (Ö, 213/828), es-Sîretü'n-Nebeviyye, çev. Mustafa es-Seka vdğr, 2. Baskı, Şirketu Mustafa el-Bâbi, Mısır 1975.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muattalibi el-Kuraşî el-Medenî, es-Sîre, nşr. Süheyl Zekkâr, Dımaşk, 1396/1976.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, es-Sünen, nşr. M. Mustafa el-A'zamî, Riyad 1403/1983.

İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Al el-Ensârî, *Lisânü'l Arab*, 2. Baskı, tsh. Emin Muhammed Abdülvehhab- Muhammed es-Sâdık el Ubeydî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418/1997.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem el- İfrîkî el- Mısrî, *Lisânu'l-Arab,* 3. Baskı, C.18, Dâru'l-İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, 1419/1999.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni'el- Kâtib el-Basrî el- Bagdâdî; *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1996.

İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Siret'un-Nebeviyye*, Beyrut 1971.

İla, Sevde, *Hz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayatı* (Çukurova Üniversitesi, SBE, Tarih-İlahiyat Anabilim dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2007.

İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmî Kelam*, haz. Sabri Hizmetli, Umran Yay., Ankara 1981.

Kallek, Cengiz, "Biat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, s. 120-124, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Karaman, Abdullah, "Kadın Fakihlerin Öncüsü Hz. Âişe", *Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, C. 45, Sa. 2, s. 73-90, Ankara, 2009.

Kaya, Remzi, "Nesh Terimi ve Muhtevası", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 1, Sa. 5 (Ekim 1987), s.96.

Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammd'in Aile Hayatı ve Eşleri*, Çamlıca Yayınları, Baskı; İstanbul, 2009.

Kılıç, Mustafa, *Kırâat Tefsir İlişkisi Zemahşerî Örneği*, 1. Baskı, İFAV Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2015.

Köse, Saffet, "Hülle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 18, s. 475-477, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö,671/1272), *el- Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an,* thk. Ahmed Abdulâlim el- Berdûnî ve İbrahim Atfiş, Dârû'l-Kütübi'l- Mısriyye, Kâhire 1964.

Küçükkalay, Hüseyin; *Abdullah İbn Mes'ud ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Denizkuşları Matbaası, Konya 1971.

Mahmesânî, Subhi Recep, *İslam Hukuk Felsefesi*, 1. Baskı, çev. Yaşar Çolak vdğr. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

Mennau'l-Kattân, *Mebâhis Fî Ulumi'l Kur'an*, 2. Baskı, Risale Yay, Beyrut-Lübnan 1418/1998.

Mevlânâ Şiblî en-Numânî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saâdet Peygamberimizin Sireti ve Hz. Aişe*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul 1978.

Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyî en-Nisâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Daru İhya-i Türasi'l-Arabî, Beyrut, y.y.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

el- Mevsılî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl'il-Muhtâr*, çev. Celâl Yeniçeri, Şamil Yay. 6. Baskı, İstanbul 2015.

Nedvi, Süleyman, *Hz. Âişe*, Çev. Ahmet Karataş, Timaş Yay, İstanbul 2004.

Nedvi, Süleyman, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmil Mü'minîn,* 2. Baskı, , Dâru'l Kalem, Dımaşk 1431/2010.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessetu'r-Risâle, Beyrut 2001.

Özavşar, Mehmet Emin, Hadis ve Kültür Yazıları, Kitabiyat, Ankara, 2005.

Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 10, s. 498-501, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Öztürk, Nilgün, *Hz. Âişe'nin Tefsir İlmindeki Yeri* (Harran Üniversitesi, SBE, İlahiyat Anabilim dalı, Tefsir Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Şanlıurfa 2007.

Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 6. Baskı, İFAV Yay. İstanbul 2014.

Peköz, Emine. "Hz. Peygamber Döneminde Kadınların Biatı". *Akademik Siyer Dergisi,* Sayı 5 (Ocak 2022), s. 29-43.

Eş- Şâmî, Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî ed-Dimaşkî; *Peygamber Külliyatı*, çev. Halil İbrahim Kaçar, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2004.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2006.

es-Suyûtî, Hafız Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Durru'l-Mensur,* thk. Muhammed Lütfi es-Sabbağ, Camiâtu'l-Melik Suûd, Riyad, t.s.

es-Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddin*, ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, çev. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Merkez-i Hicr, Kahire 1424.

es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr b. Muhammed; (911/1505), *Aynu'l-İsâbe fî İstidrâki Âişe ale's-Sahâbe*, çev. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dâru'l-Îmân, Dımaşk, 1403/1983.

Şengönül, Turhan; "Anne-Baba İlgisinin Çocukların Okul Başarısı Üzerinde ki Etksi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, Sa. 4 (Manisa 2019), s.268-292, https://doi.org/10.18026/cbayarsos.549463.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *el-Fethu'l-Kadîr,* nşr. Daru İbnü Kesîr, Daru'l-Kelâmü't-Tayyib, Dımaşk-Beyrut, 1414-1994, (Şamile yayın ta. 1431).

eş-Şevkâni, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *en-Neylü'l-Evtâr Şerhu Müntekı'l-Ehbâr*, çev. Ûsâmüddîn Sababetî, Dâru'l-Hadis, Mısır,1413-1993, (Şâmile yayın ta. 1431).

eş-Şevkânî, *Edebü't-Taleb ve Müntehe'l-Ereb*. Nşr. Yusuf Ali Bedevi, Hasan es-Semmâhî Süveydân, Dâru'l-Yemâme, Dımeşk-Beyrut 2000.

Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Daru't-Terbiye ve't-Turas, Thk. Muhammed Zübeyr b. Nasır, Mekke h.1431.

Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Âlimi'l-Kütüb, Riyâd 1424/2003.

Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü'l-Hicr, Kahire 2001.

Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed B. İsâ b. Sevre b. Musâ b. Ed-Dahhâk, *Sünen*, 2. Baskı, Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî vdğr, Matbaatu Mustafa el- Bâbî, Mısır 1395/1975.

Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed B. İsâ b. Sevre b. Musâ b. Ed-Dahhâk, *Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

Tütün, Sevgi, et-Taberî'nin *Câmiu'l-Beyan İsimli Eserinde Hz. Âişe'den Yapılan Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi), İzmir 1999.

Uraler, Aynur, "Ümmehâtü'l-Müminîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, s. 306-308, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Uslan, Pınar, *Hz. Âişe'nin Bayan Öğrencileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2003.

Ünal, Necdet, "Kur'an'ı Kerim'de Kevser Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, Sa. 48 (Şubat 2017), s. 760-766.

Yaman, Ahmet, "Zıhâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 44, s. 387-390, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yaran, Rahmi, "Düğün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 10, 16-18, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yavuz, Ömer Faruk, "Rivayet ve Dirayet Bağlamında Sahâbe Tefsiri", XII. *Tefsir Akademisyenleri Koordinasyon Toplantısı Kur'ân ve Sahâbe Sempozyumu*, Sivas 2015.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi "*Hak Dini Kur'an Dili"*, sad. İsmail Karaçam vdğr, Azim Dağıtım İstanbul 1992.

Yerinde, Adem "Tayyib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 40, s. 196-197, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Akademi Yayınları, İstanbul 2006.

el-Vakıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî, *Kitabu'l- Megazi*, 3. Baskı, Thk. Marsden Jones, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1404/1984 (Londra 1966).

Vellevî, Ali b. Âdem b. Musa el-İtyûbî, *Zahîratü'l-Ukbâ fî Şerhi'l-Müctebâ*, Dâru'l-Mi'r'ac, Mekke 2003.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *Tefsir Tarihi et-Tefsir ve'l- Müfessirûn Tercümesi,* Terc. Halil Aldemir, Beka Yay, İstanbul, 2018.

ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır ts.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, Dâru'l-Maârife, Beyrut b.t.y.